

LUND UNIVERSITY

Offentlighetens tribunal

Drevkarlar och demokrati

Nilsson, Joakim

2004

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nilsson, J. (2004). *Offentlighetens tribunal: Drevkarlar och demokrati*. [Licentiatavhandling, Statsvetenskapliga institutionen]. Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Offentlighetens tribunal
Drevkarlar och demokrati

Offentlighetens tribunal

Drevkarlar och demokrati

•

Joakim Nilsson

© 2004 Joakim Nilsson
ISBN 91-88306-45-3

Omslag och layout: PROSE DESIGN & GRAFIK
Tryckt av Mediatryck
Lund 2004

Distribution:
Statsvetenskapliga institutionen
Lunds universitet
Box 52
SE-22100 Lund
svet@svet.lu.se

Är du minister får du flyga första klass och äta hummer
och att du vräker dig på lyxhotell är det ingen som fördömer.
Men är du klumpig nog att ertappas vid godisautomaten
när du handlat med kreditkort som egentligen tillhör staten.

Då är det farväl till släkt och vänner
och alla andra som du känner
för sådan är moralen
i den svenska jämmerdalen.
Ska det fifflas ska det va rejält, det kan vi acceptera
men myglar du med småsaker så får du schavottera.

Björn Afzelius, "Farväl till släkt och vänner", 1999

Innehåll

FÖRFATTARENS FÖRORD	11
POLITISKA AFFÄRER	13
1 INTRODUKTION TILL STUDIEN OM MEDIEDREV	15
Demokrati- och medieforskning i symbios	15
Empiriska underlag för förklaringen av drev	19
En teori som förklarar	22
Kapitelöversikt	24
2 INTRODUKTION TILL MEDIEKRITIKEN AV I DAG	26
”Follow the Money”	26
Propagandamodellen	27
Problemet med eskatologi-hypoteser	30
Problemet med postmoderna och innehållsanalytiska teorier	33
Medialiseringsteori	36
3 GRUNDER FÖR DEN RATIONELLA ANALYSEN	39
Att se det väsentliga	39
En ekonomisk teori för politisk analys	41
Rationalitet och metodologisk individualism	42
Rationell ignorans och rationell irrationalitet	44
Spel teorins ramverk	46
Institutionernas plats i analysen	54
Synergieffekter och spontan ordning	55
Principaler och agenter: idén om ett handslag	57

4 PUBLIC CHOICE-TEORI FÖR MEDIER OCH DREV	60
Kampen om dagordningen	63
Journalistiska drev ur ett aktörsperspektiv	67
Drevens synergieffekter	72
Bluffen som strategi – The Economics of Lying	80
Marknadsmodeller för nyhetsvärdering på mikronivå	83
Portföljvalsplanering – den dagliga nyhetsmixen	84
Nyhetslivscykeln	87
5 DREVEN OCH DEMOKRATIN	89
En utveckling av synen på journalistikens roll	89
Politiska affärer	91
Det personliga blir politiskt	94
En negativ spiral av cynism?	95
Yttrandefrihetens principer	100
<i>Historisk bakgrund</i>	100
<i>Teknisk utveckling</i>	102
<i>Rättsliga förutsättningar för en granskande makt</i>	103
<i>Mediernas rättigheter ur ett ekonomiskt perspektiv</i>	104
6 DREVEN OCH JAKTEN PÅ NYHETER	106
Nyhetens behag	106
Drevtypologier	106
<i>Personen i drevets fokus</i>	108
Förhandlingsstrategi i praktiken	112
<i>Fichtelius och Persson – tigandet och bluffen som strategi</i>	113
Raka vägen till drevet – Vägverket i backspegeln	115
<i>Efter avgång kommer fall?</i>	118
<i>Det var en gång en generaldirektör</i>	121
Lång dags färd utan körkort – Svanberg och milersättningen	123
Underbart är kort	127
<i>Om skatt är häftigt – vad är då inte restskatt?</i>	131

Sölvesborg – drevet kommer till Motala.....	133
<i>Dålig drevstart</i>	134
”Sanningen ska göra er fria”.....	138
<i>Kort från verkligheten</i>	140
<i>Rättsprocessen</i>	141
Backlash-effekter på uppdrag förvanskning.....	142
Dreven och deras dynamik.....	145
7 SKJUT INTE PÅ JOURNALISTEN... ELLER?.....	147
Demokratiska konsekvenser.....	147
Myten om den tredje statsmakten.....	150
Myten om det offentliga rummet och allmänintresset.....	153
Drevdemokratins drivkrafter.....	155
<i>Demokratins dilemma</i>	155
<i>Spelet om drev</i>	157
REFERENSER.....	159

Författarens förord

Den övertygelseprocess som i dag går under beteckningen politisk kommunikation har sedan lång tid lockat mitt intresse. Dragningskraften hos detta ämnesområde blev tidigt vägledande för de studieval jag sedermera gjorde: Jag studerade nationalekonomi och företagsekonomi – det senare med särskild inriktning mot marknadsföring. Men jag fann att mina kurskamrater bland studenterna på Ekonomihögskolan, till skillnad från mig, inte var särskilt intresserade av politik. Intresset att inkorporera politisk analys i studiet av kommunikationsprocesser gjorde att jag i stället sökte mig till statsvetenskapliga institutionen, bara för att inse att det bland mina nya studiekamrater fanns få, om ens någon, som hade något överseende med ekonomisk teori.

Kanske är det därför symptomatiskt att den här uppsatsen är ett försök att överbrygga de motsättningar som jag har mött under mina år som student och doktorand. Det är en uppsats som använder ekonomisk teori som ett analysverktyg för genuint politiska samhällsproblem. Detta är i sig ingenting nyskapande, vilket kommer att framgå av uppsatsens referenser. Däremot är det alltjämt så att ekonomisk teori i mycket liten utsträckning har haft något reellt inflytande på den samhällsvetenskapliga forskningen rörande medier. Om det är något den här uppsatsen syftar till, så är det att påvisa de analytiska fördelar som en sådan teorikonstruktion medför.

För egen del kan jag konstatera att cirkeln på något sätt har blivit sluten genom detta bidrag – det krävdes att jag lämnade mina nationalekonomiska studier på grundnivån och gick in i statsvetenskapens domäner för att återupptäcka nyttan och nöjet med ekonomisk teori.

Ett stort antal människor har aktivt bistått mig under arbetets gång, både genom att generöst bidra med ekonomiska medel för att kunna genomföra denna studie och genom att komma med råd och uppslag av såväl teoretisk som empirisk art. Jag vill rikta ett varmt tack till Bo Södersten vid Internationella handelshögskolan i Jönköping samt Carl-Olof och Jenz Hamrins Stiftelse som inom ramen för projektet Välfärd, media och demokrati har finansierat denna studie. Jag är också mycket tacksam för att ha fått motta Ratioinstitutets stipendium för forskarstudier vid George Mason University, och vill rikta ett särskilt tack till Nils Karlson och Niclas Berggren vid Ratioinstitutet.

I arbetet med den här uppsatsen har jag kontinuerligt fått konstruktiv kritik från flera personer. Gordon Tullock och Peter J Boettke vid George Mason University och Torbjörn Vallinder vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund har utgjort ett ovärderligt stöd och de har med sina mycket insiktsfulla kommentarer hjälpt mig att utveckla min analys. Sist, men absolut inte minst, vill jag tacka min handledare Mats Sjölin och min assisterande handledare Peter Santesson-Wilson som ständigt funnits till hands och alltid ställt upp för att vägleda mig i mitt arbete.

Det är som synes många som har bidragit till detta arbete. Men då jag har haft ansvaret för att sammanställa studien är det också jag, och ingen av de ovan nämnda, som bör lastas för de eventuella brister som kan förekomma i texten.

INTRODUKTION

Politiska affärer

Måndagen den 3 februari 2003 hade Publicistklubben bjudit in till sedvanlig diskussion. Denna gång var mötet emellertid flyttat till Kulturhusets stora hörsal i Stockholm. Salen var fylld till sista plats. Ämnet för dagen behandlade Erik Fichtelius roll som journalist på Sveriges Television (SVT). Hade han gjort rätt eller fel när han i hemlighet träffade Göran Persson samtidigt som han agerade expertkommentator och partiledarutfrågare i SVT:s nyhetsprogram Aktuellt? Publicistklubbens ordförande, Jan Guillou, ansvarade för utfrågningen. Den utmynnade i en kanonad av anklagelser mot SVT och Erik Fichtelius. En av åhörarna beskrev det efteråt med orden: "[S]ann underhållning. Om man är sadist."¹ En annan av de närvarande valde att avbilda händelsen som en "verbal splatterfilm: Oj, där åkte Fichtelius huvud, och där for ena armen."² Därefter tog en organiserad debatt vid. Om kritiken från Guillou hade varit hård under utfrågningen blev saken än värre under den efterföljande debatten. SVT:s nyhetschef, Eva Hamilton, hade mycket svårt att freda sig från misstankarna om Fichtelius partiskhet. Fichtelius själv hänvisade till källskyddet. Moderaternas förre partiledare, Carl Bildt, deltog i debatten och bidrog med hård kritik när han noterade att han aldrig skulle ha gått in i en partiledarutfrågning med Erik Fichtelius om han känt till avtalet med statsministern. Han tillade att han i detta avseende ansåg sig vara säker på att han talade för alla andra partiledare (Sörbring 2003). Där någonstans blev kritiken mot SVT förödande. Stämningen i salen beskrevs som hätsk och Erik Fichtelius var uppriven när han efteråt steg ned från scenen.³

Kritiken mot Erik Fichtelius fick sin utpräglad hårda form eftersom hans agerande antogs riskera journalistkollektivets trovärdighet. Fichtelius personliga stil ansågs också ha spelat in. Han beskrevs av flera journalistkollegor som en narcissistisk reporter.⁴ Därmed var han måhända också en lämplig syndabock

1 Se muntlig källa (A 1).

2 Se muntlig källa (A 2).

3 Se muntlig källa (A 1).⁷

4 Se muntlig källa (A 3).

som ansågs ha gjort sig förtjänt av behandlingen. Även Pressombudsmannen konstaterade efteråt att det med all sannolikhet fanns journalister som av olika anledningar var ute efter Fichtelius och som i skydd av uppståndelsen kunde genomföra en mycket hård granskning (Stenholm, intervju, 2003).

Mötet på publicistklubben var slutet på en lång rad av journalistiska drev som präglat det svenska politiska landskapet under ett halvår. Leni Björklund, Jan O Karlsson, Gudrun Schyman, Erik Fichtelius – alla är de exempel på människor som hamnat i fokus för uppmärksammade former av drevjournalistik. De visar att denna form av journalistik inte låter någon gå säker – vare sig politiker, byråkrater eller journalister själva.

Introduktion till studien om mediedrev

Demokrati- och medieforskning i symbios

Begeppet *den tredje statsmakten*⁵ har länge fungerat som en idealtyp för att beskriva de essentiella uppgifter som medierna är tänkta att utföra i en liberal demokrati: Massmedias samhällsuppdrag utgörs av att aktivt granska makthavare, avslöja maktmissbruk eller vanskötsel av allmänna uppdrag och offentliga organ samt ge medborgare möjlighet att påverka sina folkvalda genom att bilda opinion. Men det öppna, demokratiska samtal som är själva grunden för en demokratisk styrelseform har under senare år kommit att bli allt mer ifrågasatt. Mediernas roll som objektiva nyhetsförmedlare är inte längre självklar och den demokratiska tradition som journalistiken tidigare ansågs vara en naturlig bärare av har kommit att omdefinieras. I Sverige, såväl som i andra västerländska demokratier har utvecklingen inom nyhetsjournalistiken mött stark kritik. Även om kritiken inte är ny har den accentuerats under de senaste decennierna. Mediers sätt att spegla politiska händelser har förvandlat nyhetsjournalistikens karaktär till en fråga av hög politisk dignitet. Journalisters förhållande till neutral och oberoende nyhetsbevakning har hamnat i fokus (Esaiasson och Håkansson 2002: 142-145) samtidigt som journalistiken i allmänhet blivit mer konfliktstyrd (Esaiasson och Håkansson 2002: 169-170).

I den teoretiska litteraturen om maktrelationer kan vi urskilja tre olika former av maktansikten (Gaventa 1987). Den första formen är inflytandet över politiskt beslutsfattande. Medieforskning har visat att denna form av makt är förbehållen de politiska aktörerna (Strömbäck 2000: 253). Medierna har i stället ofta en betydande möjlighet att genomdriva förändringar av den politiska agendan – något som med ovan nämnda klassificering brukar kallas för maktens andra ansikte. Att medierna kan påverka den politiska dagordningen (*agenda-setting*)

⁵ I anglosaxiska länder med maktodelningsprincip beskrivs medierna som den fjärde statsmakten (*The Fourth Estate*) efter de övriga tre, konstitutionellt etablerade – verkställande, lagstiftande och dömande makt. I ett Sverige som saknar författningsdomstol blir det därför lämpligt att översätta termen till ”den tredje statsmakten”. Bakgrunden till uttrycket samt mediernas institutionaliserade roll i samhället kommer att diskuteras längre fram i uppsatsen.

är ett väldokumenterat fenomen (McCombs och Shaw 1972). *Agenda-setting*-litteraturen gör i detta avseende skillnad mellan *priming* och *framing* (Kuypers 2002: 2-3, 6-11, 18-19; McCombs och Shaw 1972). Förmågan att forma en politisk opinion är inte i första hand knuten till att medierna berättar för medborgare vad de ska tycka genom att skildra en viss form av problemställning (*framing*). I stället är det genom själva nyhetsselektionen som medierna kan styra vilka frågor medborgare ska ha en åsikt om (*priming*). Väljare tenderar att få insikt i en politisk fråga – och värdera dess relevans – i direkt proportion till det utrymme som den har givits i mediernas utbud (McCombs och Shaw 1972: 177). Medierna kan dock inte helt själva styra den politiska dagordningen. Snarare handlar det om ett pågående maktspel mellan medier och politiska aktörer där båda kämpar om att få övertaget (Asp 1986: 340-368; Sjölin 1994: 172-178). I relation till detta maktförhållande anser vissa samhällsvetare att vi kan knyta den tredje formen av maktens ansikte – makten över tanken. Forskning inom medie- och kommunikationsvetenskap visar att massmediernas sätt att beskriva det politiska livet bland annat är viktigt för hur människor väljer att uppfatta sina folkvalda företrädare och den politiska verkligheten (Strömbäck 2000: 199-250).

Inom samhällsvetenskapen brukar mediernas utveckling ofta beskrivas med hjälp av en eklektisk strukturteori där begreppet medialisering har fått en framskjutet roll (Asp 1986: 359-363; McNair 1999: 3-15). Den successiva förändringen av mediemarknaden åskådliggörs i tre steg: Under den första fasen blev medierna den dominerande politiska kommunikationskanalen. Den andra fasen kan beskrivas som den period då medierna förvandlades till mer oberoende politiska aktörer. Samhället kan i dag beskrivas ha nått den tredje fasen av medialisering som domineras av en särskild medielogik vilken de politiska aktörerna är tvingade att anpassa sig till. Medialiseringen av politiken har i korthet inneburit att medierna har etablerat sig som centrala aktörer och att de därmed övar ett direkt eller indirekt inflytande på den politiska processen (Asp 1986: 359-363; SOU 1999: 126: 4; Strömbäck 2000: 269). I detta avseende är det viktigt att påpeka den dubbelroll som medierna har. Mediernas inflytande handlar i stor utsträckning om att massmedia både kan ses som en aktör och som en arena (Pettersson och Carlberg, 1990: 35-44). Diskussionen om styrning av den politiska agendan och opinionsbildningen i samhället tenderar därför att få en janus-karaktär, där det är viktigt att särskilja mellan medierna som institutionaliserade kommunikationskanaler och deras agerande som aktörer på marknaden för politisk kommunikation och nyhetsjournalistik.

I spåren av att medierna allmänt tillskrivs större makt och ett ökat inflytande över den politiska processen har kritiken av medierna också fått en särpräglad

karaktär. Medier anklagas inte bara för att driva på den politiska processen i osund takt, utan även för att utgöra en modern version av skampålar där offentliga makthavare hängs ut och döms genom journalisters försorg – mediernas traditionella tredje statsmaktsuppgift som en granskande institution anses därmed ofta även omfatta en dömande makt.

Termen drevjournalistik har blivit allt mer vanligt förekommande i en politisk vokabulär och den har på kort tid förvandlats till ett av vår tids mer värdeladdade ord. Politikerförakt och allmän misstro mot demokratiska institutioner sägs följa i dess spår. Drevmetaforen och jaktanalogin syftar på en situation med ojämlika styrkeförhållanden där en samlad kår av journalister jagar en politiker. Journalistiska drev är kännetecknande för dagens intensiva och konfliktstyrda form av nyhetsjournalistik där medierna bidrar till att skapa ett opinionstryck som tvingar ledande politiker och tjänstemän att avgå från sina ämbeten.

Listan kan göras lång över alla de politiska affärer där journalister under det senaste decenniet har spelat en bidragande eller avgörande roll för att bringa regeringsledamöter, kommunalråd, tjänstemän (inom offentlig förvaltning) eller företrädare för ideella organisationer på fall: Laila Freivalds (Nord et al 2001), Sölve Conradsson (Citron 1999), Per Anders Örtendahl (Björklöf 1998) och Jesús Alcalá (Jekander 2002) är bara några exempel från respektive kategori. Att massmedia, genom drevjournalistik, kan tvinga bort politiker och tjänstemän från sina ämbeten, reser en rad frågor av principiell natur om mediernas maktställning och konsekvenser för demokratins funktionssätt.

Hur kan vi förklara orsaken till drevprocesser inom nyhetsjournalistiken? Och vad betyder denna utveckling för vår demokrati? I detta forskningsprojekt är siktet inställt på hur journalister och medier uppträder som aktörer, rent av politiska aktörer, snarare än den mer generella beskrivningen av massmedia som en arena.

Mediernas hårda granskning har ansetts ge upphov till en negativ spiral av cynism: Förtroendet för de etablerade politiska institutionerna och de folkvalda politikerna anses minska när mediernas granskning blir påtagligt inträngande. Här föreligger något av en paradox. Å ena sidan är massmediernas oberoende granskning av den politiska makten en grundpelare i demokratins offentliga rum. Å andra sidan kan granskningsfunktionen parad med en stark maktställning för medierna skapa problem för demokratins funktionssätt. Därför är det en angelägen forskningsuppgift att genomföra en systematisk analys av hur mediernas avskedandemakt faktiskt fungerar. Men för att beskriva, förklara och värdera avskedandemaktens konsekvenser måste vi konfrontera medielogiken med ett annat perspektiv. Ytterst handlar det om att föra in en bredare samhällsanalys som kopplar mediernas förutsättningar och agerande till processvärden

(öppenhet, diskussion, ömsesidighet och ansvar) (Lundquist 2001: 118-119, 138-139) för demokratin: Hur kan vi förklara den utveckling som präglar det offentliga samtalet i dagens demokrati? Och, kanske ännu viktigare – vilka hot och möjligheter för de demokratiska processvärdena kan sägas följa av utvecklingen på medieområdet?

I de studier som präglar dagens medieanalys tas ibland vissa kritiska detaljer för givna. För den här uppsatsen är det därför viktigt att poängtera problematiken med alltför svepande beskrivningar. Detta rör såväl forskningens teoretiska som empiriska del. Tesen om en medialisering av samhället har kommit att bli en teoretiskt allmängiltig deskription av utvecklingen på mediemarknaden i relation till politiken. Redan i förordet till Demokratiutredningen (SOU 1999: 126: 4) slår huvudsekreteraren Erik Amnå fast att medialiseringen har haft en inverkan på samhället. Som en generell beskrivning av en medieutveckling är detta givetvis en rimlig slutsats. Men till problemet med medialiseringsteorin hör att det är en tämligen oklar definition på medietrender som inte ger någon direkt förklaring till mekaniken bakom mediernas gestaltning av den politiska processen.

Närmar vi oss frågan om drevjournalistik blir ofta preciseringen ännu mer flytande. Den forskning som har utförts på området väljer ofta att förklara drev utifrån rent generella trender. Dessvärre finns det i dag ingen fullgod, enhetlig definition av vad som utgör ett journalistiskt drev. I samhällsdebatten fungerar ordet drevjournalistik snarare som ett kollektivt skuldbeläggande – när en person känner sig utsatt för en bevakning av journalister kan användandet av ordet fungera som moteld: Underförstått ligger en kritik av de journalister som bevakat nyheten, det sätt på vilket de har format rapporteringen samt en mer eller mindre uttalad kritik av den journalistiska bevakningens proportioner.

Den här uppsatsen kommer med anledning av ovanstående att anamma en metodologi som gör det möjligt att se på journalistiska drev utifrån en instrumentell definition. Dreven som vi har valt att lyfta fram i den här studien blir därför viktiga för att konceptualisera viktiga drivkrafter inom såväl medier som det politiska systemet. Detta görs i en förhoppning att kunna visa på vissa universella drag inom dagens nyhetsjournalistik. Vi kommer också att visa hur och på vilket sätt journalistiska drev går att förklara med hjälp av direkta kopplingar till de förutsättningar som präglar dagens nyhetsjournalistik samt det politiska systemet. En grundläggande hypotes är att alla former av journalistisk bevakning bygger på samma principer och att det därför är missvisande att tala om vissa nyhetshändelser som ”udda” fall (*deviant cases*) av nyhetsförmedling. För att åskådliggöra de processer som styr mediernas agerande kommer studien att inriktas på att lyfta fram motiv och drivkrafter hos enskilda aktörer och därmed förklara händelser på en marknad för nyheter utifrån en mikro-makro-

relation: Det innebär att förklaringen av nyhetshändelser genomgående spåras till aggregerade effekter av aktörers beteenden.

Följande frågeställningar ligger till grund för studien:

- a) Hur kan vi förklara drevjournalistikens dynamik?
- b) Hur utvecklas journalistiska drev och vad påverkar deras inriktning?
- c) Vilka avgörande handlingsalternativ har drevens olika aktörer?
- d) Vilka effekter har drevjournalistiken på demokratin?

Empiriska underlag för förklaringen av drev

Redan i en forskningsrapport från 1972 års pressutredning noterar man att tidningarnas granskningsfunktion på många sätt är den av pressens olika demokratiska funktioner som är svårast att undersöka empiriskt:

För att få veta hur granskningen fungerar måste man också ha kunskap om hur den verklighet ser ut som tidningen har att bevaka. Information om vad som verkligen sker är som regel svår att få fram – i praktiken blir det ofta tidningen som förmedlar den.

(SOU 1975: 78: 22)

Detta medför naturligtvis en metodologisk svårighet för en studie av det här slaget. För att på bästa sätt åskådliggöra de mekanismer som framträder inom nyhetsjournalistiska drev kommer den här uppsatsen att lyfta fram några exempel på offentliga personer som har kommit att utsättas för en omfattande nyhetsbevakning. Per Anders Örtendahl, Sölve Conradsson, Mona Sahlin, Erik Fichtelius och Mats Svanberg är några av de personer vars öden har kommit att bli intimt förknippade med avslöjande reportage i medier och som ingår i den här studien. (Till denna samling ska läggas enskilda exempel av andra journalistiska drev som kommer att dyka upp i texten vid enstaka tillfällen.) Valet av empiriunderlag har grundat sig på fallens förklarande potential. Även om varje enskilt fall har sitt personligt knutna särdrag, bland annat i form av juridisk kontra moralisk skuldbörda för drevobjektet, så har de alla några viktiga saker gemensamt: Den journalistiska bevakningen har utvecklats över tid, journalistiken har haft möjlighet att ha inverkan på drevobjektens professionella liv och de utpekade har på grund av granskningens omfattning även tvingats interagera med journalister.

I syfte att få en bättre förståelse för de personliga avvägningar som har spelat

in i utformandet av den journalistiska bevakningen har det redan befintliga empiriska materialet, i form av nyhetsartiklar och tv-reportage, kompletterats med intervjuer av personer som har varit direkt eller indirekt inblandade i uppmärksammade politiska affärer. I empiristudien ingår därför bandade intervjuer med personer som har möjlighet att analysera journalistiska drev från olika håll, såväl politiker (Mats Svanberg) som offentliga tjänstemän (Per Anders Örtendahl) och journalister (Thomas Michélsen, Olof Westerberg, Pia Rehnqvist). I intervjuematerialet ingår även bandade intervjuer med en advokat (Leif Silbersky), pressombudsmannen (Olle Stenholm), en landshövding och före detta chefredaktör (Mats Svegfors) samt chefredaktören och debattören Carl Rudbeck. Obandade samtal och diskussioner har även förts med Expressens kulturchef Per Svensson.

En stor del av de diskussioner som har förts med en del icke nämnda parter kan emellertid inte närmare diskuteras i empirin. Flera av dem som har kontaktats har av olika anledningar valt att avböja medverkan i en studie som diskuterar deras fall. Huvudpersonerna i några av Sveriges mest uppmärksammade journalistiska drev ger ofta uttryck för att de känner sig kränkta, att den journalistiska bevakningen har skapat en personlig tragedi och att de känner en önskan att lämna det som har hänt bakom sig.

Denna inställning och den laddning som råder kring ämnet drevjournalistik har uppmärksammats även av journalister själva. I SVT:s Mediemagasinet konstaterar man att det är mycket svårt att få berörda parter att uttala sig:

Mediemagasinet har talat med flera som kränkts i svenska medier. I Stockholm, Umeå, Göteborg, Dalsland och Småland. Få av dessa vill, orkar eller vågar vara med i TV.

- De som sitter på sin kammare och över huvud taget inte gör någonting det är nog en majoritet det är jag helt övertygad om. Jag skulle tippa att en minoritet vänder sig till advokat och en liten del av den minoriteten går till domstol, säger en av landets mer erfarna tryckfrihetsadvokater, Lars Viklund.

(Sveriges television, Mediemagasinet 2004a)

På samma sätt har det i många fall varit svårt att få berörda journalister att diskutera frågor om enskilda drev, annat än på ett principiellt plan. Rädslan för att bli skuldbelagd eller att få sitt journalistiska arbete smutskastat har varit mycket tydlig hos flera av de reportrar som har varit aktuella för studien. I den mån flera av de icke nämnda intervjuobjekten har kunnat bistå med information har de krävt att få förbli anonyma.

De intervjuer som redovisas i uppsatsen har genomförts som strukturerade samtalsintervjuer som genom att skapa en relativt fri form av intervjusituation kan låta intervjuobjekten bistå med en ingående diskussion om egna erfarenheter utan att känna sig bundna till en på förhand uppsatt mall av frågor (Möller 2000: 17-18). När det gäller intervjuer, och intervjuteknik, kan man naturligtvis anföra både ett och två argument för och emot intervjumaterialets validitet.⁶ I de fall som ingår i det här materialet har den centrala uppgiften varit att låta de berörda parterna få ge sin syn på den uppkomna situationen och beskriva sina egna bevekelsegrunder till de beslut som de fattade, samt kommentera den nyhetsvärdering som präglade hanteringen av ärendet.

För att ge en så allsidig bild som möjligt förekommer flera fall av sekundärkällor i empiriavsnittet – böcker och skrifter som har tillkommit i spåren av drevjournalistiken. De är uteslutande att betrakta som partsinlagor i den debatt som följt om nyhetsbevakningens relevans i de aktuella fallen (Lindblom 2001; Jekander 2002; Sahlin 1996; Björklöf 1998). Dessutom ingår även ett antal forskarrapporter och närmare granskning av mer empirisk art om några av de mer framträdande journalistiska drevnen (SOU 1998:63; Nord et al 2001; Johansson 2000; Nygren 2003).

Avsikten med detta heterogena angreppssätt för att behandla empirin är att kunna skapa en komparativ ansats som kan bedöma både pressens agerande och de politiska aktörernas verksamhet (Sjölin 1985: 64-67) samt deras inbördes relation (Petersson 1987: 9-10).

Studier av drevjournalistik är, som tidigare har nämnts, relativt utforskad mark inom samhällsvetenskapen. Det saknas inte bara en gångbar, allmängiltig definition av vad som *de facto* utgör ett journalistiskt drev utan även en mer djuplodande conceptualisering av de processer som framträder i olika former av denna annars så omtalade form av nyhetsfenomen. Gränsdragningen mellan vad

⁶ En fängslande åsikt om den inneboende styrkan i ett intervjumaterial har framförts av Bo Petersson:

”För att fånga innehållet i identitetsprocesserna något så när är stillbilder, representationer av flyktiga ögonblick, det bästa vi kan åstadkomma. Det var på det sättet jag gick till väga i min Rysslandsstudie [...] De resonemang som jag mötte bland mina respondenter var att betrakta som representativa för de åsikter som vidareförmedlades till mig [...]. Jag vill hävda att det är vackert så. [...] Värdet av sådana enskilda intervjuresultat blir inte mindre av att man som forskare inte med säkerhet kan påstå att de är representativa för en större population [...] De kvalitativa aspekterna av varje enskild intervju är viktiga för att visa på huvuddragen i det sociala möte som äger rum i den intervjusituation som råder där och då.” (Petersson 2003: 42-43)

som är befogad nyhetsrapportering och journalistiska övertramp accentueras när det uppstår anklagelser om drevjournalistik.

Syftet med det empiriska avsnittet är därför att i möjligaste mån försöka utveckla en teori för hur vi kan förklara mediernas agerande. De enskilda fall som lyfts fram skall därför exemplifiera drevjournalistiken på såväl en makropolitisk nivå, där nyheter mäts mot varandra och olika frågor slåss om att hamna högst på nyhetsagendan, som en rent mikropolitisk nivå, där varje enskild nyhetsvärdering gör det möjligt för oss att åskådliggöra den journalistiska prioriteringen på redaktionsnivå. Tillsammans med en instrumentell teori för demokratins premisser hoppas studien kunna sammanlänka empirin med ett teoretiskt perspektiv som utgår från mediernas funktionssätt inom demokratins ram.

En teori som förklarar

Hur kan vi konstruera ett teoretiskt ramverk för något som åtminstone hittills varit en så svårdefinierbar företeelse som journalistiska drev? Svaret som den här studien ger är att det går att få insikt i vad som utgör ett drev och dess drivkrafter genom att anamma en instrumentell definition, byggd på rationell teori och ekonomisk analys. Utifrån dessa teoretiska grundpremissor kan problemet modelleras i form av rationella spelmodeller utifrån Public choice- och nyinstitutionell teori. Uppsatsens teoretiska del lägger därför grunden till en ren teoriöverföring även om en viss utveckling av några modeller har genomförts för att anpassa dem till det empiriska materialet. (Det är däremot inte denna studies syfte att utveckla teoriernas inre logik.) Modellerna kommer endast att användas för att exemplifiera avgörande skeden och strategier rörande nyhetskommunikation och drevjournalistik.

Den teoretiska infallsvinkeln hänvisar i detta avseende till metodologisk individualism (Buchanan och Tullock, 1999: xvi, 3, 11-15) samt explicita axiom om rationalitet och preferenstillfredsställelse. Med hjälp av det analytiska ramverket kommer studien att konceptualisera institutionella förutsättningar och handlingsmönster i de fallstudier som lyfts fram i empirin. Det teoretiska anslaget kommer därför att beträda ett genuint samhällsvetenskapligt problemområde rörande kollektivt agerande (*collective action*).

Länken mellan teori och empiri kommer att utgöras av ekonomiska teorier om individuella beteenden på mikronivå. Alla förändringar på en makronivå (exempelvis till synes okontrollerbara massmediedrev) måste kunna härledas till mikromotiv – olika beteendemönster hos enskilda människor, i det här fallet journalister och politiker (eller andra offentliga personer): Samhällsfenomen

beror uteslutande på ageranden från de individer som ingår i samhället (Coleman 1984; Ostrom 1990: 5-7; Elster 1982; Taylor 1987: 1-13; Olson 1965). Detta är studiens teoretiska kärna.

För samtliga delar av uppsatsen gäller den generella regel att medieaktörer agerar på en konkurrensutsatt marknad där det gäller att sälja sin nyhetsprodukt. Politiker måste agera så att de själva kan bli återvalda. Journalister agerar inom medieföretag där både den enskilde journalisten och medieföretaget drivs av ekonomiska motiv. Det är med andra ord omöjligt att analysera aktörer på en mediemarknad utan att beröra det faktum att de alla präglas av de ekonomiska förhållanden som råder. Denna kritiska hållning är medvetet vald för att åskådliggöra egenintressen och ekonomiska förutsättningar och på så sätt ge en så trovärdig bild som möjligt av vad som faktiskt sker på en nyhetsmarknad:

[T]he political scientist may try, as best he can, to develop the normative implications of a set of ethical standards [...] but whatever those standards, [...] he must take men as they are, not as he would like them to be.

(Buchanan och Tullock 1999: 310-311)

Den etablerade forskningen om opinioner bygger ofta på premissen att allmänhetens uppfattning gradvis påverkas av en kombination av trender – ekonomiska, internationella och nationella, samt politiska ledarskapstrender. Ofta har dock denna forskning svårt att framlägga systematiska bevis för sina antaganden (Smith 1996: 99). Med en ekonomisk teori som aktivt syftar till att påvisa mikro-makrorelationer i sina förklaringsmodeller ska den här studien försöka precisera de omständigheter som spelar in vid journalistiska drev. Här kommer således institutionaliserade ramverk att spela en viktig roll. Utifrån de konventioner, lagar och förordningar som reglerar nyhetsjournalistiken, exempelvis tryckfrihetsförordningen (TF) och yttrandefrihetsgrundlagen (YGL), kan vi modellera förhållningssätt och beteenden som blir till praxis i nyhetsjournalistiken.

Enkelt uttryckt kan premisserna för studiens ekonomiska modeller beskrivas enligt följande: nyheter är varor och kollektiva nyttigheter på en öppen marknad. Producenterna av nyheter bidrar med en allmän nytta (*public good*) genom att bistå medborgare med information om makthavare och offentliga beslut. Nyheternas aggregerade värde är detsamma som det sammanlagda värdet för alla nyhetskonsumenter och annonsörer (Berry och Waldfogel 1999: 189). Men till skillnad från privata tillgångar (*private goods*) kan inte värdet av allmänna nyttigheter delas upp på varje aktör som åtnjuter dem (Taylor 1987: 6). De

ekonomiska incitamenten kan därför skapa problem när flera aktörer interagerar utifrån egenintressen (Taylor 1987: 3-4).

Utifrån vad som ovan angivits kommer det teoretiska underlaget inte att ge stöd för några strukturella teorier. Den främsta anledningen till det är att strukturteorier blir ontologiskt missvisande. För att förstå de drivkrafter och institutionella ramverk som har en inverkan på olika aktörers beteenden behöver vi endast se till kostnader som omgärdar en handling. Tillverkningskostnader ger upphov till institutionaliserade handlingsmönster och de kan modelleras utifrån de faktorer som förändrar aktörers incitament: Att frakta tidningar till konsumenter med lastbil medför ett kostnadsincitament (som i första rummet styr nyhetsproducenten). Nyhetsförmedling över Internet överför däremot en stor del av denna kostnad på konsumenten (som behöver betala för dator eller annan elektronisk utrustning för att kunna tillgodogöra sig materialet). I det första fallet kan vi se vägen mellan nyhetsproducenten och nyhetskonsumenten som en ekonomisk struktur. I det andra fallet består strukturen av teknisk utrustning: Båda två går att mäta i pengar – kostnaden att förmedla nyheten.

Strukturer används ofta för att åtminstone skenbart ge en förklaring till sociala beteenden. I själva verket är det också i dessa fall fråga om en kostnadsrelation. Ett belysande exempel är frågan om huruvida etniska minoriteter diskrimineras på arbetsmarknaden och selekteras bort från anställningsintervjuer. Som i all annan form av strukturteori är det många gånger svårt, för att inte säga omöjligt, att bevisa någon korrelation mellan individens subjektiva upplevelse av att ha blivit åsidosatt och ageranden som sker i ett så komplext nätverk som ett samhälle med många olika arbetsplatser. Återigen kan en kostnadskalkyl vara lösningen på problemet. I stället för att analysera andelen minoriteter i anställning kan vi utgå från betalningsviljan hos arbetsgivare för att undvika människor inom vissa demografiska grupper. Vilken priskoefficient styr arbetsgivarens agerande – hur mycket är denna person beredd att avstå i framtida intäkter, för att undvika att ta in exempelvis etniska minoriteter i sitt företag? Först när vi får fram kostnadskalkylen kan vi vara säkra på om det förekommer en reell diskriminering (Becker 1957).

Kapitelöversikt

Även om den här studien har till syfte att granska drevjournalistik måste den också ta fasta på en mer omfattande forskning kring medier i allmänhet och demokratiska gränsdragningar i synnerhet. Därav följer att de inledande kapitlen kommer att beskriva och diskutera olika former av såväl medieforskning som teoretiska modeller.

Kapitel två (*Introduktion till mediekritiken av i dag*) kommer att introducera de mediekritiska analyser som utgår från de strukturteoretiska och postmoderna skolbildningarna. Då dessa traditioner i dag har en stark ställning inom medieforskningen är det svårt att genomföra en djupare analys på området utan att förhålla sig till dessa teorier. Tönvikten i denna genomgång kommer att ligga på Edward Herman och Noam Chomskys propagandamodell. Kapitlet kommer att ta upp såväl förtjänster som problem och brister som följer av deras teoretiska angreppssätt.

Kapitel tre (*Grunder för den rationella analysen*) är tänkt som en introduktion till studiens teoretiska ramverk medan kapitel fyra (*Public Choice-teori för medier och drev*) kommer att utveckla den rationella analysen. Av denna anledning kommer det tredje kapitlet att främst inriktas på att förklara grundläggande beståndsdelar i den ekonomiska teorin – metodologisk individualism, rationella handlingsmotiv, egenintressen, samarbetsproblem och institutionella begränsningar. Det fjärde kapitlet presenterar därefter en teoretisk modellering av händelser på en nyhetsmarknad.

I det femte kapitlet (*Dreven och demokratin*) behandlas de demokratiteoretiska spörsmål som bildar grund till dagens problematik kring drevjournalistik. Här presenteras en historisk översikt över hur journalistiska drev har utvecklats, tillsammans med aktuella problemställningar för demokratin och politiken – exempelvis frågan om dagordningsmakten och gränsdragningen för mediernas bevakning av makthavare.

Det sjätte kapitlet (*Dreven och jakten på nyheter*) kommer att fokusera på den empiriska analysen. De fall som ingår i studien beskrivs, konceptualiseras och förklaras utifrån de tidigare uppställda teoretiska modellerna. Varje enskilt exempel ges dock inte lika stort utrymme. Några fall av drevjournalistiska tilldragelser har beretts större plats och beskrivs mer ingående (Per Anders Örtendahl, Sölve Conradsson, Mona Sahlin, Mats Svanberg) medan andra fall endast uppträder som illustrationer av särskilda företeelser.

Slutligen kommer det sjunde kapitlet (*Skjut inte på journalisten... eller?*) att ge en sammanfattande beskrivning av resultat och slutsatser utifrån studiens empiriska och teoretiska klarlägganden.

Introduktion till mediekritiken av i dag

”Follow the Money”

I den genremässigt klassiska upptakten till Bondfilmen *Tomorrow Never Dies* återfinns alla de beståndsdelar man kan förvänta sig i ett mediasamhälle av i dag – den maktgalna mediemagnaten Elliot Carver iscensätter katastrofer för att gynna sitt globala medieimperium där dagstidningen *Tomorrow* är kronjuvelen. Bara en man kan rädda världen...

I flera avseenden drivs förhållandet till sin dramaturgiska ytterlighet i Bondfilmen, men kärnan i berättelsen utgörs alljämt av en ofta vädrad kritik mot den profithunger och ökade hänsynslöshet som sägs styra dagens medieindustri.⁷

En närmare översikt av dagens forskning om medier ger vid handen att fokuseringen på ägarkonstellationer och strukturella förklaringar dominerar forskningsfältet. I viss mån är detta lätt att förstå. Olika grader av strukturteorier ger en lättöverskådlig bild av problematiken: Medialiseringen av samhället har gått från steg ett, då medierna blev den dominerande kommunikationskanalen till steg två, en position där medierna blev självständiga politiska aktörer. Den tredje graden av medialisering har inneburit att politiska aktörer tvingas anpassa sig till en särskilt medielogik (Asp 1986: 359). Denna form av teoretisering beläggs av till synes självklara empiriska studier: Mediekoncernernas makt ökar. Inte minst inom etermedier sker en konsolidering av ägarintressen på global nivå. General Electric äger NBC, Disney Corporation äger ABC och ESPN medan News Corporation äger Fox Broadcasting.

Dessa företag är ofta uppbyggda kring en dominerande ägare. I tre av de åtta största mediekoncernerna har en enskild ägare absolut makt över företaget: Rupert Murdoch styr News Corporation, Sumner Redstone kontrollerar Viacom och Edgar Bronfman äger Seagram (McChesney 2001a: 69). Fusionerna inom

⁷ Jules Verne oroade sig redan på sin tid för mediernas makt. I romanen *Au XXIXme Siècle: La Journée d'un Journaliste Américain en 2889*, som han författade tillsammans med sin son Michel, beskrivs en framtid där en mediemagnat vid namn Francis Bennett har erövrat världsherravälde med hjälp av sitt tidningsimperium. Boken utgavs postumt 1910.

branschen, där bland andra AOL-Time Warner är exempel på en nybildad storkoncern, har tagit över en stor del av marknaden. Vertikal integrering, att kontrollera flera delar av produktions- och distributionsleden, påskyndar dessutom denna monopolisering av makt och ökar intäkterna för de stora koncernerna (McChesney 2001a: 60-61, 78). Att skaffa sig stordriftsfördelar har blivit ett av de viktigaste vinstkoncepten i den globala mediebranschen. Detta ökar makten för mediemagnater som Rupert Murdoch i USA och Storbritannien, Silvio Berlusconi i Italien och Bonnier-familjen i Sverige – samt, underförstått, de annonsörer som finansierar deras medieproduktion. Ett ömsesidigt beroende mellan eliterna i samhället har på detta sätt byggts upp.

För att förstå mediernas agerande måste vi enligt denna teoritradition identifiera de ekonomiska/politiska intressen som står bakom dem. Metoden kan sammanfattas med den välkända devis som en gång yttrades av *Washington Post*-journalisten Bob Woodwards källa *Deep Throat* under Watergate-affären: "Follow the Money". Att applicera ekonomiska teoriperspektiv på analysen av samhällsfenomen kan, vilket den här uppsatsen förhoppningsvis kommer att kunna demonstrera, hjälpa oss att genomföra mycket kritiska studier.

Propagandamodellen

Styrkan i "Follow the Money"-forskningens utgångspunkter är poängteringen av allmängiltiga ekonomiska förutsättningar och drivkrafter samt rationalistiska perspektiv – däribland vinstmaximering och egenintressen hos konkurrensutsatta aktörer. Men bortsett från dessa grundantaganden är denna mediekritik i allt väsentligt strukturinriktad. Och det leder till diverse ottydligheter. En stor del av modellernas förklaringspotential går förlorad i en analys som enbart fokuserar på ekonomiska strukturer.

I Noam Chomskys och Edward S Hermans propagandamodell, som beskrivs i deras bok *Manufacturing Consent* (Herman och Chomsky 1988), utkristalliseras de ekonomiska drivkrafter som reglerar mediernas rapportering. Undertiteln på Hermans och Chomskys bok heter träffsäkert också "The Political Economy of the Mass Media". Deras form av medieanalys utmynnar i en kritik av makt- och ägarstrukturer. Det finns emellertid ett inneboende problem som ryms i detta perspektiv:

Man kan till exempel inte förklara hur TF1 fungerar ur det blotta faktum att kanalen ägs av Bouygues. [...] Det finns en typ av brådstörtad materialism, med rötter i den marxistiska traditionen, som ingenting förklarar, som fördömer utan att klarlägga.

(Bourdieu 2000: 59)

Propagandamodellen bygger vidare på Walter Lippmanns tes om att medier i liberala demokratier fabricerar nyheter för att styra en allmän opinion (Lippmann 1922). En samverkan mellan politiska och ekonomiska eliter i samhället omöjliggör en mer inträngande granskning (Bagdikian 2000). Reella politiska konflikter undviks och i stället fokuserar massmedia på pseudohändelser (*pseudo-events*) (Boorstin 1962: 14) som paketeras som nyheter åt allmänheten. Genomgående präglas denna mediekritik av en normativ demokratisyn som utgår från antagandet att demokrati (i betydelsen folkstyre) och fritt företagande (inom mediesektorn) är exklusivt uteslutande storheter. Till detta skall läggas teorins framhållande av metafysisk emotivism: Objektivitet sägs inte kunna existera. Mediernas budskap är politiskt formade ställningstaganden.

För att lättare kunna ta oss vidare i beskrivningen av ekonomiska medieincitament ska vi först titta närmare på hur strukturteorierna kan se ut, samt vad som utgör deras förtjänster och problem. För enkelhetens skull kommer vi att koncentrera oss på Noam Chomskys och Edward Hermans propagandamodell. (Vi kommer dock inte att ha möjlighet att diskutera alla delar av deras modell här utan endast de mest centrala momenten.)

Strukturresonemanget utgår från ett antal filter som enligt propagandamodellen påverkar sättet på vilket nyheter selekteras och formas (Chomsky och Herman: 3-31). Annorlunda uttryckt kan vi säga att det här *de facto* är en teori för agendasättande – en analys av hur nyhetsagendan bestäms.

Filter 1 Stordriftsfördelar

Stora massmediekoncerner drivs av vinstintressen och ju större ett företag är, desto mer kan det utnyttja ekonomiska stordriftsfördelar. Det blir till stor del en fråga om att identifiera de intressen som står bakom en viss åsiktsyttring. Utvecklingen av allt starkare ekonomiska koncerner som kan kontrollera medieutbudet är en universell trend som inte bara kan hänföras till Chomskys exempel från USA. Även Sverige har starka medieträpatroner där Bonniers Mariebergskoncern och Stenbeckfamiljens Modern Times Group (MTG) utgör dominerande aktörer.

Filter 2 Annonsberoende

Det faktum att kommersiella medier är beroende av annonsörer för sin överlevnad gör att dessa medier inte kan garantera någon objektiv nyhetsbevakning. Gränsen mellan kommersiella intressen och nyhetsrapportering riskerar att suddas ut. Dessutom förvandlas nyhetskonsumenter till produkter i sig själva – annonsörerna efterfrågar en kundgrupp som medierna förmedlar medan nyheterna endast är en biprodukt som ska locka konsumenterna till mediekanalen.

Filter 3 Ömsesidiga elitintressen och behovet av källor

Journalister och politiker delar vissa gemensamma intressen. Journalister vill ha nyheter att föra vidare, och politiker å sin sida vill få mediernas uppmärksamhet på sin person. Till följd av denna intressekonvergens bildas förutsättningar för ett medieklimate där rapporteringen från politiska församlingar eller offentliga debatter förvandlas till en dramaturgisk händelse där man i stället skapar pseudo-nyheter. Denna form av institutionaliserad politisk bevakning sänker också produktionskostnaderna för ett nyhetsinslag och gör det lönsamt för mediekanaler att i större utsträckning fokusera på dylika lättillgängliga nyhetskällor.

Filter 4 Moteld och inkorporerandet av intressen

Nyhetsmedier öppnar inga vägar för medborgare till politiskt inflytande. Däremot litar sig medier med starka intressen. Så fort en intressegrupp har växt sig stark, och eventuellt utgör ett hot mot det rådande medieetablissemanget, kommer den att neutraliseras enligt den medielogik som råder.

Filter 5 Marknadsfundamentalistisk inställning

Medier kan fungera som en mer direkt agendasättare genom att också styra det nyhetsspråk och den nyhetsvärdering som råder. Detta kan bland annat ta sig uttryck i en stigmatisering av politiska grupperingar som bedöms som extrema och därmed definieras bort från det offentliga rummet. Medierna sätter agendan om vem som är nyhetsmässig, vad som är ett berättigat politiskt intresse, och vad som inte är det.

Styrkan i de strukturella ”filter” som Chomsky och Herman presenterar är just de allmängiltiga ekonomiska förhållanden som de bygger på. Men det finns något som saknas. Kritiken mot dagens medieordning ligger underförstått i modellen och verkar på något märkligt sätt predestinera strukturella förklaringar utan att ge ett närmare svar på frågan hur dessa strukturer inverkar på enskilda fall. Någon egentlig formalisering av teorin sker inte, och det är svårt att leda i bevis de strukturella arrangemang som teorin implicerar.

Huvudproblemet för en teori av det slag som ofta återfinns inom ”Follow the Money”-forskningen är att den inte ger någon förklaring till direkta ageranden på en mediemarknad: Hur kan individens ageranden (exempelvis journalisters handlingar) på en mikronivå av mediemarknaden, kopplas till makroförändringar – aggregerade individpreferenser inom nyhetsjournalistik? Strukturteorierna ger oss härvidlag ingenting annat än en tämligen obestämbart relation till svar och blir därmed missvisande, särskilt när vi utökar analysen till att även omfatta kollektivt agerande. Kvar blir endast en hypotes som inte ger oss något mer än en schematisk överblick över de samhällsfenomen som den implicit säger sig kunna förklara.

Det kan även vara värt att påpeka det aningen dubiösa i den kritiska ansats som Chomsky och Herman för fram när de hävdar att det är omöjligt att eliminera risken att dessa strukturer uppkommer. Då infinner sig naturligtvis frågan i vilket avseende anklagelser om existensen av strukturer över huvud kan vara en kritik (Nozick 1995: xii).

Problemet med eskatologi-hypoteser

I avsnittet om propagandamodellen kunde vi konstatera att det finns viktiga lärdomar som vi kan hämta från Herman och Chomskys teori, inte minst inkluderandet av rationella premisser. Men det är också viktigt att dra en gräns mellan vad dessa modeller kan förklara och vad som enbart mystifieras eller impliceras av modellernas påtagliga abstrakta form och strukturdeterminism. Samtidigt är de beroendeförhållanden som skisseras upp alltför enkelspåriga. Kritik av ägarinflytandet och dominansen av några få aktörer på medieområdet är ur ett historiskt perspektiv direkt missvisande. Att dagstidningar försvinner från marknaden, eller köps upp, är ingenting nytt. Samma trend kan spåras till 1930- och 1950-talen. Orsaken är enkel: Det finns en hög tröskel att passera för den som vill komma in på en dagstidningsmarknad, och den som vill vinna marknadsandelar inom exempelvis dagstidningsmarknaden måste vara beredd att initialt ta omfattande ekonomiska förluster för att så småningom kunna erövra marknadsandelar (Picard 1997). Detsamma gäller mediekritikernas hypoteser om att konsolideringar på mediemarknaden per automatik måste leda till att en del människor och åsikter inte får komma till tals. En sådan beskrivning bortser helt från de ekonomiska förhållanden som råder på dagstidningsmarknaden, främst i form av annonsörers intressen av att få så stor täckning som möjligt för sin reklam genom att anlita den marknadsledande dagstidningen

(Picard 1997). Mot bakgrund av detta är det också värt att nämna att många medieföretag, och framförallt pressen, ur ett internationellt perspektiv lider av dålig soliditet. Även om branschtrenden under 1990-talet har varit på uppåtgående, och många tidningar har lyckats stärka sin finansiella likviditet så har de reella tillgångarna, justerade för inflation, gradvis minskat i de större dagstidningskoncernerna sedan mitten av 1980-talet (Picard 1995).

Mediedebatten översvämmas dessvärre av teorier och hypoteser som alla har det gemensamt att dess försvarare har en svaghet för dystopier. Dessa teorier tycks också, *a priori*, driva tesen att medierna driver en egen agenda utan att ta hänsyn till att andra aktörer kan interagera med medier (Dalton 1998). Precis som Bourdieus citat i avsnittet ovan antyder, löser inte dessa teorier några egentliga problem. Deras analytiska essens inriktas istället på att förebrå alla dem som inte anser att dagens samhällsproblem är av tillräckligt allvarlig art. Inte sällan verkar den ideologiska stringensen inom denna teoritradition vara viktigare än några egentliga forskningsframsteg. Synen på mediesamhället, och kritiken av detsamma, förvandlas i vissa fall till ren elitistisk kverulans. En lämplig analogi kan vara en nedvärderande inställning till samtidens språk(miss-)bruk.

[A]tt säga att svenska språket är dåligt är ungefär lika konstruktivt som att hävda att "allt bara är det här jävla samhällets fel". Det är bekvämt och lagom skrövligt, men rent sakligt förflyttar det oss inte framåt en centimeter. [...] Att klaga på språkmissbruket kan vara ett sätt att hävda sig indirekt. Man låter då antyda att man själv är kultiverad och genomtänkt, vilket så att säga ska läsas mellan raderna. Dessutom höjer man ett varnande finger mot degenereringen och visar att man står på samhällets sida.

(Lindström 2000: 18-19)

Dagens mediedebatt visar också på att gränsen mellan grävande/granskande journalistik och akademisk forskning delvis har suddats ut. Journalister som granskar journalister lånar verktyg från samhällsvetenskapen och samhällsvetare som granskar journalister lånar metoder från journalistiken. Samtidigt trängs allt fler substantiella analyser i mediedebatten med normativt styrda spekulationer. Strukturteorierna tenderar i många fall att tillhöra den senare kategorin. Samhällsdebattörer som Noam Chomsky, medieforskare som Robert McChesney, Ben H Bagdikian och Bengt Nerman diskuterar företeelser på massmedieområdet i ett lika högt tonläge som journalisterna Dan Josefsson och Maria-Pia Boëthius: Att dramatisera motsättningar i dagens mediesamhälle har utan tvekan visat sig vara en framgångsrik strategi för dessa debattörer.

Därmed inte sagt att inriktningen per automatik leder fel. Så länge de ekonomiska incitamentsstrukturerna ligger till grund för analysen blir resultatet av studierna ofta framgångsrikt: På samma sätt som Chomsky och Herman har Dan Josefsson i sin journalistiska granskning av bland annat Sveriges Television visat att interna belöningsystem inom medieorganisationer kan skapa osunda beroendeförhållanden som ytterst förstör trovärdigheten för journalistiken (Josefsson 2001b: 25-52).

Problemet med dessa teorier är emellertid att de också kan användas för att i suggererande form beskriva omfattande problemkomplex (Nord och Nygren 2002: 28-29). Lättheten med vilken de kan anpassas till intrikata forskningsområden gör dem attraktiva inom såväl etablerad medieforskning som populärkulturell journalistik. En offentlig debatt på landets ledarsidor som diskuterar LO:s partistöd till socialdemokraterna i termen av mutor blir på detta sätt placerad i en mall som implicerar att tidningarna inte kan komma fram till en liknande nyhetsvärdering oberoende av varandra (Wennerberg 2001: 91-100). I andra fall diskuteras medier utifrån ortodoxmarxistiska premisser där mediasamhället, exempelvis i Bengt Nermans tappning, anklagas för att producera övertäckande debatter som döljer reella samhällskonflikter ”mellan kapitalet och demokratin” (Josefsson 2001a: 14-24).

Det är svårt att veta hur vi ska förhålla oss till liknande inlägg i dagens mediedebatt eftersom de verkar ta för givet vad de vill bevisa. Maria-Pia Boëthius kritik⁸ av massmedia i Sverige är symptomatisk för en debatt som alltför sällan går till botten med sina beskyllningar.

Tydligast framträder den färgade bilden i flera mediekritiska analyser när återkommande problemkomplex syftar till att utmåla en ideologisk fiende. Termer som ”nyliberal”, ”profit” och ”globalisering” används som markörer för att signalera ont uppsåt hos en företeelse eller personer som den mediekritiska skolan vill avslöja (Chomsky 2003; McChesney 2001a; McChesney 2001b).

8 I *Mediernas svarta bok* anser Maria-Pia Boëthius inte ens behöva bemöda sig med att belägga sina påståenden. Strukturen, och därmed hennes egen bevisföring, kan tas för självklar. Några av de beskyllningar och påståenden som florerar i hennes bok är i detta avseende värda att nämna: ”Vad ger affärsdrivande medier rätten att fastställa moralkoden i ett land?” (Boëthius 2001: 18); ”[I] medierna är rättsstaten satt ur spel.” (Boëthius 2001: 17); Sverige har, konstaterar hon vidare, ”mindre skydd mot totalt mediemonopol än nästan alla andra länder” (Boëthius 2001: 41). Det skulle av lätt insedda skäl ha stärkt Boëthius sak om hon kunde prestera åtminstone en enda referens som styrker dessa påståenden.

Som Bourdieu så kärnfullt uttrycker det: En sådan analys fördömer utan att bringa större klarhet i det vi studerar.

Medierna svarar i sin tur ofta med att kritisera medieforskarna för att bibringa bristfälliga analyser och partsinlagor i sin forskning. Ett exempel på detta kan hämtas från Lunds universitet där medieforskaren Gunilla Jarlbro hade till uppgift att analysera pressens bevakning av en mycket uppmärksammad professorstillsättning vid historiska institutionen, våren 2002 (Jarlbro 2003). Jarlbro ansåg att pressen hade tagit ställning för den manliga kandidaten. Flera av de berörda journalisterna gick därefter till svars genom att skärskåda Jarlbros analys och i ett flertal genmälen påpeka metodologiska brister i hennes forskning (Ståhl 2003; Sjö 2003; Olsson 2003).⁹

Problemet med postmoderna och innehållsanalytiska teorier

“I don’t know what you mean by ‘glory,’” Alice said.
 Humpty Dumpty smiled contemptuously. “Of course you don’t – till I tell you. I meant ‘there’s a nice knock-down argument for you!’”
 “But ‘glory’ doesn’t mean ‘a nice knock-down argument,’” Alice objected.
 “When I use a word,” Humpty Dumpty said in rather a scornful tone, “it means just what I choose it to mean – neither more nor less.”
 (Carroll 1991)

Eskatologi-hypoteserna ingår även inom den postmoderna teorin. Sådan forskning riskerar att utmynna i rena tautologier eller analyser som inte kan relateras till någon befintlig kunskap. Detta leder till svåra epistemologiska ställningstaganden för den som vill ta del av de postmoderna forskningsrönen:

⁹ Den här formen av driven medieforskning, där perspektiven är relativt snäva, har uppkommit på flera håll under de senaste åren. Och de föder inte sällan mothugg från de journalister som pekas ut. Ett liknande fall där journalister granskar och kritiserar medieforskningen kan hämtas från radiokanalen P1:s program *Vår grundade mening*. Den danske statsvetare Hans-Jørgen Nielsen blev starkt kritiserad i programmet efter att ha lagt fram en forskningsrapport där han hävdade att andra länders utrikeskorrespondenter i Danmark gav en snedvriden bild av den danska invandringsdebatten. Även i detta fall fann journalisterna gott om skäl att uppbringa moteld mot den bild som forskaren presenterade. Se: (Sveriges Radio, P1 2004: *Vår grundade mening*).

If the radical postmodernist premise is correct, we can never be sure that is what he meant. Conversely, if that is what he meant, it is not certain we are obliged to consider his argument further.

(Wilson 1998: 43)¹⁰

Relativistisk epistemologi som på detta sätt drivs in absurdum omöjliggör intersubjektivitet och, i yttersta mån även sin egen ståndpunkt, något som Socrates konstaterar när han argumenterar mot Protagoras utsagor i *Theaetetus*. Relativism rörande värdefrågor skapar en så kallad självrefererande paradox – det går inte att med relativismens medel bestrida sanningshalten i den utsaga som förkastar relativismens antaganden (Hartman 2003). Detta är minst sagt ett problem. Det lär finnas en hel del människor som i fråga om axiologi sympatiserar med den postmoderna inställningen, men det stärker inte deras teoretiska poäng, snarare tvärtom: För att en värld skall kunna bestå av något som människor kan bestämma som ”sant” måste det existera en möjlighet för människor att anskaffa information som därmed även ger dem möjligheten att avvisa något som ”falskt”. Om det i ren relativistisk betraktelse – vad som är sant för en människa måste inte vara sant för någon annan – inte går att utesluta något som är fel, då går det följaktligen inte heller att beskriva något som rätt. Slutsatsen blir då att även relativistens uppfattning om de egna utsagorna varken kan vara sann eller falsk (Wood 2004).¹¹

Mediestudier av hermeneutisk karaktär bygger ofta på denna form av relativistiska antaganden och omnämns i termer av diskursforskning. Deras kärna består av textanalyser och beskrivningar av mediernas narrativa former för påverkan. Ett metodologiskt problem med att behandla, eller ens förhålla sig till, forskning av det här slaget är att teoritraditionen är alltför heterogen för att den ska kunna

10 Wilson relaterar i det ovan nämnda citatet till Jacques Derridas teori baserad på tesen ”Il n’y a pas de hors-texte” och jämför med Epimenides och den kretanska paradoxen om mannen från Kreta som säger: ”Alla Kretabor är lögnare.” Juryn är alltjämt ute och överlägger i de båda nämnda fallen men, konstaterar Wilson, vi behöver inte känna någon särdeles brådska med att kalla in den igen.

11 Romanfiguren Peter Keatings inställning till kunskap är talande för den inneboende problematik som relativismen blottar. Keating väljer att betrakta invecklade beskrivningar av en i övrigt komplex frågeställning som en bedrift i sig själv: “Keating leaned back with a sense of warmth and well-being. He liked this book. It had made the routine of his Sunday morning breakfast a profound spiritual experience: he was certain that it was profound, because he didn’t understand it.” (Rand 1993 [1943]: 233)

ges en direkt enhetlig beskrivning. Ett gemensamt drag är dock ambitionen att påtala diverse maktaspekter utan att nödvändigtvis leda hypoteserna i bevis. Diskursivt inriktade analyser tar avstamp i en kritik av det de anser vara förtryckande inslag i mediernas sätt att kommunicera (Gamson et al 1992). I sociologiska studier av det här slaget finns ofta en önskan att dekonstruera den rådande stilistiken (Holtzhausen 2002: 253) och/eller ge en övergripande, holistisk bild av olika skeenden (Fenton 2000) för att på så sätt utmana uppfattningen om en objektiv verklighet. Symptomatiskt för denna inriktning av hermeneutik, inspirerad av Paul Ricoeur och Hans-Georg Gadamer (Kearney 1997), är att den även förnekar rationalitet och försöker att bygga vidare på hegemoniteorier från Antonio Gramsci tillsammans med Pierre Bourdieus beskrivning av socialt kapital och elitsamverkan samt Jean-Francois Lyotards konsensuskritik (Holtzhausen 2002: 254). Slutsatsen blir att den kapitalistiska mediekulturen kommersialiserar information till ytliga sagor som den sedan serverar till passiva åhörare (Gane 2003). Det är naturligtvis svårt att bemöta liknande påståenden. Däremot är det värt att notera att en kritik av människors maktanspråk (alternativt den rådande formen för samtal i en mediekultur) inte i sig själv innebär en förklaring av de mekanismer som styr en sådan praktik. Den postmoderna analysen av medier hjälper oss därför inte med att klarlägga de bakomliggande orsakerna till olika mediehändelser.

Inom den samhällsvetenskapliga forskningen har det postmoderna motståndet till att leta efter objektiva sanningar i stället gjort att hela inriktningen har reducerats till textanalyser. Det finns anledning att vara skeptisk till en sådan inställning:

[T]he nonsubjective meaning of an action is not like an empty ship adrift on the ocean, one that can be pulled by the determined tugboat-theorist any which way; it is anchored on the one side by the subjective intentions of the actor and, on the other, by the structural ideals that shaped the act. Although an asocial epistemology cannot provide a clear and precise formula to guide us to the "objective" meaning of a social action, if we keep ourselves firmly anchored to both intention and social structure we can avoid the postmodernist tendency to drift far out onto the waters of epistemological relativism.

(Mann 1999: 178)

Det följer naturligt av teorins begränsningar att denna forskning är högst spekulativ och inte så sällan även ger upp all strävan att tillföra annat än subjektiva

betraktelser. I sin egen form kan dessa konceptualiseringar och tolkningar vara nog så intressanta för att finna nya perspektiv för att åskådliggöra skeenden inom medier. Bland annat finns det inte minst en betydande sociologiskt inriktad forskning rörande mediernas tolkningar och konstruktioner av nyheter som kan vara stimulerande i sig själv utan att för den skull ställa krav på en objektiv vetenskapssyn (Kaid et al 1991).

Den postmoderna analysen ger oss med andra ord ingen vägledning när det gäller att kartlägga universella drivkrafter som styr medierna. Inte heller de strukturkomplexa teorierna ger något annat än en i bästa fall yttlig koppling mellan empiriska kartlägganden och teoretiska perspektiv. Om vi vill förklara mekanismer inom mediebranschen måste vi undgå att hamna i den fälla som Bourdieu varnar för. Därför bör vi utmana, eller åtminstone komplettera den strukturteori och textanalys som så ofta appliceras inom medieforskningen med ett mer aktörscentrerat perspektiv.

Medialiseringsteori

Varför är det då nödvändigt att beröra denna debatt i inledningen av den här rapporten? Finns det inte mer nyanserad forskning som kan vara av värde för dagens medieanalyser? Svaret är att det dessbättre finns det. Utländska forskare som Brian McNair och Denis McQuail samt svenska medieforskare som Kent Asp, Håkan Hvitfelt, Jesper Strömbäck, Lars Nord och Lennart Weibull är framträdande exempel på samhällsvetare som har analyserat mediernas funktion och påverkansmöjligheter i dagens samhälle. Det finns emellertid en trendkänslighet i den publika mediedebatt som frekvent förekommer i våra traditionella medier. Och där är de mer sensationella medieteorier ofta synliga. Det kan därför vara av vikt att poängtera att en ekonomiskt grundad medieteori kan vara substantiellt annorlunda än den så dominerande mediekritiken av i dag.

En mer balanserad form av medieanalys ryms inom det som kan betecknas medialiseringsteori. Den besitter dock en rad problem som också gör den olämplig för en analys av det slag som här ska presenteras. Främst handlar det om bristen på intentionella förklaringsmodeller. Mediologiken (Altheide och Snow 1979: 10) i samhället antas bli formad av journalistikens intresse att sälja ett drama till sin publik i ett format som passar för kommersialisering. Journalistikens rutiner och arbetsmetoder utgör ramar för hur nyheterna skapas. Medialiseringen av samhället, enligt formeln för mediologik, bygger på en analys av ett medie-

samhälle som enligt denna logik präglas av tillspetsning, förenkling, polarisering, intensifiering, konkretisering, personifiering och stereotypisering (Asp 1986: 314; Hernes 1978; Hernes 1984; Strömbäck 1998: 20-21). Ekonomiska drivkrafter har en avgörande betydelse för medialiseringsteorin och vår förståelse av det budskap som förmedlas till oss via medier (Hvitfelt 1996; Hulthén 1999; Hadenius och Weibull 1999). För medierna är medielogiken en uppsättning berättartekniker som de utvecklat för att hantera en situation som präglas av överskott av information och konstant underskott av uppmärksamhet. Medielogiken innebär att sådant som passar mediernas format, organisation, arbetsvillkor och normer också blir till nyheter (Strömbäck 2000: 157-158).

Förvisso är detta en förklaringsmodell som rymmer en kritisk, rationell analys av de ekonomiska förutsättningar som präglar dagens nyhetsförmedling. Som grundansats till en djupare förståelse av mediernas påverkansmöjlighet rörande politik är detta ett lovt värt första steg. Dessvärre bygger medialiseringsteorin alltför stor del av sin analys på ren strukturteori, vilket i längden riskerar att underminera dess trovärdighet. På så vis går vi miste om möjligheten att precisera drivkrafterna närmare och all direkt koppling mellan mikroaktiviteter och makroeffekter försvinner. Det vetenskapliga resonerandet om medialisering lider i detta avseende av svagheten att stundtals falla för förenklade beskrivningar: ”En marknadsdriven journalistik försöker sålunda minska kostnaderna för att införskaffa nyheter, vilket drabbar den undersökande journalistiken.” (Strömbäck 2002: 36) En homogenisering av nyhetsutbudet antas följa logiskt utan att några sådana tendenser egentligen leds i bevis (McNair 1999: 24-28; Nilsson 2001). Ur ett strikt mikroekonomiskt perspektiv skulle det snarare vara fallet att en marknad som blir alltför homogeniserad förstör sitt eget kundunderlag. En tidningsmarknad i USA som av vissa nyhetskonsumenter anses präglad av alltför många socialliberala och vänsterinfluerade medier ger upphov till en efterfrågan på *The American Spectator* och *National Review*. En tidningsmarknad i Sverige som av vissa nyhetskonsumenter anses vara för manschauvinistisk eller högerorienterad ger upphov till en marknad för framgångsrika tidskrifter som exempelvis *Bleck* eller *Ordfront magasin*. Men för medialiseringsteorin verkar dessa exempel inte finnas, annat än som anomalier.

Det finns med andra ord ett antal logiska ”luckor” i förklaringsmodeller som är så hårt fokuserade på medierna ur ett strukturperspektiv. Samtidigt riskerar medialiseringsteorin också att föda en form av medieelitism där konsumentens val av nyhetskälla skuldbeläggs om den är alltför kommersialiserad. National-ekonomen Sven Rydenfelt har kärnfullt beskrivit denna tendens:

Det sägs att Bonnier har för stor makt. Men det är ju konsumenterna som beslutar om de vill köpa en viss tidning. Då säger de där finkulturella journalisterna att ja, det är sådana där sensationsblaskor som överlever. Det är märkligt för när det är allmänna val, då ställer de inga sådana högrävarande krav på folks val.

Sven Rydenfelt, citerad i (Nilsson och Rennerfelt 2002: 38)

Sammantaget kan vi konstatera att det finns metodologiska problem med medialiseringsteorin vilka föder en sammanblandning av normativ och instrumentell analys. Mediologiken är naturligtvis inte i sig ett negativt fenomen. Det beror helt på vilken normativ utgångspunkt man har för en sådan värdering. Om vi anlägger ett medborgarperspektiv kan mediologiken vara mycket värdefull i en demokrati. Förenkling och konkretisering kan ge förklaringar till, och skapa förståelse för, svärgenomträngliga politiska processer. Polarisering och tillspetsning kan tydliggöra skillnader mellan olika politiska alternativ.

I andra fall kan mediologiken ha negativa effekter, främst när det gäller bevakningen av så kallade politiska affärer. Drevjournalistiken kännetecknas av en ensidig fokusering på dramatik kring en händelse med särskilda konfliktmönster och roller som aktörerna antas spela. Dramaturgins kärna är ovissheten: Ska huvudpersonen tvingas avgå eller inte? Bevakningen är samtidigt intensiv och ensidig på ett sätt som försvårar för medborgare och beslutsfattare att bilda sig en egen uppfattning i sakfrågan (Nord et al 2001). Mediernas benägenhet att framhålla frågor som kan tillspetsas, förenklas och polariseras innebär att granskningen tenderar att bli ensidig, och att medierna spelar med i ett slags följa-John-lek där alla mediekanaler bevakar frågan utifrån samma problematisering och med samma nyhetsperspektiv.

Detta forskningsprojekt ämnar att i likhet med medialiseringsteorin ta sin utgångspunkt i de ekonomiska incitament som har en avgörande roll för hur nyheter skapas och formas. Samtidigt är det också uppsatsen avsikt att påvisa hur mediernas makt i nyhetssituationer av drevkaraktär måste förklaras som ett resultat av aktörsprocesser: Det är aktörer som skapar nyheter, givet vissa ekonomiska förutsättningar på en nyhetsmarknad. Det är alltid en fråga om aktiviteter som kan visa på en mer mångfacetterad form av handlingsmönster än vad som begripliggörs genom strukturella analyser.

Grunder för den rationella analysen

Let no man boast that he has discovered chaos because chaos is the easiest thing in the world to find! It takes intelligence to make sense of politics, but it takes intelligence to make sense of anything. Political science, like Genesis, begins with chaos but it does not end there.

(Schattschneider 1957: 935)

För att bringa ordning i en komplex medievärld kommer den statsvetenskapliga teorin i den här uppsatsen att inriktas på rationella modeller. Det är en forskningsinriktning som har en lång tradition inom samhällsvetenskapen. Den har använts av många internationellt erkända forskare, däribland statsvetare som Anthony Downs (*An Economic Theory of Democracy*), Duncan Black (*The theory of committees and elections*), Elinor Ostrom (*The Tragedy of the Commons*), Michael Laver (*Private Desires, Political Action*), Fritz Scharpf (*Games Real Actors Play*), Robert Axelrod (*The Evolution of Cooperation*), Mancur Olson (*The Logic of Collective Action*), Jon Elster (*Ulysses unbound*) och Robert Keohane (*After Hegemony*).

Här finns även teorier från ett stort antal ekonomer representerade, däribland: Kenneth Arrow (*Social Choice and Individual Values*), Douglass North (*Institutions, Institutional Change and Economic Performance*), Thomas Schelling (*The Strategy of Conflict*), Gary Becker (*The Economics of Discrimination*), Friedrich Hayek (*Frihetens grundvalar*) samt James Buchanan och Gordon Tullock (*The Calculus of Consent*).

Samtliga nämnda forskare delar en viktig vetenskaplig inställning, oavsett om de kommer från statsvetenskapen eller ekonomin, oavsett om de använder public choice-teori eller nyinstitutionalism, oavsett om de tror på behovet av regler eller spontan ordning: Det som sammanför dem är deras poängtering av marknads-mekanismer som grundläggande förutsättningar för förståelsen av mänsklig samvaro. Marknader är lika avgörande för forandet av mänskliga relationer som vilken annan naturlag som helst.

Att se det väsentliga

En rationell metod för att studera politisk kommunikation har flera fördelar. I de flesta avseenden bygger de alla på någon form av reduktionism. Det inneboende problemet med de strukturresonemang som framträtt i det tidigare kapitlet ovan är att de i bästa fall är omöjliga att med bestämdhet falsifiera (*not even wrong*). I sämsta fall mystifieras endast de mekanismer som finns på en nyhetsmarknad.

En annan distinkt fördel är de rationella metodernas precision: På samma sätt som att det för många läsare hade varit betydligt mer tydliggörande att under-teckna den här studien med ”130.235.70.23”. Talserien motsvarar min IP-adress på Lunds universitet. Även om det smärta mig måste jag tvingas inse att få människor kan säga något om min person enbart genom att utläsa namnet ”Joakim Nilsson”. Det har hänt att jag har blivit sammanblandad med min namne på Musikhögskolan som är kantor och undervisar studenter på området kyrkorglar. Med mitt IP-nummer är det annorlunda: Det bekräftar på ett unikt sätt exakt var jag befinner mig – och blir därmed min identitet på Internet. De rationella modellerna är ofta ute efter bestämmningar som är lika exakta. Givet antaganden för spelmodellen är det i många fall möjligt att påvisa samband och logiska regelbundenheter som hade gått förlorade i mer generella strukturanalyser.

I syfte att uppnå en mer djuplodande studie kommer vi här att ta hjälp av en rad olika spelteoretiska exempel för att skapa en analysram: utifrån ett antal uppställda spelmodeller kommer vi att studera olika skeenden inom drevjournalistik. Spelteorin hjälper oss att bygga upp modeller för intersubjektiva slutledningar. Modellbyggandets metodologiska grundföresats är att förevisa logiska samband och universella mönster – och att skapa förklaringar till dessa funktioner. Vidare bygger vetenskapstraditionen på reduktionistiska ansatser där mycket komplexa skeenden åskådliggörs genom att vi skalar bort så många onödiga detaljer som möjligt (Wilson 1998: 58-59). En bra spelmodell kan fånga det väsentliga i en problemställning och när förhållanden i verkligheten motsvarar förhållanden i modellen, då kan vi anta, som Elinor Ostrom påpekar (Ostrom 1990: 183), att de effekter som förväntas motsvarar de effekter som modellerna har antytt. Modellernas konstruktion är inte tänkt att ge annat än en vägledning med att förstå vissa drivkrafter och samband. King, Keohane och Verba uttrycker det i en liknande lydelse: Bra modeller har ett instrumentellt värde genom att de på ett tydligt sätt lyfter fram avgörande mönster från ett problemkomplex (King, Keohane och Verba 1994: 49).¹² I

12 Se även Tallberg (1999: 98) för vidare diskussion om modellprincipen.

utformandet av modeller och rationella teorier bör det tilläggas att skolbildningen under senare år har blivit mindre axiomatisk och lånat in fler delar från andra teoritraditioner, exempelvis psykologi och sociologi (Ordeshook 1995).

En ekonomisk teori för politisk analys

[E]conomics is so ever-present, so pervasive in every aspect of our lives that we don't really perceive it. We fail to identify economics as a distinct entity.

(O'Rourke 1998: 9)

I våra dagliga liv förlitar vi oss ofta på rationella, ekonomiska drivkrafter i ungefär samma utsträckning som vi tar gravitationen för given. Att förstå sig på det oändligt komplexa ekonomiska system som vägleder människors handlingar är därför av största vikt för att finna förklaringar också till den politiska verkligheten samt, inte minst, till dess institutionaliserade former och drivkrafter.

Marknadsmekanismer återfinns inte bara vid rent affärsmässiga transaktioner utan på alla samhällsområden – bland folk som söker intimitet i kretsen av potentiella partners på krogen, bland människor som vill förbättra sin position i arbetslivet eller bland pendlare som sitter i en bilkö. Ekonomi handlar om att handskas med resurser som det råder någon form av brist på och maximera nyttan av det vi brukar och värdesätter (Buchanan 2001: 28). Marknaden är därför en spontan ordning – ett jämviktsläge.¹³

Vissa aktiviteter är emellertid inte marknadsstyrda även om de kan framstå som om de vore det. Julkortshälsningar är ett typexempel. Om vi bortser från försäljningen av julkort (och marknaden för att sända julkort per post) finns det en marknad för vem som ska få julkort (Schelling 1978: 31-33). Men eftersom systemet med att skicka julkort inte inrymmer några mätinstrument för att tolka utbud och efterfrågan

¹³ Att tala om ”marknadsmisslyckaden” blir därför terminologiskt missvisande. Jämviktslägen kan inte misslyckas med att bestämma ett pris (Buchanan och Brennan, 2000: 16-17). Termen marknadsmisslyckande används som en normativ beskrivning för när distributionen av en vara inte satisfierar vissa politiska mål. Diskussionen om det problematiska med en sådan bestämning kommer inte att föras vidare här, men det är värt att notera att även Joseph Stiglitz, som utgår från att marknaden inte kan uppnå vissa basala sociala behov åt alla, konstaterar att marknadsreglering inte per automatik leder till en förbättrad distribution. Se (Stiglitz 1988).

(vem som kan tänkas skicka kort och vem som vill ha julkort själv) kan inte marknaden för julkort nå ett jämviktsläge. Optimala utfall kan inte fungera när det inte finns något sätt att värdera önsknings att få julkort, eller att sända egna.

Rationalitet och metodologisk individualism

Som grundantagande för denna form av spelmodeller finns en syn på individuell rationalitet (Nozick 1995: 64) och ett bruk av förnuftskapacitet (Nozick 1995: 107-119) för att gynna egna individuella mål – alla individer är rationella i den mån att de är ute efter preferenstillfredsställelse. Annorlunda uttryckt kan vi säga att individer är medelrationella (Weber 1947: 15-16): Målen må skilja individer åt, men medlen att nå dessa mål kan fastställas enligt ett mönster av instrumentell rationalitet (Nozick 1995: 133-151) och logik. Herbert Simon definierar begreppet enligt följande:

The term "rational" denotes behavior that is appropriate to specified goals in the context of a given situation.

(Simon 1985: 294)

Definitionen av den instrumentella rationaliteten går att förfina ytterligare. Det finns forskare som exempelvis lägger stor vikt vid att framhäva skillnaden mellan instrumentell rationalitet – härledd ur logisk deduktion – och rationalitet som en anpassningsförmåga till en ofta mycket komplex värld (North 1990: 356; Rubin 2002: 159). Instrumentell rationalitet och logik utgår från ett axiom om *homo economicus* (Buchanan och Tullock 1999: xvi, 3, 11-15, 312)¹⁴ – individer anammar ett beteende för att optimera¹⁵ en kostnadseffektiv resursallokering i syfte att nå en viss form av preferenstillfredsställelse.¹⁶ Dessa antaganden kräver att vi i vår analys utgår från metodologisk individualism (Buchanan och Tullock 1999: xvi, 312;

14 Utifrån den ekonomiska modellens antagande är det måhända värt att förtydliga att teorin inte är avhängig av den empiriska applicerbarheten av *homo economicus* (Buchanan och Tullock 1999: 16; Buchanan och Brennan 2000: 56-59, 74-75).

15 I de flesta fall av Public Choice-teori utgår vi endast från att individer är inställda på att tillfredsställa vissa behov. I frågor om kostnader och risker tenderar spelmodeller däremot att vara inriktade på en optimering – ofta uttryckt i en pareto-optimal strategi för riskreducering.

16 I Österrikeskolans ekonomiska metodologi kallas formen, att analysera individer utifrån instrumentell logik och rationalitet, baserad på introspektion, för *praexology*. På detta sätt bildas en interdisciplinär "brygga" mellan ekonomisk teori och samhällsvetenskap.

Mitchell 1984: 74), beteckningen för vad som ursprungligen var Joseph A Schumpeters försök att genom reduktionistiska antaganden kunna observera världen.

Även om teorin ibland stöter på kritik från vissa håll inom samhällsvetenskapen hörs sällan något ifrågasättande när dylika teoriantaganden appliceras på en genuint ekonomisk fråga: En kund som har begränsade ekonomiska resurser förväntas vara mycket rationell när han införskaffar en ny bil till hushållet.

Resonemanget är direkt överförbart på en politisk kontext. Det skulle vara mycket besynnerligt om samma individ som i valet mellan två likvärdiga bilmodeller beter sig rationellt (och alltid väljer den modell som är drastiskt billigare) inte också var förmögen att genomföra en logisk kalkylering av politiska valmöjligheter: Väljare röstar därför på det parti som lovar att ge störst ersättning tillbaka till väljaren själv (Mann 1999: 178).

Enligt definitionen för instrumentell rationalitet¹⁷ har en aktör i en besluts-situation antingen korrekta bedömningskriterier för att tyda situationen eller kan införskaffa korrekt information som kan få aktören att revidera tidigare ställningstaganden (North 1990: 356). Den metodologiska individualismen utgår från att varje organisation och marknadsförändring (på makronivå) ska, *ceteris paribus*,¹⁸ kunna återkopplas till de förändringar som sker bland individer (på mikronivå) i samhället eller i en organisation (Coleman 1984: 85-86; Schelling 1978; Ostrom 1990: 5-7; Elster 1982; North 1993: 5, 17; Taylor 1987: 1-13; Olson 1965). Sociala fenomen kan på så sätt förklaras genom att analysera effekter av olika aktörers intentioner¹⁹ – det är inte flocken av fåglar som gör att fåglarna flyger tillsammans.

Utifrån studiet av enskilda policyfenomen kan vi, givet de teoretiska axiom

17 Rationalitet kan även delas upp i två undergrupper: substantiell och proceduriell rationalitet (Simon 1986; 210-212). Den förstnämnda hänvisar till en objektiv form av rationalitet som endast använder sig av människors målsättning och institutionella ramverk för att förstå beslutsprocessen. Den senare tar utöver detta hänsyn till konceptualisering och betydelse av ramverkets inverkan på den beslutsfattande.

18 Kritiker av Public Choice-skolans antaganden misstar sig ofta genom att anta att endast monokausala förklaringar kan härledas från modeller med egoistiska aktörer. Därför är det viktigt att påpeka att *ceteris paribus*-attributet *de facto* avgränsar problematiken – allt annat lika. När vi har skäl att anta att andra parametrar spelar in i en avgörande situation kan därför en spelmodell ge oss en överskådlig blick, men inte utesluta att andra variabler spelar in (Fiorina 1995: 88-89). Vissa nyinstitutionalister vill därför använda fler parametrar för att bibringa en mer komplex problemställning (March och Olsen 1984: 736).

19 Skolbildningen avvisar på detta sätt all form av organisk eller strukturorienterad förståelse av kollektiva samspel (Buchanan och Tullock 1999: 11).

som våra modeller bygger på, göra prediktioner för hur liknande fenomen skulle uppträda i framtiden – detta, alldeles oavsett om det fall vi har granskat är avvikande från en generell trend eller inte. Det är de institutionaliserade beteendemönstren, handlingsalternativen, som utifrån antagna axiom och logiska slutledningar i diverse teorem leder fram till denna analysmöjlighet (Scharpf 1997: 37; Myerson 1992: 64; North 1993: 5).

När vi i dessa sammanhang talar om en marknad utgår vi från aggregerade intressen som möts för att göra upp om prissättningen av preferenser: Marknaden är, i enlighet med dessa premisser, summan av de samlade preferenserna bland alla individer i samhället.

Rationell ignorans och rationell irrationalitet

En stor del av diskussionen om medieinflytande kan, enligt det vi kommer att fokusera på senare, härledas från en komplexitet som bygger på imperfekt information och informationsasymmetrier. På det hela taget behöver detta inte störa vår teori. Givet instrumentell rationalitet, det vill säga att alla aktörer, – *ceteris paribus* – har korrekta bedömningskriterier för att analysera världen, kan vi konstruera en rad olika spelmodeller.

Imperfekt information på ett område (såsom politik) är således inget hinder för att en marknad ska uppstå. Den begränsade informationen behöver heller inte innebära att individer avstår från att agera rationellt (Berggren 2000: 56). Däremot kan vi konstatera att individer vid sådana tillfällen väljer att fatta en del av sina beslut när de inte är medvetna om den egna indifferenskurvas sträckning (Tullock 2002: 6).

För tydlighets skull bör det kanske tilläggas att individer har möjlighet att bete sig irrationellt på en ren mikroekonomisk nivå, givet att de inte överskrider sina budgetrestriktioner (Caplan 2000: 191-197; Caplan 2001: 312-316). Svaret på frågan om varför liknande beteenden sker torde bli – därför att individerna har råd med det. Det är detta som kan förklara att människor väljer att spela på lotto, något som enligt en ren sannolikhetsberäkning av att vinna gör det till en direkt irrationell aktivitet: På kort sikt kan effekten på priselasticiteten vara försumbar, men på längre sikt kan den ha avgörande konsekvenser (Caplan 2000: 201). Samma form av uppskattning av ekonomiska incitament kan komma på tal när vi i dagligt tal pratar om altruism (Simon, 1993) där individen gör en skattning på hur mycket den kan avstå av egna förmåner för att utföra en ”god gärning”. Denna form av irrationellt handlande, rationell irrationalitet, är således en

planerad form av beteende, vilket gör att inte heller den stör våra tidigare angivna grundstipulationer om rationalitet.

Den rationella ignoransen, eller *low information rationality* (Downs, 1957; McLean 1987: 45-49; Popkin 1994: 47; Jones 2001: 77; Tullock 1972: 100-114)²⁰ är annorlunda uppbyggd än rationell irrationalitet: Men den kretsar kring samma form av hänsyn till individens uppskattning av kostnadseffektivitet. Varje individ måste, i en politisk kontext, göra en uppskattning av vilken inverkan en viss form av politisk information har på det egna livet. Genom att använda Walter Lippmanns tes om att medborgare har en tröghetskoefficient för att söka sig kunskap konstaterar Anthony Downs i *An Economic Theory of Democracy* att det finns kostnader som är förenade med informationssökning och analys av politik (Downs, 1957; Kinder 1998: 169), vanligtvis uttryckta i form av en alternativkostnad för tidsåtgång och anskaffningskostnader av mediekanaler (Lohmann 1995: 143-146; Jones 2001: 80).²¹ För experter eller politiska eliter är valet att delta i liknande arrangemang ett helt annat. I deras fall kan en mer analytisk form av rationalitet spela en väsentlig roll (Rubin 2002: 161).

Detta medför beteenden som Downs betecknar i termer av rationell ignorans – en ovilja hos väljare att ta större tid i anspråk för att inhämta information eftersom det inte finns något egenintresse som kan motivera omfattande försök att samla in information på egen hand (Albinsson Bruhner 1998: 32): En väljare har liten utdelning av att förstå en invecklad politisk frågas karaktär, eftersom han på en makronivå inte har något inflytande över utgången.²² Han kan istället fokusera sina kapaciteter på sådant som berör honom själv i en mer direkt mening (exempelvis inhämta finansiell rådgivning om att köpa en ny bil till hushållet)

20 För en mer utförlig beskrivning av enskilda väljares svårighet att påverka utgången i allmänna val och deras kostnadskalkyl för att rösta, se Tullock (1972: 100-114).

21 På samma sätt är det direkt irrationellt för en individ att rösta, mätt till individens påverkansmöjlighet i en så stor händelse som ett nationellt val. Att individer ändå väljer att rösta kan förklaras av andra orsaker – däribland den låga alternativkostnaden samt den institutionaliserade form av legitimitet som omgärdar ett val och kan skapa stigma mot den som väljer att vara soffliggare. För en mer utförlig ekonomisk förklaring till röstbeteenden, se Dunleavy och Ward (1991: 79-111).

22 I vissa fall av social samvaro kan vi alltså tvingas räkna med att individer är beredda att handla irrationellt. Detta kan ske, oberoende av *path-dependence*-effekter eller dylikt, om individen befinner sig i ett läge där den anser sig ha råd att göra avsteg från rationella val: Med andra ord kan vi säga att individen, så länge den håller sig inom sin budgetrestriktion för olika val, kan tillgodose sina preferenser med mindre kostnadseffektiva alternativ (Caplan 2000).

samt att i övrigt ”följa strömmen” i samhället – det vill säga en ren instrumentellt rationell form av anpassningsförmåga.

Nyhetsagenternas, mediernas, särställning bygger på stordriftsfördelar som informationsförmedlare – att det lönar sig att föra nyheter vidare. Hos en väljare finns däremot inte samma direkta avkastning för att förkovra sig i politik.

[T]he ordinary citizen's ignorance and lack of judgment in matters of domestic and foreign policy which are if anything more shocking in the case of educated people and of people who are successfully active in non-political walks of life than it is with uneducated people in humble stations. Information is plentiful and readily available. But this does not seem to make any difference.

(Schumpeter 1976 [1942]: 261)

Den rationella ignoransen ger oss en vägledning om varför medborgare undviker alltför djuplodande politisk information: Med hjälp av en till synes låg nivå av informationsinhämtning blir selekteringen av vilka nyheter som är värda att ägna tid desto viktigare. I detta avseende blir nyheter som beskriver förtroendefrågor eller frågor som ger en hänvisning om ideologisk och/eller moralisk kompass viktiga för den medborgare som vill skaffa sig insikt om politiska företrädare. Det är att underskatta medborgare att tro att de inte kan bedöma politisk information även om de inte aktivt deltar i samtalet själva. Studier visar att det går att hitta politiskt medvetna trender hos individer som har liten, eller ingen relation till politik annat än som nyhetskonsument (Iyengar 1990; Iyengar 1994).

Av detta följer att väljare, utifrån rationell ignorans, snarare är mer intresserade av information som kan ändra deras initiala beteende, eller uppfattning i en politisk fråga, eller deras åsikt om ett politiskt parti (Downs 1957: 241) än information som endast bekräftar *status quo*. Empiriska mätningar bekräftar att de flesta individer i ett samhälle tenderar att övervärdera ny information. Instrumentellt rationella medborgare riskerar att falla offer för kognitiva illusioner genom att överskatta värdet av ny information och alltför lätt godta den inramning (*framing*) eller problematisering som en nyhet får genom medier (Tversky och Kahneman 1986; Jones 2001: 96-97; Iyengar 1994: 132). Och här ligger också själva kärnan i demokratiproblemet om drevjournalistik. För att kunna nå ut till nyhetskonsumenter måste därför medier successivt stegra informationens sensationsgrad för att övertyga nyhetskonsumenten om innehållets sprängkraft. I annat fall finns risken att medierna inte attraherar några läsare.

Spelteorins ramverk

For the social scientist, what is rudimentary and conceptual about game theory will be, for a long time, the most valuable. And it will be valuable not as 'instant theory' just waiting to be applied but as a framework – one with a great deal of thought now behind it – on which to build his own theory in his own field.

(Schelling 1984: 241)

Efter att ha gått igenom premisserna för hur rationella individer agerar kan vi nu gå vidare med våra faktiska modeller. Spelteorin blir här vårt främsta verktyg. När flera aktörer agerar tillsammans, då får vi vad som kan beskrivas som olika speluppsättningar. För en samhällsvetenskaplig forskare är det den inneboende karaktären i speluppsättningarna som är mest väsentlig. Genom synnerligen enkla abstraktioner kan vi få möjlighet att ingående beskriva processer som rör hot, överenskommelser och konflikter. Spelteori är därför mer än en enkel teori – det är ett övergripande analytiskt redskap (Schelling 1984: 221). Ännu en fördel är att teorin är instrumentell och fri från ideologiska vinklingar. Två tydliga exempel med helt olika normativa implikationer ger prov på den breda tillämpbarheten. James Buchanan, den så kallade Virginia-skolans grundare, utgår från libertarianska antaganden om fria marknader:

Buchanan was 'converted' to classical liberalism after six weeks of price theory with Frank Knight. Libertarian values remained, but Buchanan now understood that the market (not government) was the organizational form most consistent with those values.

(Boettke 1998: 24)

På den andra kanten hittar vi de Public Choice-teoretiker som vill framhäva rena marxistiska klassperspektiv:

For Marxism, game theory is useful as a tool for understanding cases of mixed conflict and cooperation [...] Game theory can help understand the mechanics of solidarity and class struggle.

(Elster 1982: 478)

Buchanans och Elsters olika infallsvinklar visar på det som torde vara uppenbart: Public choice-teorins ramverk lider inte i sig själv av någon normativ metodologisk partiskhet. Snarare beror implementeringen av teorin på det fokus som forskaren väljer.²³ I grundpremisserna för teorin finns, vilket tidigare nämnts, ett axiom om att individer är nyttomaximerande på den politiska marknaden. Det är ett antagande som är ämnat att både kunna ingå i en empirisk ansats och i ett större teorikomplex (Buchanan och Brennan 2000: 54-75). Det finns däremot ingen anledning att backa för kritiker som påstår att en strikt empiriskt grundad forskning måste ge mer insikt (Laver 1998: vii). Poängen med den logiskt koherenta spelteorimodellen är att den går att använda som ramverk för mer omfattande empiriska studier samt att den kan producera en klargörande och/eller provocerande tolkning som kan bredda vår förståelse för det vi verkligen vill studera (Laver 1998: 4). Möjligheten att påvisa logiska beslutsordningar även hos idiosynkratiska problem eller i andra former av specifikt avvikande fall är just teorins själva styrka.

The Prisoner's Dilemma model is useful in part precisely because it is such a simple case to explain and such an inexpensive case for tests and experiments [...]

(Olson 1986: 1466)

I den enklaste formen av en spelteorisk konstruktion, ett så kallat nollsummespel (där den ena aktören bara kan vinna vad den andra förlorar), ingår två aktörer med helt skilda intressen som vardera har att ta ställning till två valalternativ (exempelvis ”stanna” eller ”gå”).

I det klassiska spelexemplet med *fångarnas dilemma* återkommer problemet i en form där aktörerna inte kan samarbeta utan risk för att motparten hoppar av (Morgenstern och Neuman 1980 [1944]; Bacharach 1981: 8-9; Myerson 1996: 288; Axelrod och Keohane 1985: 229).²⁴

²³ Den spelteori som har kommit att användas inom statsvetenskapen benämns ofta rational choice, med hänvisning till teorins grundpremisses om rationella aktörer. Den är teoretisk tvilling med public choice-teorin, vilken har fokuserat på beslutsprocesser i offentliga system, bland annat i form av konstitutionell ekonomi (James Buchanan), rationella modeller för analys av offentlig byråkrati (W A Niskanen) och väljarbeteenden (Anthony Downs). De två bestämningarna rational choice och public choice används ofta överlappande. Ett gemensamt drag är att båda inriktningarna bygger på vad vi kan kalla spelteori (*game theory*) – logiska/matematiska modeller för förhandlingsalternativ och aktörsbeteenden. Därför skulle vi även kunna kalla metodologin för ekonomisk statsvetenskap eftersom själva syftet är att applicera ekonomisk teori på en samhällsvetenskaplig empiri.

²⁴ Grundpremisserna utgörs av följande antagande: Alla aktörer är rationella och förväntar sig att andra aktörer också är rationella. Alla aktörer antas vilja maximera sin nyttofunktion. Alla aktörer har perfekt information om såväl sina egna nyttofunktioner som sina motspelares.

		Samarbete	Avhopp
Samarbete		5/5	1/8
Avhopp		8/1	2/2

Figur 1. Fångarnas dilemma

I spelmatrisens fyra fält finner vi de utfall som kan bli aktuella:

1. Samarbete (motståndaren samarbetar) (SS), [SS = 5/5]
2. Samarbete (motståndaren hoppar av) (SA), [SA = 1/8]
3. Avhopp (motståndaren hoppar av) (AA), [AA = 2/2]
4. Avhopp (motståndaren samarbetar) (AS) [AS = 8/1]

Preferensordningen för en spelare i matrisen ovan är: [AS > SS > AA > SA]. Notera suboptimeringen av preferenstillfredsställelsen genom att [SS] inte är en stabil jämvikt – spelarna kommer därför att föredra den dominanta strategin (A). Om båda aktörer hade kunnat försäkra sig om samarbetet hade det lönat sig att välja samarbetsstrategin. Men i stället kommer båda aktörer att välja en paretooptimal (*maximin*) strategi (Edlund 1993: 84-87; Bacharach 1981: 8-9) som i det här fallet råkar leda till deras näst sämsta alternativ [AA]. Detta är en naturlig jämviktspunkt, eller sadelpunkt, där ingen spelare unilateralt kan agera på ett sådant sätt att han kan höja utdelningen för egen del (Schelling 1978: 25-27). Den klassiska spelmatrisen inbegriper lösningar där alla aktörer kan utöka sina fördelar samtidigt (*mutual gains*) vilket anges av att: [SS > (AS + SA)/2]. (S)-strategin hade lönat sig, givet att spelarna hade kunnat försäkra sig om ett stabilt samarbete med hjälp av sanktionsmöjligheter – inte ens om spelarna, i ett antal upprepade spelsessioner, turades om att spela (A) varannan gång (*tit-for-tat*) hade de kunnat nå denna utdelning. Samma slags slutledning återfinns inom handelsteorin, rörande exempelvis komparativa fördelar enligt Heckscher-Ohlin-teoremet. (Spel

av det här slaget behöver inte antas innehålla endast en jämviktspunkt – flera equilibria kan uppträda samtidigt.)²⁵

Två olika former av spel kan utkristalliseras enligt matrisen: Ett samarbetsspel (*cooperative game*) där aktörer kan kommunicera och genomföra bindande avtal (vilket skulle leda dem till att förhandla fram [SS]-strategin) samt en anarki-modell (*non-cooperative*) vilken är fångarnas dilemma-spelets utgångspunkt, där vi alltså hamnar i den suboptimala [AA]-strategin. Empiriska undersökningar visar emellertid att individer som har möjlighet att kommunicera för att minska risken av överexploatering också gör så, även utan risk för böter eller andra externa förelägganden (Ostrom et al 1992: 405). För att analytiskt kunna åskådliggöra detta använder vi oss av ett (åtminstone hypotetiskt) oändligt antal fångarnas dilemma-spelomgångar där varje aktör vet att han i tur och ordning ska spela ett antal på varandra efterföljande drag. I dessa så kallade superspel (Taylor 1987: 60-61; Ordeshook 1986: 441-451; Crawford och Ostrom 1995: 591-592) ingår framtida avkastning i aktörernas strategiska överväganden inför varje ny spelomgång. En förutsättning för att individer ska välja samarbete (S) före avhopp (A), i upprepade spel, som inte inbegriper kontrakt eller sanktionsmöjligheter, är att aktörerna kalkylerar sina förväntningar för framtida beteende utifrån den enkla principen att avhopp bestraffas med avhopp och samarbete belönas med samarbete (Axelrod 1981). Valet av strategi och motstrategi kan då utgå från egna preferenser om exempelvis paretooptimala handlanden, motståndarens senaste drag, eller förväntningar på vad motståndarens nästa drag ska bli (Hermansson 1990: 158-164; Myerson 1996: 292). Superspelet gör därför samarbete möjligt, till skillnad från ett enkelt fångarnas dilemma där ett försök till samarbete verkar suboptimerande. Så fort antalet spelomgångar är känt för de inblandade, eller om det till och med är uppgjort på förhand, kommer samarbetsstrategin att bryta samman. Samarbetet kan endast upprätthållas om, och endast om, den förväntade framtida utdelningen för samarbete är högre än utdelningen för att hoppa av, vilket alltså inte är fallet i en enstaka spelomgång enligt figur 1.

En pareto-optimal strategi kan även ha inverkan i andra former av spelmodeller. Följande spelmatris, ett så kallat försäkringsspel (*assurance game*) (Scharpf 1997: 74-75), kan tjäna som exempel för en utvidgning av problematiken:

25 För en närmare beskrivning av John Nashs teori om spel med fler än en jämviktspunkt, se Jörgen Hermanssons beskrivning (Hermansson 1990).

	Samarbete	Avhopp
Samarbete	4/4	1/3
Avhopp	3/1	2/2

Figur 2. Försäkringsspel

I detta spel är matrisen annorlunda upplagd vilket öppnar för andra förhandlingsmöjligheter eftersom: $[SS = (AS + SA)/2]$, samtidigt som $[SS > AS, SS > SA]$ för respektive spelare. Båda aktörer har ett intresse av att hamna i $[SS]$, men kan substituera det utfallet mot att turas om att spela (A), så länge de inte gör detta samtidigt. Fördelen med att institutionalisera en spelordning där aktörerna turas om att välja avhopp varannan gång (*tit-för-tat*) är att det försäkrar dem om att inte bli utelämnade åt sitt sämsta tänkbara utfall $[SA]$ i de fall de själva konsekvent väljer att samarbeta (Axelrod och Keohane 1985: 235; Mueller 2003: 40-41).²⁶

Ett förhandlingsspel med fler än en spelomgång är således genuint annorlunda (Elster 1990: 145). Spelteoretiker har valt att försöka påvisa regelbundenheter (*path dependence*)²⁷ i spel av ovan nämnda slag – vad som också kan kallas spontan ordning (Schelling 1978: 119-124; Berggren 2000: 93).

[T]he existence of systematic market forces means the existence of a **spontaneous process of learning**. What economic theory essentially

26 Det faktum att det kan uppkomma konkurrerande *tit-för-tat*-strategier har på senare år lett till att Axelrods uppfattning om stabila jämviktpunkter har kommit att ifrågasättas (Bendor and Swistak 1997).

27 Vissa *path dependence*-förhållanden kan utgöras av till synes mycket enkla konventioner som regeln att gå över till sommartid eller att inte köra i motsatt körriktning på enkelriktade gator. Ingen behöver upprätthålla dessa konventioner – den individ som bryter mot dem straffar sig själv (Schelling 1978: 119-124). Dessa företeelser kommer även att beröras i avsnittet om institutioner nedan.

sets out to explain, therefore, is how a spontaneous learning process can be set in motion by the interaction of exchanging individuals.

(Kirzner, 1990: 33)

I rena koordineringsproblem (Scharpf 1997: 74; Taylor 1987: 155-159; Mueller 2003: 14-16) blir *path dependence*-inslaget direkt avgörande för aktörerna (Mueller 2001: 14-16):

		Samarbete	Avhopp
Samarbete		a/a	0/0
Avhopp		0/0	b/b

Figur 3. Koordinationsspel

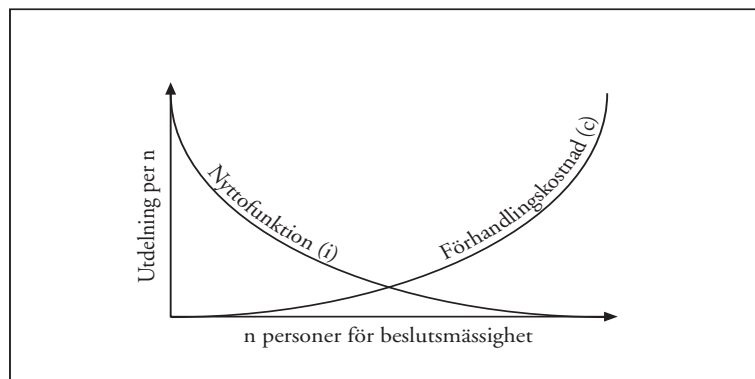
Om $[b > a]$ eller $[a > b]$ uppkommer inga svårigheter för aktörerna att enas om strategi. Men om $[a = b]$ blir problemet aningen mer delikat. Då blir försöken med att koordinera strategier av stor vikt för att nå framgång – det enda sättet på vilket detta kan ske är genom att aktörerna förstår varandras respektive strategi.

Vi kan alltjämt utveckla våra spelmodeller ytterligare genom att tillföra en rad begränsningar: Kostnader för informationsinhämtning och asymmetrisk informationsdistribution bland aktörer, för att bara nämna några exempel. Liknande behandlingar av det rationella, teoretiska perspektivet är inte en begränsning av spelteorin som sådan utan en utveckling av modellernas tillämpbarhet (Schelling 1984: 238-239).

Det går också att utvidga spelmodellen till att omfatta en teoretiskt sett oändlig mängd aktörer (så kallad *n-person game theory*) över en viss tidsrymd. Spel med många aktörer, som exempelvis i fråga om ett koordineringsspel för politisk opinionsbildning eller nyhetsförmedling i ett stort samhälle, blir emellertid i många avseende svårare att modellera (Elster 1990: 145; Scharpf 1997: 76). Ofta handlar dessa problem om externaliteter, kostnadsökningar, som beror på svårigheten för många aktörer att hitta en arena, samordna information och kunna komma överens om ett beslut

tillsammans (Laver 1998: 57-62; Buchanan och Tullock 1987: 114-120; Buchanan och Tullock 1999: 204-207; Goodin och Brennan 2001: 258-266). I det första steget gäller det då för samtliga inblandade att försäkra sig om varandras preferensordning för att få ett samarbete till stånd – rena koordineringsspel handlar om att ”sända ut rätt signaler” och att samtidigt avläsa motspelarens signaler (Mueller 2003: 12). Teorin blir av dessa anledningar svårapplicerad på ren empiri vid en större mängd aktörer ($n > 2$), både vad gäller signalering av strategier och i fråga om att hitta jämvikter (Rapoport 2001: 158-159).²⁸

N-person-spel kan innebära att de rationella motiven för individers val minskar när graden av ansvar eller utdelning rörande slutresultatet blir svår att fastställa (Buchanan och Tullock 1999: 38; Tullock 1967a: 257, 268-269; Tullock 1967b; Olson 1965: 36).²⁹ Detta gäller inte minst när det är frågan om offentliga nyttigheter (*public goods*).³⁰ Ju större grupp av individer att fatta ett beslut, desto mindre är varje individs förväntade utdelning: Ju fler individer som deltar, desto mindre blir möjligheten för en person att utifrån mikrobedömningar påverka makroeffekten av beslutet (Rapoport 1961: 91-93).

Figur 4. Förhandlingsdemokrati

28 Spelmodeller som bryter samman vid exempelvis kartellbildningar visar på ett tydligt sätt hur även små förändringar i spelets regler eller antal aktörer kan förändra dess karaktär. Coase-teoremet är ett känt exempel på ett spel som inte kan hantera kartellbildningar med en större mängd aktörer (Mueller 2003: 30-32).

29 Tullock beskriver denna effekt enligt en modell för *law of large numbers* (Rapoport 1961: 91-93).

30 *Public goods* definieras som varor där tillgången är lika för alla och där det samtidigt inte går att utesluta någon från konsumtion av varan ifråga (Mueller, 2003: 11).

I en situation där kostnaderna utvecklas exponentiellt för varje ny aktör (i) som tillförs, kommer vi att få en förflyttning utmed i -kurvan till dess att vi når skärningspunkten med kostnadskurvan (c) vid n antal individer (= vårt equilibrium, se figur 4). Oavsett om förhandlingskostnaderna utvecklas exponentiellt eller håller sig konstanta relativt antalet n i beslutssituationen, kommer vi att uppnå en naturlig utveckling mot jämviktspunkten. Samtidigt har varje deltagare ett egenintresse av att försöka reversera denna utveckling mot en högre punkt på i -kurvan: Jämvikten är således inte stabil då inte alla n kan enas om att dela kostnaderna.

För att minska osäkerheten eller öka möjligheten till att genomdriva sanktioner i sådana former av koordineringsspel kan institutionaliserade regelverk, eller regimer, bli lösningen (Axelrod och Keohane 1985: 250). Institutioner, regelverk och praxis fungerar då som stabiliserande styrsystem för hur ett spel utvecklas.

Institutionernas plats i analysen

Institutioner är detsamma som spelreglerna i ett samhälle eller, mer formellt uttryckt, de restriktioner som människor sätter upp för att ange formerna för mänsklig samverkan.

(North 1993: 16)

På ett överskådligt sätt kan vi illustrera den nyinstitutionella traditionen med hjälp av Charles Plotts fundamentala ekvation (Jones 2001: 18):

$$[\textit{preferenser} * \textit{institutioner} \rightarrow \textit{handlingar}]$$

Människors preferenser interagerar med de institutioner som anger ramar för handlingsutrymmet, och det kollektiva utfallet kan därför bli synbart enkelt att kalkylera. Detta, givet att människor är ute efter att maximera sin egen nytta (Jones 2001: 19). Institutioner uppträder alltså som ramverk av skrivna eller oskrivna regler för ett visst beslutsfält.

Institutionerna reducerar osäkerhet och risk genom att skapa en handlingsram (Klein 1999: 458; Rosenthal 1978). De kan exempelvis ge hänvisning om förhandlingsmöjligheter (Hermansson 1990; Hechter och Kiser 1995: 2, 5) i enlighet med strikt konsekvenslogik i ett koordineringsspel (*coordination games*) eller legitimera vissa aktioner när flera parter hänvisar till vedertagna konventioner för ett samarbete. De jämviktslägen som då uppstår har av Thomas Schelling döpts till fokalpunkter (*focal points*) (Schelling 1960: 57, 54-67, 89-111; Klein

1999: 460).³¹ Liknande lösningar på kollektiva beslutsprocesser handlar alltså om att undvika en Pareto-inferior effekt genom att försäkra sig om att alla andra medspelare kan dra nytta av ett institutionaliserat beteende (Taylor 1987: 12-13, 18-19). För att förstå mänskliga relationer måste vi försöka klarlägga varför individer är intresserade av att agera på ett särskilt sätt för att uppnå en viss form av institutionaliserat handlingsmönster. En institution kan därför jämföras med ett beteendemönster som upprätthålls genom ömsesidiga förväntningar bland aktörer (Crawford och Ostrom 1995: 582-583). För vår förståelse av drevjournalistiska processer kan den institutionella infallsvinkeln visa sig vara avgörande.

Synergieffekter och spontan ordning

Om det är något som skapar ett generellt problem för de allra enklaste spelmodellerna så är det, vilket ovan har nämnts, bristen på perfekt information. Flera public-choice-teoretiker har påpekat det uppenbara i denna problematik: Individers beslut att inhämta information görs vid en tidpunkt när konsumenten inte är medveten om indifferenskurvans sträckning (Tullock 2002: 6). Detta skapar i sin tur intressanta följder för strategival. I brist på satisfierande information kan aktörer drabbas av så kallad kognitiv dissonans och missbedöma andra aktörers preferenser. (En variant på detta problem är det som kallas asymmetriska informationsmönster – att en aktör har (eller tror sig ha) mer information om alla spelares preferensordning än vad de har om hans.) På lång sikt kan en sådan dissonans skapa misstroende. I andra fall kan agenten använda dissonansen till sin fördel. Effekten blir koordinationsproblem (*collective action*) (McLean 1987: 62-71) där bristen på information gör det omöjligt för alla aktörer att agera enligt fullt medelrationella avväganden. Vad som är ett rationellt handlingsalternativ för varje individ kan i det långa loppet skada samtliga individer.

Det mest berömda exemplet på ovanstående (*collective action*-problem) är hämtat från Garret Hardins artikel i tidskriften *Science* om ”The tragedy of the

31 Fokalfunktioner antas som konventioner eftersom de löser omfattande kostnadsrelaterade problem effektivt. Ingen behöver ålägga exempelvis pressen att upprätta en branschrutin för pressetisk bedömning eftersom samtliga medieaktörer har ett intresse av den legitimitet som en sådan institution förmedlar: Det finns helt enkelt ett intresse för självsanering. Skapandet av en pressombudsman (PO) tillsammans med pressens opinionsnämnd (PON) är ett exempel på ett sådant, frivilligt samarbete – även om det må vara si och så med efterlevnaden av pressetik. Det faktum att olika länder har olika gränsdragningar för pressetik visar att det går att koordinera olika former av etiska standardrestriktioner.

commons” (Hardin 1971: 1243-8). På en allmänning kan byns samtliga bönder låta sina kor beta utan någon kostnad för egen del. Marginalnyttan avtar för varje ny ko som tillförs allmänningen då trängseln bland kreaturen ökar och betesmöjligheterna minskar. Hardin visar att även om marginalnyttan är i avtagande kommer utnyttjandet av den offentliga tillgången – allmänningen – att fortgå. Här föreligger ett koordinationsproblem (också uttryckt som *collective action*) eftersom varje aktörs (i det här fallet alla bönder) beslut styrs av den egna marginalnyttofunktionen (mu_i) per ko. Så länge [$mu_i > 0$] kommer aktörerna att ytterligare öka trängseln på allmänningen till dess att den är sönderbetad (Schelling 1978: 110-115).

Det är i liknande situationer som det institutionella ramverket kan hjälpa oss att förstå mekaniken bakom synergieffekter, det vill säga varje bondes val att ställa ytterligare en ko på allmänningen, där effekten av varje extra tillförd ko gör större kollektiv skada än den marginalnytta som tillförs den enskilde bonden. Vi kan även nå en djupare förståelse för olika former av självsanering – möjligheten att alla aktörer går samman för att förvalta allmänningen i ett samarbete som präglas av spontan ordning.³² (Inom Public choice-teorin finns olika uppfattningar om vad som konstituerar en spontan ordning (Hayek 2003: 96; Buchanan och Brennan 2000: 13, 16).)³³

Här föreligger olika nivåer i de institutionella ramverken: En rent rättslig styrning, ett kollektivt val bland aktörerna (policyskapande konventioner) och en operationell nivå som genomför regelkontroller och som kan genomdriva olika former av sanktioner (Ostrom 1990: 53).

Koordinationsproblematiken och frågor om *collective action* som ovan har beskrivits är beroende av att det skapas allmän kunskap (*common knowledge*) (Aumann 1976).

32 Ett tydligt historiska exempel på en självreglerande (spontan) ordning är *Lex Mercatoria*, det privata rättssystem som existerade under medeltiden i distriktet Champagne (Berggren 2000: 96). Där såg handelsmän själva till att genom en form av privat rättsskipning med privat polismakt och privata domstolar kontrollera att inga oärliga köpmän gjorde affärer på dåtidens marknader.

33 Friedrich Hayek och Österrikeskolans syn på spontan ordning tydliggörs av att man använder sig av termen *katalaxi* i stället för *ekonomi* (Hayek 2003: 96). Det senare är en planerad ordning medan det förstnämnda anses vara en bättre bestämning av de spontana resultat som sker i samhället – mikroekonomiska förändringar beror inte på planerade insatser utan är utfall av spontana ordningar, jämviktsförskjutningar på en fri marknad. James Buchanan och Geoffrey Brennan väljer att markera distans mot denna beskrivning även om de ställer sig positiva till synen på marknadsmekanismer. Deras forskning fokuserar istället på behovet av regler som inte kan uppkomma i en självreglerad form (Buchanan och Brennan 2000: 13, 16).

Generellt sett kan vi säga att *common knowledge* uppstår när information sprids i ett offentligt rum. En offentlig föreläsning handlar inte enbart om att föra information från en person till ett antal individer. Den handlar i lika hög grad om att låta alla åhörare veta att de andra åhörarna vet (Chwe 2001: 4). Detta resonemang kan precis som de många tidigare exemplen utvecklas till en oändlig regression: ”jag vet att du vet att jag vet att du vet att jag vet...” och så vidare. Här uppträder följaktligen regelmässigt olika former av koordinationsproblem när det råder någon form av informationsasymmetri. Alla aktörer i ett spel kan vara intresserade av att agera endast om alla andra aktörer gör detsamma. Då räcker det inte enbart med enkel kommunikation eftersom alla aktörer i spelet inte enbart ska vara informerade om aktionen – varje person måste dessutom vara informerad om att varje annan aktör är informerad om att varje annan aktör är informerad, och så vidare. Enkel informations-spridning handlar inte enbart om att ge vidare information utan även om att veta att en annan aktör *de facto* har mottagit informationen (Chwe 2001: 8-9). Individuell konsumtion är således inte bara ett sätt för individer att nå egen preferenstillfredsställelse utan ger även möjlighet att signalera till producenter vad man vill ha (Tullock 1972: 99).

Ett koordinationsproblem av det slag som ovan har beskrivits kan självreglera om ett tillräckligt stort antal aktörer blir medvetna om varandras preferensordningar, samtidigt som de själva blir medvetna om att andra aktörer är medvetna om deras egen preferensordning. En sådan mängd aktörer brukar benämnas kritisk massa³⁴ (*critical mass*) (Schelling 1978: 117-119). Vissa *path-dependence*-former är mer invecklade och bygger på ömsesidigt erkända konventioner. Dessa specifika fall av marknadsanpassning skiljer sig från mer ordinära, konkurrensutsatta, marknadsfunktionella jämviktslägen (där en aktör vill att andra producerar mindre än han själv i ett givet jämviktsläge). Ett jämviktsläge där en aktör förväntar sig att andra uppfyller samma prestation som han själv kallas *convention equilibrium* (Elster 1990: 102).

Principaler och agenter: idén om ett handslag

När två kontraktsbundna aktörer samarbetar föreligger ofta ett system av interna motsättningar. En principal (beställaren) har ofta ett annat mål än sin agent (utföraren). Medan principalen vill ha ett arbete utfört kan agenten i första

³⁴ En kritisk massa kan även uppkomma utan att individer är medvetna om preferensordningar hos andra individer.

rummet vilja befästa sin position eller se till andra, personliga mål. Problemet för beställaren är att han ofta inte har insyn i huruvida utföraren gör sitt jobb på bästa sätt (Klein 1999: 465). Detta teoretiska scenario beskriver i stora drag problematiken kring det beroendeförhållande som ofta uppstår mellan å ena sidan väljare och förtroendevalda och å andra sidan det journalistiska nyhetskollektivet. (P-A-teorin har ursprungligen applicerats på förhållanden mellan aktieägare och företagsledare, men den går som synes att använda även i andra kontraktsrelaterade situationer.) Asymmetrisk information och motstridiga intressen är således de underliggande drivkrafter som gör att liknande situationer kan utvecklas. Vi kan emellertid konstatera att marknaden för nyhetsinformation i många avseenden präglas av betydligt fler aktörer än två. För att bättre kunna avbilda en verklighet med många aktörer kan vi välja att utveckla modellen, såväl horisontellt (med fler principaler och/eller fler agenter) som vertikalt (med att lägga till övervakare eller nya principaler och agenter i en ömsesidig kontrollinstitution) (Tallberg 1999: 64). Ytterligare en agent, som sätts att bevaka andra agenter, löser dock inte spelets inbyggda problematik, vilket Douglass North har påpekat (North 1990: 58).³⁵ En bevakande instans blir i en sådan rollbesättning ytterligare en form av agent som har en egen nyttofunktion och egna preferenser att uppfylla. Rollkonfigurationen blir därmed snarare än mer komplex. (Rent spelteoretiskt kan denna P-A-teori således utvecklas till ett n-personspel.)

Nu kommer vi inte undan insikten att nyheter till stor del är kollektiva nyttigheter. Agenten kan bara få ersättning för sin nyhet en gång – därefter förvandlas den till allmän information. I detta skede uppträder den genuina förhandlingssituationen mycket tydligt. I sin enklaste form avgörs förhandlingsspel av två personers marginalnytta (eller två produkters nyttoeffekt på en persons indifferenskurva). I en situation med fler än två aktörer kan utmaningen för analysen och även förhandlingssituationen som sådan bli väsentligt mer omfattande. Priselasticiteten på marknaden för exempelvis nyheter bestäms då av samtliga principalers marginalnyttofunktioner (Mitchell 1990: 98):

$$[MU_a/P_a = MU_b/P_b = [\dots] = MU_n/P_n]$$

Vi kan konstatera att inte enbart marginalnyttofunktionen hos principalerna styr förhandlingsspelet, utan också bedömningen av vad andra aktörer är beredda att betala – en uppskattning av andra aktörers marginalnyttofunktion. P-A-analysen kan i en modell av det här slaget ersätta många av de problem som

³⁵ Se även Tallberg (1999: 65-66).

n-person-versionen av fångarnas dilemma skapar. Vi kan med hjälp av P-A-teorin helt enkelt modellera våra speluppsättningar som hypotetiska aktörmodeller: Genom att kategorisera olika grupper i en förhandlingssituation, eller ett koordineringsspel, kan vi modellera de beteenden som kan uppstå i ett fångarnas dilemma-scenario.

Public Choice-teori för medier och drev

När Harald Swedner i en av 1960-talets kulturpolitiska utredningar försökte kartlägga kultur genom att använda sig av marknadsekonomiska metaforer i sitt språk, ("kulturutbud", "kulturspridning" och "kulturkonsumtion") fick han möta kritik från dem som hävdade att kultur inte går att behandla som en vara på vilken marknad som helst. Enligt Lars Gustafsson kan en teori för kulturkonsumtion inte fungera som andra efterfrågemodeller då konsumenten reifierar kulturen genom att aktivt stödja den (exempelvis genom att lyssna på en opera). Gustafssons tes utgick från att kultur på detta sättet skiljer sig från annan mänsklig konsumtion – som att till exempel dricka ett glas mjölk (Gustafsson 1989: 38).

Frågan vi då bör ställa är vad som skiljer den svenska kulturen från den svenska mjölkulturen (om den ordvitsen tillåts). Själva utgångspunkten, att kultur är per definition icke-kommersiell, känns som en minst sagt godtycklig gränsdragning. Och att hänvisa till att konsumenter reifierar kulturen är knappast ett fullgott argument för varför kultur inte går att beskriva i varutermer: Den som köper ett par Nike-skor reifierar också en kultur – det marknadsvärde som finns inbyggt i varumärket. Och få personer, förmodligen inte ens Lars Gustafsson, skulle hävda att Nike inte är en kommersiell produkt.

Klassisk kommunikationsteori såväl som systemteoretisk analys ger oss stöd för tesen att utbud och efterfrågan är viktiga styrfunktioner – även i fråga om kultur och nyhetsutbud. Det finns en tillförsel av information och påtryckningar i ett demokratiskt system (*input*) som skapar drivkrafter för en demokratisk process (Easton 1965), och det finns vissa former av mänskligt beteende i en kommunikationsprocess som syftar till att generera inflytande och makt genom en allmän opinion (Lasswell 1936). Mediebruset, den sammanlagda information som vi kan tillägna oss genom massmedia kan ses utifrån ungefärligen samma princip som Easton anger för politisk påverkan: [*sändare* → *nyhetskanal* → *mottagare*]. I både Easton och Lasswells fall kan vi tämligen enkelt utgå från att det går att värdera informationens handelsvärde. Marknadsmetaforerna fungerar.

Men en renodlat strukturfunktionell teori har sina tillkortakommanden – inte minst eftersom den bortser från det omfattande free-rider-problem (från konkurrenter) som per automatik uppkommer på en fri marknad för nyhetsinformation. Till skillnad från andra produktområden har medier svårt att skapa genuina

varumärken när samma nyheter uppträder på liknande sätt i konkurrerande nyhetskanaler.

Samtidigt kan vi också relativt omgående se att den allmänna opinionen är något mer än enbart de aggregerade åsikterna hos samhällets alla individer. Till skillnad från allmänna val, där röster inte viktas, kan den allmänna opinionen vara lätt att påverka genom omfattande påtryckningar från enskilda särintressen: En minoritet kan vara oerhört effektiv med att propagera för sin sak och därmed kvalitativt sett vara viktigare för den politiska dagordningen rörande en politisk fråga än en stor majoritet av medborgarna. Denna insikt är grundläggande för en förklaring av den informationsasymmetri som leder fram till dagens drevproblematik. För en djupare förståelse av en allmän opinion måste vi även vara införstådda med att individer kan dölja sina åsikter (*preference falsification*) (Kuran 1995) i rädsla för att bryta konsensus och utsättas för stigmatisering, medan andra aktörer, normentreprenörer med ett omfattande expressivt behov genomgående väljer att gå mot strömmen (Kuran 1995: 49). Beteendet att individer väljer att dölja sina åsikter, när de fruktar att bli utsatta för sociala sanktioner av människor som hyser andra uppfattningar, har kommit att kallas för tystnadsspiralen (Noelle-Neumann 1974). Kostnaden för att bryta konsensus upplevs helt enkelt vara för hög, varför dessa individer i stället väljer att tåga.

Det verkar troligt att det utifrån dessa klarläggande, åtminstone inte i en direkt mening, existerar någon marknad för åsikter, på samma sätt som att det inte råder någon marknad för julkort – i brist på variabler för att mäta utbud och efterfrågan kan inte marknadsfunktioner uppkomma.

Men marknaden för politisk opinion kan ändå uppstå, genom processen när individer interagerar i en politisk kontext för att skaffa sig makt och inflytande (Scharpf 1997: 71). Genom att signalera förtroende för en politiker, eller öva påtryckningar genom lobbygrupper, kan väljare skapa en åsiktsmarknad – ideologiska eller sakpolitiska åsiktsskillnader blir signaler för förtroende. När vi i vår analys tar omvägen om aktörer och institutioner – medieentreprenörer och politiska entreprenörer i en politisk kontext – då har vi också möjlighet att notera en marknadsfunktion.³⁶

³⁶ Kravet på objektivitet och intersubjektivitet i operationaliseringen av en deduktiv teori skapar inte något egentligt problem för vår fokusering på aktörer. Förvisso är det så att varje urval kan dölja en gömd selektionspreferens (Björklund 1977: 15). Men för att låna Karl Poppers ord kan vi konstatera att det råder en distinkt skillnad mellan att säga att våra förväntningar driver oss att fokusera på endast en del av ett problem medan vi ignorerar allt som kan falsifiera teorin, och att säga att vad vi studerar i slutändan också uppfyller våra initiala förväntningar. ... (noten fortsätter på nästa sida).

Frågan om inflytande och förtroende är central för vår förståelse av drevjournalistik. Ett journalistiskt drev kan definieras som en fortlöpande journalistisk nyhetsrapportering om en offentlig persons³⁷ tillkortakommande (ofta i en fråga av privat natur) där nyhetens sensationsgrad bryter gängse rapporteringar och där journalistkollektivet etablerar en omfattande homogen medial bevakning. För att vi ska kunna hantera drevjournalistik som en analyserbar enhet av mediebevakning bör vi särskilja på vad som är en artikelserie och en serie artiklar. Det förstnämnda är ett antal av redaktionen på förhand planerade artiklar/inslag medan det senare är resultatet av en rad artiklar över tid vars inriktning ofta kan vara svår för redaktionen att själv styra i initialskedet. Drevjournalistiken tillhör den senare kategorin. Utvecklingen för journalistiska drev, precis som metaforen med jakt-drev, bestäms av terrängen och bytets agerande och kan inte på förhand planeras.

Olika nyhetsinslag och artiklar, ibland oberoende av varandra, bildar tillsammans ett journalistiskt drev. Men utveckling av rapporteringen kan alltså inte alltid bedömas av den enskilda journalisten. Först efter att artiklarna har kontextualiserats kan vi koppla dem till varandra och därefter kategorisera dem som delar av en större journalistisk bevakning.³⁸ En operationaliserbar definition för den här analysen kan därför utgå från att drevjournalistik bygger på kriteriet om en nyhet där en stor del av nyhetsagenter fokuserar på samma händelse i återkommande reportage över en viss tidsrymd. Nyhetsagenternas aktivitet blir, åtminstone i ett inledande skede, den avgörande drivkraften för att skapa allmän uppmärksamhet (*common knowledge*) kring en händelse som kan utvecklas till drevjournalistik.

Få av oss kan samla en miljon människor till ett massmöte för att skapa *common*

(fortsättning av not 36) Vetenskapen är som bekant full av exempel på forskare som har fått sina hypoteser vederlagda. Men det faktum att man fokuserar på enbart en signifikant detalj betyder inte per automatik att man inte är objektiv (Couvalis 1997: 21-25).

37 Termen drevjournalistik förekommer även i samband med uppmärksammas bevakning om mer generella politiska fenomen, organisationer eller sakfrågor. I något avseende förvanskas då drevmetaforen. Ofta är det mer lämpligt att i dessa fall i stället beteckna nyhetsfokuseringen som en trend, en nyhetsvärderingsbias eller agendastyrd institution.

38 Anklagelserna om regisserad dramaturgi från journalister faller därmed inte alltid så lätt in eftersom själva behandlingen av drevjournalistik på detta sätt tenderar att skapa en självuppfyllande teori: Den som diskursivt vill kritisera drevjournalistikens karaktär måste först definiera drevet – vilka artiklar och vilken bevakning som ingår i drevet. Detta resulterar i en efterhandskonstruktion som ingen av de inblandade parterna i drevet med säkerhet kunnat känna till i förväg.

knowledge. Och även om vi lyckas med bedriften att samla 10 000 personer till en demonstration så spelar det inte så stor roll om ingen annan får reda på att vi har samlats. Tv-mediet (för att ta en i många avseenden dominerande nyhetsagent) behöver de facto betydligt färre aktörer för att nå samma genomslag: Det krävs inte mer än en journalist per kanal för att få ut ett budskap. Samtidigt kan nyhetsmedierna försäkra sig om att alla som tar till sig budskapet vet att andra också tar till sig samma budskap. Så etableras en pratareffekt där budskapet att alla andra vet vad man själv vet bildar grund för en allmän opinion.

Det är då viktigt att återigen påpeka att agenterna behöver hjälp av principaler för att etablera en nyhet. Det faktum att agenterna styr *priming*-potentialen innebär inte att de ensamma kan sätta agendan. Mekanismerna för en nyhetsagent att generera *common knowledge* som också blir agendasättande är tvärtom mest verksamma i frågor där det finns en låg eller obefintlig pratareffekt bland principaler (Chwe 2001: 41).

Kampen om dagordningen

Dagordningsstyrning (*agendasetting*) kan definieras som "[t]he process by which demands of various groups in the population are translated into items vying for the serious attention of public officials" (Cobb et al 1976: 126). Vårt intresse kommer att inriktas på den offentliga dagordningen (*public agenda*), det vill säga den rådande prioritering av åsikter och politiska frågor som råder i samhället. Den offentliga, eller publika agendan består av frågor som har nått en stor spridning bland allmänheten: Den kräver handling från folkvalda samt är av betydelse för en eller flera områden inom den offentliga administrationen (Cobb et al 1976: 127). Den som initierar en fråga i den offentliga debatten gör detta i ett försök att uppmana till allmän uppslutning bakom initiativet (Cobb et al 1976: 132-135). Mediernas roll i dagordningsproblematiken är naturligtvis självskriven – dels som arena för publika utspel, men också som aktörer. Genom att styra problemformuleringen (*framing*) eller helt enkelt genomföra en nyhetsselektion (*priming*) utövar medierna ett direkt inflytande på den allmänna dagordningen (Kahneman och Tversky 1979; Jones 2001: 45; Kinder 1998: 181).³⁹ Studier på området visar att det verkar finnas ett systematiskt förhållande

39 Det finns även omfattande studier som visar på mediernas direkta inflytande över finanspolitik och monetär ekonomisk politik. Medierna kan i många fall förutbestämma dagordningen för politikens agerande i ekonomiska frågor (Gittins 1995).

mellan den allmänna opinionen och det sätt på vilket utformningen av den politiska agendan ser ut (Kinder 1998: 172-173). Mediernas val, och behandling, av nyheter leder därför fram till en demokratisk problematik av metakarakter där det är själva definitionen av en politisk fråga, problemformuleringen, som blir det ultimata maktinstrumentet.

He who determines what politics is about runs the country.
(Schattschneider 1975: 66)

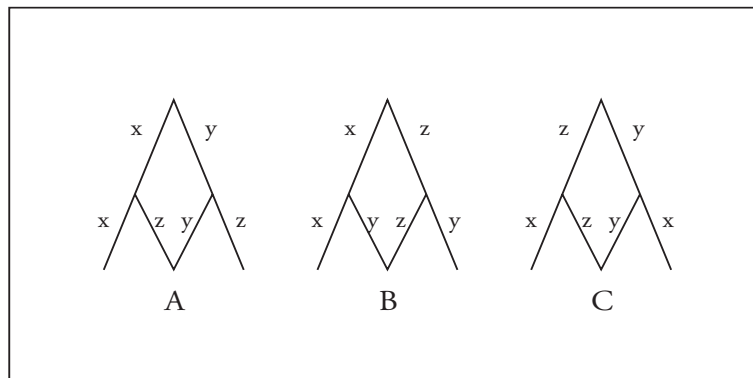
Hypotesen som kan härledas ur *agenda-setting*-teorin är att den offentliga dagordningen speglas i mediernas dagordning. Detta förutsätter att det över tid finns en liknande ökning i mediernas och medborgares bedömning av vilka frågor som är viktiga (Dearing och Rogers 1996). Men en analys som baseras på mediedeterminism i fråga om den politiska dagordningen riskerar att bli missvisande. I några fall måste vi, åtminstone analytiskt, kunna särskilja en medieagenda från den allmänna opinionens agenda (Dearing och Rogers 1996: 49). Agendasetting-teorin om mediernas funktion som dörrvakter (*gatekeeping*-teorin) för politisk information (McCombs och Maxwell 1981; Hulthén 1999: 57-59) får en mer heltäckande betydelse om vi sätter in mediernas roll som dagordningsaktörer i dess politiska sammanhang. För att möjliggöra en mer djuplodande mikroteoretisk analys kommer vi därför att utgå från transaktionskostnadsmodellen (Dalton 1998, Strömbäck 2001: 37-40)⁴⁰ där vi i stället antar att mediernas nyhetsvärdering samt allmänhetens och politikernas värderingar av den politiska dagordningen är resultatet av ett köpsläende om politiska förslag. Med transaktionskostnadsmodellen kan vi jämföra den politiska dagordningen med en ekonomisk marknadsplats för åsikter.

Varje politisk aktör i en sådan process är inte bara inställd på att föra fram sin egen åsikt i frågan, utan är samtidigt beroende av vad han förväntar sig att den allmänna opinionen anser politiskt gångbart. Det finns med andra ord institutionella begränsningar för vad som kan yttras inom ramen för en viss politisk diskussion. Den alltmer utbredda användningen av fokusgrupper inom professionell politisk marknadsföring visar med tydlighet att partier aktivt försöker att förhålla sig till de stämningar som råder i samhället: Idéer som inte får ett positivt gensvar hos allmänhet och medier städas undan medan åsikter som ger positivt respons framhävs. Även om vi skulle kunna fastslå att medierna har en egen agenda är det svårt att tro att de enväldigt skulle kunna styra det politiska

40 Strömbäck väljer att beskriva denna form av teori med termen "ekologisk syn".

samtalet utan att förhålla sig till de utspel som sker av politiker eller politiska påtryckningsgrupper (Dalton 1998; Petersson 1995: 138) eller intresset hos allmänheten att ta del av vissa nyheter. En central förutsättning för analysen av mediebevakningen är att agendor går att förändra (Riker 1986: 142-143; Ordeshook 1986: 65-82). Varje form av dagordningstransaktion bygger på en intransitivitetsproblematik (Goodin och Brennan 2001: 258-266; McLean 1987: 26-27, 154-159) – att det inte finns en fastslagen inbördes rangordning av frågor på den politiska dagordningen. Detta leder också till insikten att (politiska) nyheters värde alltid är relativa.

Givet att det råder intransitivitet för de politiska frågorna $[x, y, z]$, vilket innebär $[x > y > z > x]$, kommer bestämningen av dagordningen att styra utfallet. Om aktörerna A, B och C förordar olika frågor $[A - z, B - y, C - x]$ kommer de att försöka manipulera dagordningen enligt följande:

Figur 5. Olika utfall beroende på intransitivitet

Att det, trots intransitiviteten, inte råder allmän anarki om politiska dagordningar beror på att nyhetsmedier och politiska aktörer har en möjlighet att skapa mer eller mindre varaktiga koalitioner (Tullock 1967b). (Vi kommer att utveckla denna del av teorin i nästa avsnitt.) I detta avseende blir de politiska aktörernas aktiviteter och massmediernas nyhetsselektion direkt överordnade allmänhetens betydelse för den politiska dagordningen. Nyhetsagenterna har onekligen ett förhandlingsövertag genom att mediernas bevakning ger offentlig status åt en fråga.

Framförallt nyhetsjournalistiken har en särställning när det gäller att föra sin egen talan. Detta förhållande blir tydligt genom drevjournalistikens karaktär.

Genom att nyhetsmedier lever som sina egna språkrör, i symbios med det politiska systemet, kan de utnyttja sin situation mycket effektivt för att nå *rent-seeking*.⁴¹ Detta kan ske genom att de till exempel spelar på sin roll som tredje statsmakt och förvaltare av det fria ordet. På så sätt förklarar nyhetsmedierna sina egenintressen som allmänintressen (Albinsson Bruhner 1998: 45).⁴² Även belöningssystemet för journalister själva styrs av spelteoretiska inslag. Dels får journalister en kommersiell belöning från sina uppdragsgivare, dels belönar nyhetskonsumenterna nyhetsföretaget när de köper deras produkt, men kanske i ännu större utsträckning när de köper journalisternas världsbild (Hulthén 1999: 115-116).

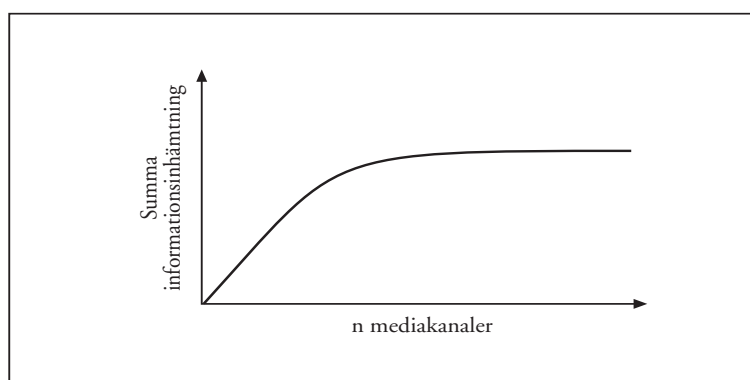
Eftersom flertalet medborgare inte gynnas av att aktivera sig i dagordningsproblematiken, då det råder en omfattande *free-rider*-problematik rörande beslut om offentliga frågor, kommer de flesta medborgare att fylla funktionen som resonanslåda för de åsikter som förs fram. Väljare har större nytta av att helt enkelt handskas ekonomiskt med sin tid och i stället utsätta dagordningen och den politiska informationen för källkritik, för att därefter bestämma sig för vilka delar av den politiska dagordningen som betyder mest för att kunna bilda sig en politisk uppfattning. Den politiska kommunikationen och bestämningen av dagordningen bör därför inte i första hand ses som en förhandling om att bibringa olika objektiva fakta utan i stället som ett förmedlande av politiskt förtroende (Popkin 1994: 47, 96).

Vi kan utgå från att människor styrs av överväganden som är egennyttiga även när deras handlanden präglas av rationell ignorans (Jones 2001: 77). Det är knappast rationellt för en individ att spendera hela dagen med att inhämta nyheter från medier. Detta beror delvis på att det finns en utplaningseffekt i ett alltför stort nyhetsintag – olika nyhetskanaler belyser samma frågor. I stället visar studier att medborgare aktivt planerar sin nyhetskonsumention (Hadenius och Weibull 1999: 446-448). Modellen nedan visar grafiskt hur ett hypotetiskt exempel kan yttra sig. På y-axeln i modellen kan vi se det antal informationskanaler (etermedier, dagspress) som kan bredda individens politiska medvetenhet. Låt oss anta, vilket bör kunna vara rimligt, att det finns en hypotetisk

41 I Public Choice-termer kan vi då tala om att medier har en unik möjlighet att tillförhandla sig politiska fördelar, så kallad *rent-seeking*. Termen *rent-seeking* myntades 1974 i en artikel av Anne Krueger (Krueger 1974) men processen och dess negativa följder hade beskrivits redan 1962 i kapitel 19 i *The Calculus of Consent* (Buchanan och Tullock 1999 [1962]). Gordon Tullock utvecklade även *rent-seeking*-problematiken under 1960-talet (Tullock 1976; Tullock 2002).

42 I det angivna stycket hänvisas till dagspress, men förhållandet är detsamma även för andra former av medier.

utveckling (enligt funktion för kurvan) som gör att marginalnyttan för att gå från en till två morgontidningar leder till att informationsintaget utvecklas exponentiellt. Att lägga till ytterligare två informationskanaler (tv-nyheter, facktidningar) gör att marginalnyttan avtar. Till slut kommer individen att nå en position där all ny tid som tas i bruk för att inhämta nyheter inte genererar någon ny information.

Figur 6. Individens informationsinhämtning

Det blir därför rationellt för individer att söla bland nyhetskällorna: Ju längre ner i utbudet av informationsenheter som individen söker sig, desto mer tid har han att ägna åt andra saker än politik. Samtidigt leder naturligtvis bristen på information till att individen måste förlita sig på instinktstyrda val (*gut reasoning*) (Jones 2001: 80) i frågor om politik.⁴³

Journalistiska drev ur ett aktörsperspektiv

Att anamma spelteori och nyinstitutionell teori för att analysera drevjournalistik är en teoretisering som har sin uppenbara föregångare redan i upplysnings-

⁴³ Detta är samtidigt en klassisk kritik av Habermas syn på deliberativa processer (Habermas 1988). Det verkar föreligga en distinkt skillnad mellan hans ideal och de förutsättningar som präglar det offentliga politiska samtalet. Habermas kritiker använder endast termen deliberation då individer är aktivt engagerade i en fråga och har tydliga preferensordningar. I avsaknad av transitiv preferensordning blir det svårt att tro att deliberationen som sådan skulle kunna leda till något annat än en godtycklig rangordning av frågor (Rawls 1999 [1971]: 365-372; Jodal 2003: 272-273).

filosofin. Redan då användes drevmetaforen för att förklara rationella, institutionella ramverk för information. Rousseau skrev 1755 om ett drev (*stag hunt*) som en form för att skapa institutionella restriktioner för informations spridning (Chwe 2001: 25-26). Om alla jägare jagar ensamma, kommer de att kunna fånga en kanin åt sig själva. Men om de jagar tillsammans kommer de att kunna fånga en hjort, som motsvarar mer mat åt varje jägare i sällskapet än vad en kanin gör. De kan dock bara fånga hjorten om alla deltar i jakten, annars blir de utan byte. Den rent institutionella lösningen är att få dem att sätta sig ned på ett möte, där de inte bara får veta om jaktplanen, utan också blir medvetna om att alla andra känner till den. När ett budskap blir populärt, det vill säga när det råder vad vi kan bestämma som en hög form av *common knowledge* (kunskap om att det man vet, det vet också andra), kan effekterna bli att aktörer tar till sig budskapet, inte enbart för sin egen skull, utan för att försöka anpassa sig till vad man förväntar sig att andra aktörer är intresserade av (Chwe 2001: 37). Överförd i direkt spelteoretisk terminologi handlar drevjakten om en matris som starkt påminner om ett försäkringsspel (Scharpf 1997: 73-75) med aningen mer drastiska effekter än i vårt tidigare presenterade exempel.

		Samarbete	Avhopp
Samarbete		10/10	1/4
Avhopp		4/1	4/4

Figur 7. Drevjakt

Låt oss anta att ett pressdrev, för att lyckas med att etablera en journalistisk nyhet, måste kunna samla samtliga nyhetsmedier⁴⁴ för att lyckas föra upp en politisk affär på den politiska dagordningen, och därefter tvinga en politiker att stå till svars. Handlingsalternativen är enkla: Alla journalister (i det här fallet endast två)

⁴⁴ Den kritiska massan (Scharpf 1997: 73-74, 77-78; Mueller 2003: 16-18) utgörs här, lite förenklat, av ett unisont agerande.

kan välja mellan att antingen tillsammans ingå i drevet kring en politisk affär för att ge nyhetsbevakningen ökad legitimitet och därmed föra upp frågan på den nationella dagordningen, eller var för sig fortsätta med nyhetsinsamling av mer ordinärt slag. Att samarbeta ger den otvetydigt största utdelningen (nyhetsvärde 10), men kan även leda till att journalisten som väljer (S)-strategin hamnar i sämsta tänkbara position – nyheten kan inte utvecklas till ett drev om bara en journalist skriver (nyhetsvärde 1). Samtidigt förlorar journalisten möjlighet att bevaka mer all dagliga frågor och går miste om även dessa nyheter, vilket däremot inte drabbar journalisterna som valde att avstå från att följa upp den potentiella affären.

På detta sätt har vi nu en schematisk bild över hur beslut på en mikronivå kan förklara förändringar på makroplanet. Fokus i en dylik aktörsstyrd teori är alltså att visa på hur individers personliga preferenser förvandlas till avgörande drivkrafter för en viss händelseutveckling (Sharpf 1997: 60). För att lösa problemet med att applicera spelteorin på en stor mängd individer, journalist- och politikerkollektiv, kan vi i framtiden anta att det existerar en hypotetisk koalition (Sharpf 1997: 81) där samtliga individer i ett kollektiv agerar utifrån samma mönster – exempelvis ”journalistkollektiv A” mot ”journalistkollektiv B”, eller principaler (politiker) mot agenter (journalister).

Givet antaganden om marknadsmekanismer med autonoma aktörer (Coleman, 1984: 86-88) får vi på detta sätt en överblick över problematiken. Vi kan konstatera att det råder ett samordningsproblem för journalister som tillsammans vill ta upp en fråga på nyhetsagendan. Samtidigt inbegriper drevjournalistiken ett mer generellt demokratiskt problem: En omfattande förekomst av journalistiska drev i ett samhälle riskerar att omintetgöra tilltron till det politiska systemet. Synergieffekterna av mediernas bevakning skapar demokratiska incitamentsproblem. Så länge marginalnyttan för nyhetsvärdet av att följa ett journalistiskt drev inte blir negativt ($\mu \geq 0$) för tidningen kommer fler reportage att skrivas. Till slut hamnar vi i ett läge med en omfattande medie-fokuseringen på en politiker. *Svenska Dagbladets* före detta chefredaktör, Mats Svegfors, påpekar att detta kan leda till att en fråga som är av allmänintresse visserligen beskrivs av journalister, men att den samtidigt får orimligt stora proportioner i det samlade medieutbudet – alla journalister trängs om att bevaka politikern ifråga (Svegfors, intervju, 2003; Rubin 2002: 169-170).⁴⁵

45 På samma sätt är korruption i ett samhälle beroende av ett jämviktsläge där den egna komparativa fördelen styrs av andelen individer i samhället som också är involverade. Att adressera ett problem gör att skuldbördan riskerar att falla tillbaka på den egna personen (Rothstein 2003: 25). Medier som uppmärksammar att det råder en mediehysteri underminerar den kollektiva legitimiteten för journalistiken.

Det här är detsamma som allmänningens tragedi (*tragedy of the commons*) eller vad vi tidigare berört under beteckningen *collective action*-problem. En resurs som inte ägs av någon bestämd person, exempelvis agendan i det offentliga rummet, riskerar alltid att bli överutnyttjad. På kort sikt är det gynnsamt för aktörerna men på lång sikt kan det få ödesdigra konsekvenser (Rothstein 2003: 33, 82; Bergström 2000: 133-138; Jones 2001: 124). Det leder till instabila jämviktslägen där konfrontation lönar sig på kort sikt men i längden kan utarma förtroendet för både politiken och journalistiken.

		Politiker	
		Samarbete	Avhopp
Journalister	Samarbete	3/3	2/4 (jämvikt)
	Avhopp	4/2 (jämvikt)	1/1

Figur 8. *Chicken-race*

När politiska affärer uppdagas av journalister kan den utsatta politikern välja mellan att samarbeta (S) med journalister och tala ut om vad som har skett eller att "hoppa av" (A) och motsätta sig granskningen genom att aktivt försöka bilda opinion mot de nyhetskanaler som har förmedlat nyheten.⁴⁶ (En tyst form av tillmötesgående kan uppkomma om drevobjektet väljer att avskärma sig eller inte bemöter anklagelser som framförs i pressen. Journalistikens essens bygger på omvänd bevisföring där allmänheten kan ana maktmissbruk eller andra oegentligheter om de inte får tillfredsställande svar (Lundin och Nohrstedt 1995: 200-201).)

⁴⁶ En politiker som utsätts för substantiell kritik i ett mediedrev underminerar i slutändan enbart sin egen position om han ifrågasätter granskningen (och fortsätter att spela (A)) Väljarna tolererar inte vilka argument som helst. Om en politiker uppfattas som hycklande, när det inte finns en rimlig koppling mellan argument och position, då kommer trovärdigheten, i allmänhetens ögon, att ta skada (Naurin 2003: 239).

Journalister kan å sin sida försöka tillmötesgå politikerns intressen (S) och låta denne tala ut, utan att tillföra mer skada genom ytterligare granskning, eller välja att gräva vidare och försöka hitta fler incidenter som kan knytas till den redan befintliga granskningen (A).

Politiker som möts av journalister som försöker gräva fram oegentligheter (och därmed spelar (A)) kommer att må bättre av att samarbeta (politiker: [SA]>[AA]) än att ge sig in i strid.⁴⁷ Men båda två mår bäst av samarbete på lång sikt i ett superspel: Att lägga locket på förstör inte allmänhetens förtroende för någondera parten.⁴⁸ Sämsta tänkbara utfall för båda parter [AA] sker om politikern själv lyckas lansera en framgångsrik motattack mot medier och skuldbelägga dem för deras nyhetsvärdering.

Den här spelutvecklingen ger oss en distinkt insikt i drevjournalistikens demokratiska funktion. Det riktigt allvarliga demokratiproblemet skulle uppkomma om [SS]-utfallet blev vägledande för politiska och journalistiska eliter. Då skulle allmänheten hållas ovetande om vad som egentligen händer i maktens korridorer. Att drevjournalistik trots allt uppkommer och pågår under längre tid, genom att journalister konsekvent spelar (A), samtidigt som många politiker vägrar att spela (S), ger oss skäl att tro att demokratin vinner på drevjournalistik, även om trovärdigheten för politiker och journalister minskar.

Ytterst accentuerar drevjournalistiken frågan om allmänhetens förtroende för den representativa demokratin. Eftersom drevjournalistik ofta behandlar frågor som berör anklagelser om att en politiker har försökt att berika sig på samhällets bekostnad blir fokuseringen på denna problematik direkt uppenbar. Frågan om förtroendet för politikern står i direkt korrelation till hur politikerns agerande kan tolkas som ett försök att kringgå de principer som anses gälla för offentliga personer i maktställning. Men offentliggörandet av en nyhet leder inte i sig själv till deliberation eller ökad möjlighet för allmänheten att ta del av substantiella överläggningar. Offentliggörandet av politiska missförhållanden, eller visad oaktsamhet från en offentlig person, kan snarare skapa en mer uppskruvad debatt med mer emotiva än rationella inslag (Naurin 2003: 242, 246). Detta kan i sin

47 Notera att de två jämvikterna, så kallade Nashequilibria, inte är stabila.

48 Detta förutsätter att alla deltagare i båda kollektiven agerar unisont. Detta är dock inte en stabil jämvikt för ett n-personspel där individer inom ett kollektiv kan välja att avslöja ett sådant samarbete. Alla n-personuppgörelser (*multiactor constellations*) (Scharpf 1997: 76) utan bindande avtal är alltid instabila – det är i det långa loppet alltid riskabelt att försöka förtiga en schism eller motsättning: Några aktörer kan då ändra sina strategier och så att säga lämna de andra aktörerna i sticket.

tur slå tillbaka på journalistiken som kan anklagas för att ha piskat upp en orolig stämning. Medier som handskas ovarsamt med de upplysningar som de förmedlar, eller på annat sätt överträder gränsen för etablerad pressetik, kan hamna i onåd hos sina konsumenter. Enkelt uttryckt: Dålig pressetik är *bad business* för medier. Nyhetsmedier kan på detta sätt själva bli offer för en hård granskning från sina konkurrenter. Ett tydligt exempel på ett sådant fall var *Aftonbladets* publicering av bilder med poserande nazister framför Alexandra Pascalidou och Claes Cassels dörrar (Josefsson 1999: 101-120) där en av tidningens reportrar bistod nazisterna med framkallning av bilder. Tidningens agerande höjde knappast Anders Gerdins trovärdighet som chefredaktör. Och de konkurrerande mediekanalerna var av naturliga skäl inte sena med att följa upp bevakningen av *Aftonbladets* agerande.

Ytterst handlar mediers och politikernas trovärdighet i liknande sammanhang om konsumentmakt – konsumenternas och väljarnas makt att selektera bort nyhetsmedier och politiker som inte uppfyller väsentliga trovärdighetskriterier.

Drevens synergieffekter

[V]arious media know that what their audience wants is continually changing, and that it is important to anticipate these changes. They should, therefore, be continually seeking information on what will be a saleable variation. An obvious method to use in this search is simply to see what the other media are carrying, and note the success that they have had.

(Tullock 1972: 92)

Inom nyhetsjournalistik finns onekligen flera stordriftsfördelar av att agera i grupp och etablera ett journalistiskt drev. Som vi såg i det föregående avsnittet måste inte denna form av mediebetende vara odelat positiv för de inblandade medierna. Detta leder oss till frågan om drevens uppkomst. Hur kan ett drev uppkomma och öka i intensitet under en längre tid av nyhetsbevakning?

Låt oss börja med att konstatera att nyhetsmedier är organisatoriska enheter av nyhetsförmedlare som har ett direkt egenintresse i att vinna marknadsandelar genom att nå ut till så många konsumenter som möjligt. Vi antar därför att medierna (och de som arbetar inom medierna) är nyttomaximerande aktörer som tillfredsställer sina nyttopreferenser genom att förhålla sig till sina kunders önskemål (Tullock 1972: 87). Vi antar vidare att mediekanalernas utbud inte i

första hand begränsas av nyhetskonsumenternas preferenser utan av transaktionskostnader på dagordningsmarknaden samt produktionsteknologiska och ekonomiska omständigheter som sätter gräns för hur mycket plats en mediekanal kan upplåta (Becker och Murphy 1993: 947).

Att samla olika medier med delvis motsatta intressen – olika nyhetskanaler slåss om marknadsandelar med varandra – till att gemensamt följa upp bevakningen av en specifik nyhet är därför en problematik som rymmer såväl koordineringsproblem som andra former av spelteoretiska uppsättningar.

Här föreligger också distinkta former av *collective action*-problem: Nyhetsmedier är dubbelriktade kanaler som både förser politiker med information om väljarna och väljarna med information om politikerna. Varje nyhetsinslag i ett journalistiskt drev bidrar till en allt större kollektiv fokusering medan det enskilda reportaget för nyhetskanalen ifråga enbart ger en begränsad marginalnytta som inte motsvarar den överdimensionerade bevakning som råder i de samlade nyhetsmediernas rapportering.

I flera olika former av koordinationsproblem är bristen på information avgörande för utfallet. Icke desto mindre uppstår mekanismer som harmoniserar medieaktörernas agerande och där en självreglering verkar uppkomma då tillräckligt många aktörer (i en kritisk massa) blir medvetna om varandras preferensordning, något som annars varit omöjligt att samordna. Under president William Jefferson Clintons år i Vita huset spelade det ingen roll hur mycket Clintons republikanska motståndare manifesterade sitt missnöje. Inte heller verkade mediebevakningen kunna påverka Clintonadministrationen.⁴⁹ Så länge granskarna inte kunde generera en kritisk massa av motståndare var Clintons position säker. Clintons motståndare kunde på sin höjd inspirera till att en sådan kritisk massa skapades. När de hade lyckats få alla nyhetsförmedlare att fokusera på en händelse i Vita husets ovala rum då blev synergieffekten som en snöboll i rullning. Den samlade granskningen bara växte. Varje litet nytt avslöjande eller rykte lades till högen av redan tidigare uppmärksammade avslöjanden. När ett budskap blir populärt, det vill säga när det råder vad vi kan bestämma som en hög form av *common knowledge*, kan effekterna bli att aktörer tar till sig budskapet, inte enbart för sin egen skull, utan för att försöka anpassa sig till vad man förväntar sig att andra aktörer är intresserade av (Chwe 2001: 37). Som vi har noterat ovan har journalister onekligen ett övertag i denna process, framförallt givet det faktum att mediernas bevakning ger offentlig status åt en fråga enbart på grund av sin nyhetsselektion (*priming*). Om nyhetsmedierna ger ett

49 Efter sex månader i Vita huset var 66 procent av all journalistisk utvärdering i medierna inriktad till Clintons nackdel (Patterson 2000: 258).

stort utrymme åt en politisk fråga, då kommer också fler nyhetskonsumenter att ägna tid åt att inkorporera denna nyhet i sin beslutsprocess rörande politik (Kinder 1998: 181; Dunleavy 1991: 20).

Exemplet med president Clinton visar även att granskningen kan intensifieras utan till synes stora förändringar av förutsättningarna. Clinton var känd för sina kvinnoaffärer redan under sin tid som guvernör i delstaten Arkansas. Skandalerna kring Gennifer Flowers och Paula Jones förföljde honom in i Vita huset. Det gjorde även paret Clintons omdiskuterade affärer i Whitewater (Coulter 1999; Patterson 1994: 247-250). Men det var inte förrän det dök upp en praktikant vid namn Monica Lewinsky som Clintons uppgift att försvara sig gentemot mediernas granskning blev närmast omöjlig (Zaller 2001: 252-278). Den Clintonska politikens skandalomsusade epicentrum var det tillfälle då Lewinsky steg in i Ovala rummet medan cigarrlådan låg öppen.

Det är emellertid viktigt att påpeka att en nyhetsagenda varken är universell eller varar för evigt. Anledningen är att inga institutioner kan garantera att det aktuella spel som sker (inom institutionens ramar) är oberoende av den strategi som används (Riker 1986: 142-143). Ofta sker justeringar av spelet genom att en ledande aktör lyckas få till stånd en förändring av problemformuleringen för agendan som övriga aktörer därmed tvingas följa (*path dependence*). I längden finns det då en form av självreglerande karaktär i liknande spel. Synen på pressens möjlighet att driva omfattande granskning av politikers privatliv visar tydligt att det har förekommit en förskjutning av vad som anses vara pressetiskt föredömlig bevakning.

Även om journalister sinsemellan konkurrerar om att föra ut nyheter, kan deras bevakning i form av journalistiska drev ändå få en synnerligen homogen karaktär. Från att vara en samling enskilda journalister blir journalistkollektivet direkt samspelt när fokuseringen på ett enskilt nyhetsobjekt dominerar nyhetsutbudet. Vi kan i dessa fall välja att, åtminstone under avgränsade tidsrum, analysera alla journalister som en gemensam aktör – en agent – som interagerar med en principal, som i detta fallet exempelvis kan bestå av en eller flera politiker som är inblandade i en delikat händelse med stort nyhetsvärde.

För att förstå journalisters möjlighet att samfällt genomföra en omfattande granskning kan vi ta hjälp av koalitions teorin⁵⁰ (Anderson et al 2001: 337-340,

50 Koalitionsteorin är i flera avseenden analog med teorin om bildandet av klubbar (*the theory of clubs*) (Buchanan 1987: 207-221). Dessa båda teorier kommer här att appliceras endast i enlighet med deras synonyma principer för samarbetsstrategier och optimala koalitionsbildningar. (Klubbt teorins analys beträffande ackvisition av offentliga medel är dock inte applicerbar här.) Principerna om samarbete stöds också av spelteorier om krigföringsstrategier, vilket kommer att diskuteras vidare i texten.

345-348; Riker 1962; Dunleavy 1991: 22-23; Stigler 1972; Mueller 2003: 183-184). Journalisters gemensamma intresse av att få fram fler nyheter i ett journalistiskt drev (samt varje nyhetskanals intrinsikala intresse av konkurrensfördelar) är väl avgränsade bestämmningar både för den allmänna nytta som präglar koalitionsbildningen och varje enskild aktörs individuella nyttopreferenser.

Det styrande motivet för att ingå i en koalition med andra aktörer är att detta medför stordriftsfördelar eller andra former av positiva effekter för koalitionen deltagare. Uppkomsten av drev bevisar att den samlade presskåren kan vinna fördelar genom att samarbeta med att avslöja och understödja spridandet av en nyhetshändelse – även om risken för friåkare (*free-riders*) är stor då vissa medier kan nöja sig med att följa upp vad en annan nyhetskanal redan tidigare har avslöjat. Vi kan därför anta att enskilda aktörer i mediedrev har ett egenintresse som gynnas av att delta i ett journalistiskt drev. Egenintresset är här inte en fråga av empirisk art, utan främst en analytisk förutsättning.

The economist does not need to say that the individual "should" or "ought to" maximize his own utility; he starts from the assumption that the individual does do so, and that is all there is to it. The student of the political-choice process should do as much; if he does so, the pressure or interest group becomes an essential building block in any political "science."

(Buchanan och Tullock 1999 [1962]: 294)

Koalitionsteorin, eller dess nära släkting klubbteorin, är i princip en förlängning av en enkel uppsättning fångarnas-dilemma-sekvenser (Rosenthal 1978) där x antal individer bestämmer sig för att gå samman för att vinna stordriftsfördelar, transaktionssäkerhet, eller andra former av preferenstillfredsställelse. Förmågan att samarbeta avgörs genom förhandlingssituationer. I de fall aktörerna lider av imperfekt information blir bedömningen av gruppens inneboende fördelar avgörande för om aktörerna ska våga ingå i koalitionen eller ej (Hinich och Munger 1997: 180-183). Bristen på perfekt information (exempelvis när det handlar om att avgöra om andra aktörer vill fortsätta att ingå i samarbetet) gör därför koalitioner till relativt instabila former för samarbete. I den form av kostnadskalkyler (*cost-benefit*) som alla deltagare därför måste upprätta för egen del ingår även bedömningar om andra aktörers potential att kunna "signalera" rätt budskap till gruppen (Harsanyi 1978: 78-82).

Ett journalistiskt nyhetsdrev måste först och främst lyckas med att ackumulera en tillräcklig mängd uppseendeväckande material. I ett initialt skede är detta måhända ett mindre problem. Men i det långa loppet kan koalitionsstrategin hos

en samlad journalistkår som pressar en politiker endast upprätthållas om gruppen som ingår i koalitionen är sammanhållen och homogen (jfr Bingham 1999: 138). (Vår empiri kommer att visa att detta är långt ifrån vad som ofta sker.)

Ett mediedrevs styrka ligger i dess numerära överlägsenhet. Fler mediekanaler som tillkommer till drevet – koalitionen – medför en exponentiell reducering av varje aktörs individuella risk, vilket i sin tur leder till att alla som deltar i drevet har ökade incitament att stå bakom attacken.

Men ett stort antal nyhetskanaler kan även visa sig vara en svaghet. Karteller är genuint instabila och uppkomsten av dessa skapar incitament för en eller flera deltagare att hoppa av samarbetet (Buchanan och Tullock 1999 [1962]: 136-137) när marginalnyttan för varje ny deltagare avtar (Laver 1998: 138-142). Risken att olika nyhetskällor skulle motarbeta varandra, och bidra med uppgifter som snarare talar emot initieringen av drevets granskning, kan riskera drevinspiratörernas legitimitet. Precis som i andra fall av samarbeten måste vi fråga oss om de samlade nyhetsmedierna i det enskilda fallet verkligen är förmögna att genomföra kartellbildningar eller koalitioner (jfr Sutter 2001). Återigen kommer vår empiri att visa att flera journalistiska drev misslyckas med att bibehålla en ensidig vinkling av granskningen. Koalitionsteorin ger oss en hänvisning till varför detta sker: Ersättningen för den enskilda nyhetsförmedlare som lyckas hitta en alternativ nyhetsvinkel kan i vissa fall vara betydligt högre än att understödja de anklagelser som mediekoalitionen har byggt sin journalistiska granskning på. Visserligen kan andra nyhetskanaler lämna den ursprungliga koalitionen och i stället följa upp de nya vinklar som har tillförts bevakningen – varpå ett nytt drev kan ta fart – men den inneboende mekaniken i mediernas flyktiga understöd av varandras bevakning ger ingen direkt anledning att tro att journalistiska drev *per se* skulle vara omöjliga att påverka.

En analys av drevens styrka kan sammanfattas genom formeln:

$$[E = aS + bM + cI + dP],^{51}$$

där E är koalitionenens effektivitet, S dess absoluta storlek, M koalitionen grad av mobilisering och intensitet och P ett index över frågans strategiska betydelse (Dunleavy 1991: 23): (*a*, *b*, *c* och *d* är okända variabler som förändras över tid och rum, beroende på nyhetsmediernas inflytande och manöverutrymme.)

51 Modellen är hämtad från Dunleavys (1991: 23) förklaring av samarbetsförhandlingar.

I ett fall av drevjournalistik, där många olika mediekanaler samtidigt jagar en politiker är det inte i första rummet nödvändigt för journalistkollektivet att uppnå höga tal för S, M, I och P. Ett nyhetsanslag som allmänheten uppfattar som alltför vinklat kan ha svårt att uppnå trovärdighet, alldeles oavsett hur omfattande eller samstämmig den journalistiska granskningen är. Desto viktigare är det då att det massmediala trycket påverkar grupper som har ett avgörande inflytande för den person som står i drevets fokus. Det kan till exempel handla om betydelsefulla väljargrupper som vänder sig mot en politiker, eller politiskt förtroendevalda som väljer att avsätta en offentligt kritiserad tjänsteman.

Eftersom medier är ypperliga kommunikationskanaler för att nå många medborgare samtidigt finns det anledning att tro att ett nyhetsdrev inte behöver bestå av många nyhetsförmedlare innan dess påverkans effekter blir tydliga. Samtidigt finns det också skäl att tro att de former av journalistiska drev som lyckas nå en närmast total uppslutning från journalistkollektivet (S) måste vara baserade på nyheter som har en extremt hög form av strategiskt nyhetsvärde (P).

Huruvida andra medier kommer att ansluta till en redan påbörjad drevjournalistisk granskning villkoras av att (Dunleavy 1991: 33):

$$[(G_j * p_j) + I_j - C_j > R_j],$$

där G_j är den enskilda aktören j 's nettovinst av koalitionen fördelar, p_j står för sannolikheten att ytterligare en aktör kommer att avgöra om koalitionen granskning blir framgångsrik eller ej; I_j är den privata nyttan av gruppmedlemskap för en aktör och C_j är kostnaden av medlemskapet. Som modellen anger måste utbytet av att engagera sig i en drevkoalition med andra medier vara större än R_j – den potentiella utdelning som nyhetsförmedlaren hade kunnat uppnå om den i stället investerat C_j (i form av tid, pengar och andra resurser) på någon annan mediehändelse.

Låt oss anta att $[p_j = P/N]$, där P är journalistkollektivets sannolikhet att få en politiker att ta ansvar för en handling som uppfattas som ohederlig (genom att exempelvis avgå), medan N är drevets antal medlemmar. Låt oss vidare anta att medieaktörerna inte har någon alternativkostnad för C_j resurser. Detta leder till följande (Dunleavy 1991: 33):

$$[(G_j * P/N) + I_j > C_j]$$

Modellen ger en hänvisning om anledningen till formationen av nyhetsdrev genom relationen $[I_j > C_j]$. Även om ett omfattande nyhetsdrev kan medföra stora fördelar för alla journalister som deltar, så är det ytterst den egna

nyhetskanalens resurser som faller avgörandet om det är lämpligt att följa upp den granskning som redan pågår. Som modellen visar verkar drevformationer inom journalistkollektiv, precis som andra former av tillfälliga koalitioner, vara beroende av de alternativkostnader som präglar aktörernas val. Förklaringen till att så många nyhetskanaler följer upp en redan pågående granskning står alltså att finna i den låga alternativkostnaden när det råder brist på andra stora nyhetshändelser att uppmärksamma. Detta är en viktig grundförutsättning för all form av journalistik – det är en naturlig del av den journalistiska processen att några frågor hamnar i rampljuset, medan andra blir åsidosatta (Nord och Nygren 2002: 31).

Tillsammans med alternativkostnaden blir respektive medieaktörs riskbedömning den avgörande delen i en drevaktion. Riskbedömningen kan formuleras enligt följande:⁵²

$$[S = (A_i * j_n) - (C * P_k / j_n)]$$

- S = Den journalistiska granskningens risk för mediedrevets aktörer.
 j_n = antalet medieaktörer (kanaler) i ett drev (utplaningseffekt av skuldbördan vid höga n-tal).
 Ω_n = Ω antalet drevobjekt.
 Ω_n^{leg} = drevobjektens trovärdighet.
 A_t = Antal nyheter/händelser i drevet som kan bemötas (totalt).
 A_i = Antal kontroversiella nyheter/händelser (för varje aktör i j_n).
 P_k = risk att en aktör (från j_n) exponeras för kritik.
 C = potentiell (legitimitets- och/eller ekonomisk) skada Ω_n kan åsamka j_n .

Vi kan anta att risken för varje mediekanal minskar exponentiellt när en ny medieaktör ansluter sig till drevet, inte enbart därför att legitimitetsstyrkan i drevets granskning blir större utan också på grund av risken att identifiera en nyhetskanal som befunnits bidra till oresonliga former av granskning avtar om många nyhetskällor står bakom samma form av journalistik. C är då en funktion av $[A_t * (\Omega_n * \Omega_n^{leg})]$, givet samarbete. Tilläggas bör också att det i bedömningen av C kan finnas påtagliga fördröjningseffekter, som kan vara nog så smärtsamma för den som anser sig varit utsatt för onyanserad granskning: Att kunna slå tillbaka mot ett journalistiskt drev kan ta tid. (Denna fördröjning kan även vara en funktion av den uppslutning som råder från journalistkollektivet.)

⁵² För en mer ingående diskussion om riskbedömning vid olika former av attacker, se (Bingham 1999).

Journalisters riskbedömning leder oss in på frågan om hur drev uppstår. Att vara först med att lansera en granskning av mäktiga tjänstemän eller förtroendevalda har i många fall visat sig vara ytterst riskabelt för journalister. I flera uppmärksammade drev, till exempel i fallen som berört Jesús Alcalá (Jekander 2002: 113-127), Motala kommun (Citron 1999: 48) och HSB (Rapport, SVT 1996-10-01), har enskilda journalister utsatts för hårda sanktioner eller moteld. Att initiera en granskning som leder till drevjournalistik är därför en riskfylld uppgift, både för nyhetskanalen och journalisten. (Ett sätt för journalister att försöka minska risken för att bli utsatta för moteld är att hänvisa till institutionella ramar – pressetiska regler eller prejudicerande fall som kan rättfärdiga den nyhetshantering som har utförts.)

För att förklara den mekanik som ligger bakom beteenden inom drevjournalistiken kan vi komplettera den modell som ovan angivits med en analys av revolutionära inspiratörer. Den journalist eller nyhetskanal (i) som påbörjar drevet beräknar att kunna vinna β_i i form av politisk påverkan om en politisk ”affär” av stor dignitet kan ledas i bevis. Sannolikheten att så ska ske är en funktion av den tid som (i) använder (t_{ir}), samt att tillräckligt många andra journalister följer upp nyheten (O_{ir}), uttryckt som $[\pi(t_{ir}, O_{ir})]$. Den demokratiska inverkan som (i)s initierade granskning kan ge upphov till är inte den enda förmån som (i) kan åtnjuta. Det finns även utrymme för en direkt personlig vinning genom exempelvis ökad legitimitet hos kunder eller rena karriärsteg för en enskild journalist, något som vi kan beteckna $[P_i(t_{ir}, O_{ir})]$. Samtidigt kan en misslyckad drevinitiering riskera att leda till sanktioner och degradering inom medieföretaget – det betecknar vi här som (F_i).

Som vi ovan har noterat medför också en hårdför granskning ett avsevärt risktagande för en journalist eller en nyhetskanal. Inte minst om de anklagelser som förts fram efteråt anses vara spekulativa, missvisande eller ogrundade. Kostnaden för journalister att spendera tid på ett riskprojekt tillsammans med den moteld som drevet kan få från en utpekad person, eller andra nyhetskällor (R) skapar en kostnadskalkyl för drevet som anges enligt funktionen (C_i).

I det försäkringsspel som tidigare har presenterats noterade vi att det finns alternativkostnader som är förenade med att ingå i koalitioner – bland annat i form av förlorade möjligheter att fokusera på andra nyheter – här uttryckta som (wt_{ir}). Den förväntade förmånen av att ingå i ett drev kan med hjälp av dessa bestämningar beskrivas som (Mueller 2003, 204-205):

$$[E_i = \beta_i \pi_i(t_{ir}, O_{ir}) + P_i(t_{ir}, O_{ir}) - F_i C_i(t_{ir}, O_{ir}, R) - wt_{ir}]$$

Det instrumentella värdet av att initiera ett drev (β_i) kan vi beskriva som drevets demokratiska funktion i händelse av att det lyckas avslöja reella politiska skandaler eller förseelser som är av allmänintresse. Sannolikheten för att drevet får inverkan på den politiska processen (π) samt (i):s egen nivå av deltagande (t_{ii}) ger oss en viss hänvisning om den ersättningskalkyl som råder för en risktagande mediekanal eller enskild journalist. För den som initierar en granskning kan förhållandet ($\partial\pi/\partial t_{ii}$) vara mycket högre än för alla andra som ingår i ett drev, alldeles oavsett den avtagande marginalnytta som följer av att det finns få medlemmar av journalistkollektivet som kan stå till svars för journalistikens vinkling, i enlighet med ($C * Pk/j_{ii}$) i vår tidigare modell. Det är därför förhållandevis enkelt att teoretiskt förklara vad som driver de journalister som skapar drev på samma sätt som människor som tar initiativ till andra omvälvande samhällsförändringar: De ledande initiativtagarna betar sig som extrema optimister, med en nyttofunktion som avgjort överstiger alla andras (Mueller 2003, 205) vilket gör dem förmögna att våga ta större risker.

Flera historiska nyhetsdrev ger belägg för att spektakulära nyheter om mäktiga personer måste initieras av journalister med en överoptimism om oddsen att kunna vinna gehör för sin granskning. Watergate-, Motala- och Erik Fichtelius-affärerna är alla exempel på journalistiska drev som har initierats av journalister som inte haft några investerade intressen i den rådande maktapparaten. I dessa fall var det unga, eller relativt marginaliserade journalister som lyckades sätta i gång en granskning vilken gjorde det möjligt för andra kollegor att följa efter. I empiriavsnittet kommer vi att gå närmare in på dessa exempel.

Bluffen som strategi – The Economics of Lying

Riskanalyser är en väsentlig del av förklaringen till hur medieaktörerna agerar i olika drevsituationer. Det är också en viktig del av analysen för att förklara hur drevobjekt betar sig. De personer som hamnar i drevens fokus är förvisso i numerärt underläge gentemot en anstormande journalistkår men de kan ofta utnyttja journalisternas ovisshet till sin fördel. Drevobjekten, som själva har en unik insikt i de händelser som journalisterna uppmärksammar, kan använda sitt informationsövertag för att både försöka motbevisa de anklagelser som förs fram eller, om inte annat, ljuga för medierna för att på så sätt skaffa sig fördelar (jfr Akerlof 1970; Holmstrom 1979). Valet av strategi är naturligtvis beroende av hur det enskilda fallet ser ut, och vilka medier som ingår i drevet – riskanalysen måste alltid relateras till vem som är motståndare (Rapoport 1961: 151-165).

Journalister är naturligtvis medvetna om att en utsatt politiker kan ha intresse av

att ljuga, på samma sätt som politikern är medveten om att journalister kan ha ett intresse av att överdriva betydelsen av den information som har kommit fram. På grund av detta skapas ömsesidiga riskanalyser där politiker och journalister försöker avläsa varandras preferenser, samtidigt som de försöker manipulera uppfattningen om problemformuleringen och den egna nyttofunktionen – väl medvetna om att deras motståndare gör samma sak.⁵³ (Ett drevobjekt kan exempelvis ha ett intresse av att försöka verka oberörd av ett nystartat drev för att inte riskera att fler detaljer kommer upp till ytan.)

I ett samhälle där medborgarna är vana vid att medier överdriver, eller att makthavare ljuger, kan deras efterfrågeelasticitet på en viss form av nyhetsmaterial vara relativt låg. Strategin att ljuga eller överdriva kan i dessa fall bli väldigt framgångsrik (Tullock 1972: 143). Det är med andra ord möjligt att vi får en kultur där politiker konsekvent ljuger samtidigt som nyhetsmedier konsekvent överdriver betydelsen av sina avslöjanden, och att konsumenterna antar att så är fallet utan att bry sig nämnvärt.⁵⁴

För att modellera detta kan vi ta hjälp av en payoff-kalkyl för lögner (Tullock 1972: 135-139). Enkelt uttryckt utgörs den av:

$$[BLP - Cc - (1-L)(CpLp + CrLr) = P]$$

- B = Förväntad nytta från den handling som lögnen syftar till.
- L = Sannolikhet att lögnen blir trodd.
- P = Väntevärdet av lögnen; sannolikheten att lögnen, om den blir trodd, kommer att ge önskat resultat.
- Cc = Samvete, intern kostnad av lögn för *i* aktör.
- Cp = Kostnad för bestraffning.
- Lp = Sannolikhet för bestraffning, om lögnen inte blir trodd.
- Cr = Skada på eget förtroende givet att andra aktörer får reda på att *i* har ljugit.
- Lr = Sannolikhet att skadan av förtroendet kommer att inträffa om lögnen inte blir trodd.

53 Detta beteende brukar analyseras i vad som kallas spiralteori, där vi måste skilja på den existerande preferensordningen hos aktörer och deras uppfattning av sina motståndares preferenser (Hermansson 1990: 1919-192; Bacharach 1981: 25)

54 Nyhetskonsumenter som är medvetna om att nyhetsförmedlare och politiker använder sina informationsövertag för att spetsa till sina budskap kan med en kritisk hållning försöka värdera sanningshalten i en nyhet och därefter ta ställning till om journalisten eller politikerns utsagor bör tas på allvar (jfr Akerlof 1970).

För exempelvis en normal tidningsläsare kan (L) vara högt och [(1-L)CrLr] lågt när en tidning publicerar en oriktig uppgift. För den läsare som däremot drabbas av den osanna uppgiften är (L) däremot extremt lågt och denna läsare skulle därför försöka att höja (Cp) genom att till exempel stämma tidningen. Tryckfrihetsbrott om förtal är effekter av ett sådant resonemang. Om en tidning som far med osanna påståenden i stället tvingas att införa en rättelse, i enlighet med en bedömning av pressombudsmannen, skulle detta eliminera (Cp) men i stället göra att [(1-L)CrLr] blir relativt högt (Tullock 1972: 140).

Samma förhållande gäller för politiker som överväger att ljuga. En lögn är fördelaktig för en politisk aktör om, och endast om $[BLP > (1-L)(CrLr + CpLp)]$.

Av de ovan angivna modellerna kan vi dra några generella slutsatser. Först och främst kan vi konstatera att den relativa styrkan hos aktörerna är avgörande för att förstå ett förhandlingsspel. Dessutom spelar aktörernas respektive perception av styrkeförhållanden en stor roll. Om en hotad aktör har betydligt inferior styrka är sannolikheten stor att han underkastar sig de krav som ställs och försöker att rädda sitt ansikte. Men om parternas styrkeförhållande är skenbart lika stort (eller uppfattas som lika stort av en eller båda aktörer på grund av asymmetrisk information) kan aktörerna i stället försöka att vinna förhandlingsfördelar genom att bluffa sig ur en trängd situation (Bacharach 1981: 129). Taktiken som ofta används av drevobjekt är att först försöka vara dominant och skrämja journalister till att tro att den information som de besitter är felaktig, eller åtminstone överskattad.

Nyhetsdrevet kring ministern Jan O Karlssons dubbla löner tydliggör detta mönster. Den taktik som Karlsson använde var att först försöka agera på ett dominant sätt och skrämja journalister till att tro att den information som de hade publicerat var felaktig eller åtminstone felvärderad. När bluffen genomskådades tvingades Karlsson i stället att byta taktik, vad som har kommit att kallas för ”att göra en pudel”, och bad om ursäkt inför en samlad journalistkår (Sjöblom och Hellberg 2002).

En politiker eller ämbetsman som genomgående försöker att undanhålla information för journalister drabbas till slut av fullständig brist på trovärdighet. När en blufftaktik misslyckas och de reella styrkeförhållandena avslöjas leder det till att den svagare partens förhandlingsposition försämras ytterligare (Bacharach 1981: 129).

Watergateaffären är ännu ett tydligt exempel på hur genomskådade lögn dramatiskt sänker trovärdigheten och försämrar förhandlingsläget för den som har försökt att undanhålla information eller bluffa sig ur en trängd situation. När *Washington Post*-reportern Bob Woodward första gången ringde till Ken Clawson, Vita husets vice informationschef (*Deputy Director of Communications*), för att

förhöra sig om Vita husets kopplingar till Howard E Hunt förnekade Clawson att Hunt hade kvar någon som helst anknytning till administrationen (Bernstein och Woodward 1975: 25). (Hunts namn, tillsammans med noteringen ”The White House”, förekom i några av de almanackor som påträffats hos de män som arresterades vid inbrottet i Watergate-komplexet.) Om *The Washington Post* hade stannat där i sin bevakning hade allt varit frid och fröjd. Men Hunts inblandning var bara den första i en rad av avslöjanden som Vita huset, utan framgång, försökte att dölja. Till slut kom synandet av presidentämbetets bluffar att närmast diskreditera så gott som hela Vita huset-administrationen.

Marknadsmodeller för nyhetsvärdering på mikronivå

Tisdagen den 9 september 2003. [...] Sammanträdet inleds kl 09.30 och avslutas när föredragningslistan är genomgången. [...] Åhörare är välkomna till läktaren, plan -2 (ingång från baksidan). [...] Lokal-tv: Du kan se sammanträdet på lokal-tv om Du har kabel-tv från UPC eller Telia Com.hem och tittar i Stockholm stad, Nacka, Huddinge, Tyresö, Solna eller Lidingö. Då hittar du Öppna Kanalen i UPC kanal K8 och Telia com.hem kanal E9. [...] Webb-tv: Du kan se och höra sammanträdet på [webb-tv](#). [...] Radio: Du kan lyssna på närradion, 88 Mhz, 88,9 Mhz, 94,2 Mhz, 97,8 Mhz, 99,9 Mhz och 101,4 Mhz.
(Stockholms läns landsting 2003)

Om mediernas politiska genomslagskraft var en funktion av antalet mediekanaler eller frekvenser de förfogade över, då hade Stockholms läns landsting för länge sedan dominerat den politiska agendan. Nu är så inte fallet. För att en nyhetskanal ska kunna få någon form av genomslag måste den ytterst också kunna bistå sina konsumenter med ett innehåll som attraherar nyfikenhet och samtidigt förmedlar tillförlitlighet. Annorlunda uttryckt: Nyhetskanalens genomslagskraft bedöms efter det nyhetsvärde som kanalen förmedlar (Tulloch 1972: 92-94). Bedömningen av mediernas tillförlitlighet kan beskrivas utifrån tre aspekter: Om det förekommer missvisande uppgifter, trovärdigheten hos de nyheter som ingår i mediekanalens utbud samt förtroendet för mediet som sådant (Hadenius och Weibull 1999: 426).

Nyheter konkurrerar inte bara med varandra på en makronivå – som olika mediekanalers nyhetsutbud på en marknad för nyhetsjournalistik. Även inom en nyhetsorganisation utsätts olika nyheter för en värdering gentemot varandra för

att mediekanalen ska kunna sätta samman en portfölj av nyheter att lansera till sina konsumenter. Detta är en universell förutsättning för alla nyhetsproducenter – alltifrån *Ananova.com* till *Arvika Nyheter*.

Det skulle vara enkelt att sammanfatta kommunikationsprocessen för nyhetsjournalistik genom en illustration av den enkla strukturfunktionella mekanik som tidigare har presenterats: [sändare → nyhetskanal → mottagare]. Men denna modell bortser från att budskapet inte färdas rakt igenom nyhetskanalen. I mittenpositionen sker först en selektion, därefter en redigering och senare också en mer detaljerad bearbetning av hur informationen ska föras vidare. Det kan finnas många anledningar till denna inblandning, exempelvis att nyhetskanalen har ont om tid och snabbt måste inhämta information, samtidigt som man inte kan sända alla nyheter. (En rangordning av nyheter sker enligt journalisternas nyhetsvärdering och utifrån ekonomiska ramar för produktionen). Det nyhetsmaterial som presenteras är alltid en effekt av kompromisser mellan journalistiska ambitioner och ekonomiska överväganden (Hvitfelt 1989; Hadenius och Weibull 1999: 440-441). Processen att producera nyheter sker genom en interaktion mellan omgivningen (nyhetsutbudet), investerare, mediekoncernens ledning, nyhetsföretaget samt den enskilda redaktionen (McManus 1994).

Genom att anlägga detta perspektiv formar vi en marknadsinramning för vår analys av medier (McQuail 2000:185) där medieaktörernas agerande analyseras utifrån deras ekonomiska förutsättningar (Hulthén 1999: 55; Becker och Murphy 1993: 947). Medieföretag verkar på en konkurrensutsatt marknad där försäljningen av nyheter och annonser ligger till grund för verksamheten som ska ge avkastning åt företagets ägare (Nord 1997: 67-70). Ett medieföretag har därför ett överordnat syfte i att generera kapital. Nyhetsproduktionen och annons/reklammarknaden är medel för att uppnå detta syfte.

Kvaliteten på nyhetsvaran bestäms av konsumenternas betalningsvilja på nyhetsmarknaden, inte i några politiska skönhetstävlingar (Hulthén 1999: 56-58; McManus 1994). Journalisterna förvaltar läsarnas eller tittarnas eller lyssnarnas uppdrag. De nyhetskonsumenter som inte vill följa tidningens eller radio/tv-kanalens bevakning kan avstå – och om möjligt gå över till en konkurrerande nyhetsförmedlare.

Portföljvalsplanering – den dagliga nyhetsmixen

Den form av marknadskommunikation som ligger till grund för att skapa och befästa starka varumärken (i en kommunikationsprocess mellan säljare och köpare på en fri marknad) kan också få oss att nå djupare insikt i nyhetsdrevens

innersta essens. Nyheter, och deras kvalitet, kan jämföras med vad som inom marknadsföringens område kallas för *brand equity* (Batra et al 1996: 317-319). Varje nyhet har ett handelsvärde, ofta uttryckt som ett nyhetsvärde på marknaden för nyheter. En gammal nyhet har ett lågt värde: Få av oss skulle vilja köpa gårdagens dagstidning, ens om den såldes till reapris.

Starka varumärken kan sägas förmedla ett mervärde. Konsumenterna, även konsumenterna av nyheter, föredrar starka varumärken eftersom det är lättare att förstå de förmåner som medföljer märket ifråga: Människor känner en trygghet i de förväntningar som de har på varumärket och får därmed en högre tillfredsställelse av att köpa produkten. För att kunna skapa ett högt mervärde hos ett varumärke bland konsumenterna behöver nyhetsproducenten uppnå ett antal universella konkurrensfördelar: Hög medvetandegrad bland konsumenterna samt många lojala köpare som är familjära med varumärket och positivt inställda till dess egenskaper (Batra et al 1996: 318). Vi kan konstatera att nyhetsvärdet alltid är ett relativt mått på en nyhets eller en nyhetsförmedlars potential att locka konsumenterna och generera trovärdighet. En nyhets genomslagskraft är beroende av vilka andra nyheter som slåss om utrymmet i en mediekanal. Ett exempel kan på ett tydligt sätt illustrera detta: Den 17 september 2001 inträffade en bussolycka i Indal där flera ungdomar omkom. Händelsen blev huvudnyhet i *Sundsvalls tidning* men lyckades däremot knappt ta sig in på tv-kanalernas riksnyhetsändningar som i stället dominerades av attacken mot World Trade Center bara sex dagar tidigare. Hade bussolyckan inträffat den 10 september är det i stället rimligt att tro att den hade blivit huvudnyhet i samtliga svenska nyhetsändningar.

Bärkraften hos en nyhet, nyhetens värde, kan betecknas som en symbios av två nivåer av nyhetsvärdering. Den första nivån rör nyhetens beståndsdelar – dess persongalleri, händelseutveckling, konfliktnivå och nivå av dramatisering. En känd person som gör en oförutsedd eller uppseendeväckande handling ("Loket förlorade körkortet – fast i fartkontroll") har större chans att bli avporträtterad i medierna än en hittills okänd person som i grunden gör något mycket alldagligt ("Ture Andersson vattnade sina pelargonier i tisdags"). Dessa skildringar kan ta sig uttryck i olika form: Dels som episodnyheter – konkreta händelser med identifierbara nyhetsobjekt, dels som tematiska nyheter – som är kontextuellt bundna och relaterar till specifika företeelser.

Den andra nivån av nyhetsvärdering rör mediekanalens trovärdighet, den uppfattade reliabiliteten samt kanalens konsumenttäckning. En nyhet som förmedlas via en mediekanal som uppfattas ha låg trovärdighet (på grund av exempelvis skvaller- och sensationsjournalistisk prägel – till exempel *News of the World* eller *Svensk Damtidning*) har svårare att nå genomslag och få politisk effekt

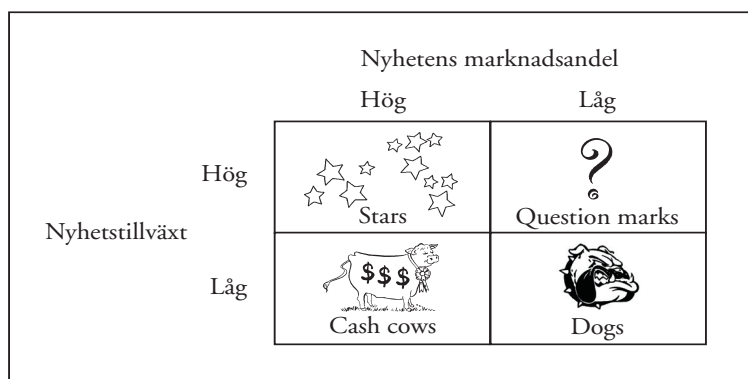
än en nyhet som förmedlas via en nyhetskanal vars seriositetsprägel anses vara högre (*CBS 60 Minutes* eller SVT:s *Rapport*). Denna analysnivå påverkas naturligtvis också av hur många nyhetskonsumenter kanalen når ut till – dess konsumenttäckning.

Kombinationen av de två nivåerna skapar en sammansatt trovärdighet och bärkraft för nyheten, ett nyhetsvärde, som distribueras till nyhetskonsumenterna via mediekanalen.

En nyhets innersta bärkraft bygger på att den information som förmedlas är av något slags omdanande karaktär. Verkligheten, så som vi kände till den i en situation (t), skiljer sig markant från det tillfälle då ny information har förändrat vår perception av verkligheten (t+1). För att kunna förklara det relativa värdet av en nyhet (i relation till andra nyheter) kan vi låna in ett par modeller från företagsekonomins teorier för portföljvalsplanering, produktansättning och marknadsföring.

Varje dag måste en nyhetsförmedlare konfronteras med beslutsprocesser som innehåller strategiska och rationella övervägningar. En naturlig nyhetsmix innebär i de flesta mediekanaler en blandning av såväl stora som små nyheter; en del helt oväntade (olyckor) och andra mer förutsägbara (analyser från exempelvis en förannonserad partiledardebatt i riksdagen).

Låt oss anta att nyheter i till exempel en dagstidning går att dela in i tämligen väl avgränsade enheter i en något modifierad Bostonmatris (Kotler, 1994: 36-37):

Figur 9. Bostonmatrisen

Förklaring av matrisen:

”Stars” utgörs av nyheter som har fått luft under vingarna. Här är tillväxten hög, det vill säga nyheten sprids nu inom konkurrerande medier samtidigt som den

mediekanal som ursprungligen släppte nyheten spenderar avsevärda resurser för att etablera nyheten som sin och bygga vidare på den.

”Question marks” utgörs av helt färsk nyheter, avslöjanden eller scoop – nyheter som tidningen är ensam om att kunna publicera. Inom de närmaste 24 timmarna kan nyheten antingen vara en stor nationell angelägenhet eller en begraven journalistisk idé.

”Cash Cows” är tidningens mest lönsamma nyheter. Dessa nyheter har nått en mättnadsfas i sin utveckling men utgör fortfarande en stor andel av tidningens nyhetsrapportering. Här återfinns bland annat nyheter som slås upp med rubriker på förstasidan och som starkt bidrar till att försöka sälja lösnummer, exempelvis politiska skandaler som har pågått en längre tid och som har högt intresse bland den största målgruppen av tidningens läsare.

”Dogs” är tidningens trotjänare. Väl inarbetade nyhetsrapporteringar står för en låg andel av tidningens nyhetsrapportering. Här återfinns bland annat sportresultat och väderprognoser. Denna kategori kan snabbt omvandlas till ”Stars” vid exempelvis värre naturkatastrofer eller stora idrottsliga bragder.

Nyhetslivscykeln

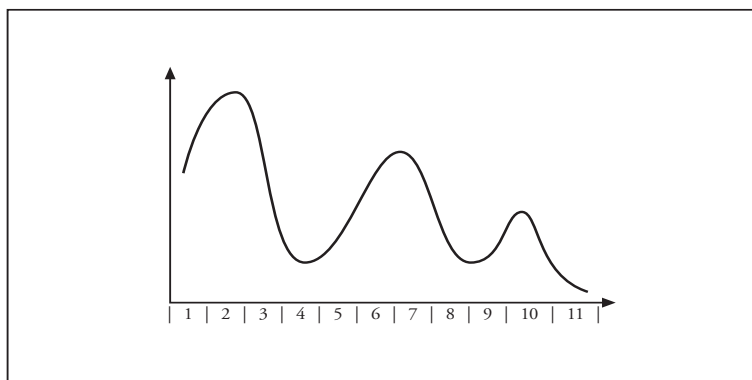
Det gäller naturligtvis för en mediekanal att försöka skapa så många ”stars” som möjligt och, det bör tilläggas, som man har resurser att hålla vid liv. Olönsamma enheter bland *dogs* och *question-marks* bör man i lika stor utsträckning försöka att göra sig av med. Här ser situationen för olika mediekanaler radikalt olika ut. Landsortspressen kan ha mycket svårt att få fram journalistiska resurser till grävande journalistik. Det lokala spridningsområdet för landsortspressen gör också att man inte kan dra nytta av sin nyhet på samma sätt som rikspressen. Stora nyhetsförmedlare har i detta fall stordriftsfördelar av att kostnaden för att hålla en nyhet vid liv sjunker dramatiskt då den är etablerad (Hooley och Saunders 1993: 46). De kan då exempelvis ta över en nyhet från en lokaltidning och göra den nationell.

Låt oss i det här avseendet vara nöjda med en tämligen vid operationalisering av ett journalistiskt drev. Genom att använda Bostonmatrisen kan vi konstatera att journalistiska drev tämligen omgående förvandlas till ”stars”.

Symptomatiskt för journalistiska drev är att nyhetsvärdet verkar fluktuera kraftigt. En nyhet som har högt igenkänningsvärde kan både vara enklare att följa upp för berörda journalister samt att återintroducera för nyhetskonsumenterna. Nyhetens livscykel får därmed en eller flera återintroduktionsfaser.

Nyhetslivscykeln fungerar i praktiken som bestämningen av en nyhets livs-

längd. Nyheten passerar genom vissa distinkta stadier som alla kräver att nyhetsförmedlaren fattar vissa avgörande beslut. Nyhetsvärdet stiger och sjunker i olika stadier av livscykeln som ett index över nyhetskonsumenternas betalningsvilja. Nyhetsvärdering är därmed också ett sätt att konceptualisera nyhetskonsumenternas aggregerade åsikter (Van Raaij 1989; Kotler 1994: 330-336) i olika faser för nyhetens utveckling på nyhetsmarknaden – introduktionsfas (1), tillväxtfas (2), mognadsfas (3), avtagandefas (4) och re-lanseringsfas (5). I figur 10 utgör steg 1-4 primärcykeln, en adaptiv del (som motsvara, 88r fas 1-4) där nyhetens potential testas medan stegen 5-7 (med en något lägre puckel) utgör sekundärcykeln som reglerar en justerad långtidsförväntan för om nyheten kan ha ett marknadsvärde på längre sikt.

Figur 10. Nyhetscykeln

Dreven och demokratin

En utveckling av synen på journalistikens roll

Striden om den svenska pressfriheten kan spåras tillbaka till 1700-talet då den österbottniska prästen Anders Chydenius slogs mot hattarnas politik. Han väckte tidigt tanken i Sverige på avskaffandet av ståndsprivilegier och i symbios med denna liberala princip yrkade han även på yttrandefrihet (Holmberg 2002: 9; Vallinder 1969: 23-24). Efter Gustav III:s maktövertagande fortsatte Chydenius att även i hård motvind driva sin tes om yttrande- och pressfrihet (Vallinder 2000: 30-34; Hadenius och Weibull 1999: 42-44). När Gustav IV Adolf avsattes 1809, genom en sammansvärjning från liberala företrädare inom aristokratin, återinfördes tryckfriheten (TF 1810) och Sverige fick en grundlag (RF 1809) med klara inslag av maktodelning (Vallinder 2000: 35-40). Pressens roll som granskande makt var däremot långt ifrån självklar och den kritik som pressen tidigare ådragit sig under frihetstiden återkom i ny skepnad då Georg Adlersparres tronföljarkandidat, prins Christian August, hastigt omkom. Rykten spreds om att gustavianska adelsmän skulle ha mördat prinsen och under liktåget genom Stockholm lynchade en folk-mobb riksmarskalken Axel von Fersen d y. Tidningarna anklagades för att ha uppvisat den stämning som ledde fram till von Fersens död (Norberg 1998: 30, 70).

Som en följd av yrkandet för liberala principer startades ett flertal dags- och kvällstidningar under 1800-talet. Detta har beskrivits som brytpunkten mellan två av de viktiga faserna inom den svenska massmedieutvecklingen (Petersson 1995: 136). Genom 1810 års tryckfrihetsförordning återupprättade Chydenius reform från 1766 då förhandscensuren avskaffades. Efter att ha genomgått denna första fas – kampen för tryckfrihet – inträdde en period med omfattande expansion av tidningar. Men till en början förde liberaliseringsförespråkarna en hård kamp mot statliga censurförsök, denna gång i formen av efterhandsgranskningar. Två år efter TF 1810 förändrades tryckfrihetsförordningen genom TF 1812 där indragningsmakten var den tongivande förändringen. Där ingick även straffskärpningar. Hädelse mot Gud samt smädelser mot riksdag, regering och

regentparet ansågs brottsligt och i den mån någon ansågs ha kränkt kungen, drottningen eller tronföljaren kunde dödsstraff utmätas (Vallinder 1969: 26-27).

Lars-Johan Hierta startade *Aftonbladet* i december 1830 (Norberg 1998: 97) och två år senare grundade Magnus Prytz i rikets andra stad den framgångsrika *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* (Norberg 1998: 101; Holmberg 2002: 10). Både Hierta och Prytz använde tidningarna som politiska påtryckningsverktyg: För frihandel, mot tullar, regleringar och censur. Tidningarna blev språkrör i syfte att propagera för liberaliseringar i samhället. Den nya pressen ansåg sig både ge röst åt den allmänna opinionen samtidigt som den skapade opinion (Norberg 1998: 102). Tidningsdebatten blev under denna tid rå och full av personangrepp. Under åren 1835-1838 använde regeringen/hovkanslern indragningsmakten för att stoppa *Aftonbladets* utgivning (Vallinder 2000: 86-107; Gustafsson och Rydén 2001: 47-50, 51-53). Samma form av repression hade använts under 1820-talet för att få bukt med andra tidningar. Hierta svarade då med att hela tiden lansera ”nya” tidningar – exempelvis *Det tredje Aftonbladet*. När den i sin tur drogs in svarade Hierta med att lansera tidningen under ännu ett smått modifierat namn. Andra tidningar som utsattes för samma slags censurförsök följde *Aftonbladets* exempel. Vågen av indragna utgivningsbevis och nya utgivningar under andra tidningstitlar kulminerade sommaren 1838 då rabulistkrönikören MJ Crusenstolpe dömdes för majestätsbrott. Den 21 juli samma år hade Hierta nått fram till *Det adertonde Aftonbladet*, men indragningen av *Det femtonde Aftonbladet* kom att bli det sista (Gustafsson och Rydén 2001: 53-55; Oscarsson och Rydén 1991: 53). År 1844 avskaffades indragningsmakten (Vallinder 1969: 29).

Efter att indragningsförsöken hade havererat kunde pressen flytta fram sina positioner, en utveckling som också förstärktes efter avskaffandet av ståndsriksdagen. Sverige hade fått en dagspress som i huvudsak var liberal och där de dagspolitiska frågorna kunde vädras.⁵⁵ Vid tullstriden under 1800-talets senare hälft var den svenska pressen tydligt uppdelad mellan protektionister och frihandelsförespråkare. Till den senare kategorin räknades *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* (som senare ändrade inställning 1888 (Norberg 1998: 213)) och *Stockholms Dagblad* medan den föregående kategorin bestod av *Svenska Dagbladet* och *Nya Dagligt Allehanda* (Norberg 1998: 207, 208).

55 Antiliberala politiska initiativ återkom dock under 1800-talet från de politiska läger som ville begränsa pressens inflytande genom att revidera tryckfrihetsförordningen (Vallinder 2000: 23, 108-120, 130-163; Gustafsson och Rydén 2001: 214-215)

Politiska affärer

Enhetliga pressuppstånd som granskar politiker, så kallade mediedrev, är ingen ny företeelse. Unionen Sverige-Norge upplevde sin första egentliga form av ett pressdrev redan på 1890-talet. (Detta inträffade åtta år före den betydligt mer uppmärksammade Dreyfuss-skandalen som dagstidningen *L'Aurore* avslöjade.) Då ledde pressens granskning och krav fram till att statsminister Åkerhielm avgick.

Protektionisterna gick segrande ur tullstriden vilket markerades genom tillsättandet av Gillis Bildts regering 1888. Men striden kom att efterföljas av hårda personmotsättningar i skuggan av både den ekonomiska protektionismen och den säkerhetspolitiska debatten. Sveriges fick en ny protektionistdominerad regering 1889 under ledning av Gustaf Åkerhielm. De anti-Åkerhielmska stämningarna var särskilt hårda bland öppet frihandelsvänliga tidningar, samt i *Dagens Nyheter* (DN).

De politiska motsättningarna skruvades upp ännu ett steg efter ett möte bakom lyckta dörrar i riksdagens förstakammarsal den 3 maj 1890. I några källor hänvisas till att de drygt 100 församlade utgjorde riksdagens försvarsvänner. Något protokoll fördes inte och det var tänkt att de närvarande skulle kunna tala fritt utan risk för att senare ställas till svars för sina uttalanden. Statsminister Åkerhielm valde under dessa förhållanden att själv hålla ett anförande.

Pressen hade emellertid lyckats få tag på information från mötet. Dagen efter hade *Dagens Nyheter* infört två notiser, båda synnerligen diplomatiska såväl i ton som i nyhetsvärde. Inga detaljer om vad statsministern hade yttrat avslöjades annat än i svepande ordalag. Den ena av notiserna anspelade på den känsliga frågan om ryska krigsförberedelser. Reaktionen från riksdagen lät inte vänta på sig och under försvarsdebatten i första kammaren framförde P A Bergström en protest mot det sätt på vilket DN enligt hans mening hade brutit mot god pressetik. Denna kritik bemöttes dagen därpå, den 5 maj, på ledarplats i DN. Genom publiceringen av en insändare den 6 maj, undertecknad "Riksdagsman", tillfördes historien en central del – ett uttalande som statsministern påstods ha fällt vid mötet där han enligt skribenten hade ansett att man borde "tala svenska" med norrmännen. Liberala *Aftonbladet* följde upp nyheten samma dag och Sveriges första journalistiska drev på regeringsnivå, där kabinetsfråga blev en realitet, var ett faktum (Sundberg 1961: 316-339).

I Norge blev reaktionerna hårda och tidningarna följde upp med politiska appeller. Den Åkerhielmska ministären utsattes för avgångskrav och dementikrav från de liberala tidningarna *Dagens Nyheter*, *Aftonbladet* och från det norska vänsterorganet *Verdens Gang*. Inom hela den norska pressen, men i framförallt vänsterpressen (*Morgenbladet*, *Aftenposten*, *Bergens AB*, *Dagbladet*, *KristianiaPosten* med flera) resulterade detta i en politisk kampanj mot Sverige, svenskarna och kung Oscar

(Sundberg 1961: 316-339). Drevet fick till följd att statsministern slutligen undertecknade en dementi tillsammans med 35 av de hundra riksdagsmän som hade närvarat vid sessionen i förstakammarsalen. Misstankarna mot Åkerhielms bristande diplomati kvarstod dock bland de frihandelsvänliga tidningarna vars kommentarer präglades av att de öppet visade sin misstro mot den sent påkomna dementin. Den 10 juli samma år avgick Åkerhielm från statsministerposten (Sundberg 1961:381-366; Törnebladh 1913: 122-123; Hadenius 2002: 41-42).

Ett annat exempel, närmare vår egen tid, är känt som Hall-affären, vilken utspelade sig år 1949. David Hall, nyutträd finansminister i den socialdemokratiska regeringen och tillika landstingspolitiker i Västmanland, agerade på ett tvivelaktigt sätt för att förmå landstingets socialdemokratiska ordförande att avgå. Två brev som Hall skrev i detta syfte kom till pressens kännedom. Det resulterade, skriver statsminister Tage Erlander i sina memoarer, i ”en av de våldsammaste presskampanjer jag varit med om”. Kritikerna framhöll det principiellt olämpliga i att en minister utnyttjar sin ställning för att ge direktiv om hur ett landsting bör sköta sina angelägenheter. Finansministern tvingades därefter att lämna regeringen (Erlander 1974: 58-65; Pers 1981).

Det finns fler liknande fall i svensk politisk historia där pressens opinionsstormar bringat statsråd på fall: Ecklesiastikminister Värner Rydén och civilminister Axel Schotte år 1919 (Gerdner 1946: 158-164), liksom utrikesminister Carl Hederstierna år 1923 (Tingsten 1964: 154-159) är bevis på att mediernas nagelfarande också för snart ett sekel sedan kunde få omfattande konsekvenser för de politiker som stod i fokus.

President Richard Nixon är kanske den internationellt mest kända politiker som tvingats lämna sitt ämbete på grund av en omfattande mediegranskning. Hela affären började den 17 juni 1972 med att fem män arresterades i Demokraternas partihögkvarter i Watergatekomplexet utmed Potomac-floden i Washington D.C. Det slutade den 9 augusti 1974, bara någon kilometer därifrån – på Vita husets gräsmatta. Utvecklingen av Watergate-affären visar tydligt på drevprocessens karaktär. När *Washington Posts* två reportrar Bob Woodward och Carl Bernstein först uppdagade de politiska kopplingarna bakom inbrottet kunde de inte förutse vilka motdrag som deras objekt för granskningen skulle utföra. När den massmediala bevakningen blev alltmer genomträngande och spåren ledde till så pass högt uppsatta medarbetare som den förre justitieministern (*Attorney General*) John N Mitchell, presidentens inrikespolitiska rådgivare (*Assistant to the President for Domestic Affairs*) John D Ehrlichman samt Vita husets ledningschef (*Chief of Staff*) H R Haldeman – då hade pressdrevet sedan länge fått insikt om att affären även kunde involvera USA:s president (Bernstein och Woodward 1975; Woodward och Bernstein 1976).

Det är i många avseenden omöjligt att jämföra politikens förutsättningar över tid.

Vi kan helt enkelt inte bedöma gårdagens politiker med samtida efterföljare som mall eftersom dagens mediasamhälle har gjort granskningen av politikers privatliv mycket mer närgången. Bevakningen av USA:s presidenter John F Kennedy och Bill Clinton, visar tydligt att pressens inställning till politiker har förändrats. En före detta anställd medarbetare i Vita huset beskriver Kennedy på följande sätt i en intervju med David Halberstam den 4 november 1969:

Kennedy was a study in irony. He had his life style which was deeply hedonistic. All those girls! And yet in politics he was quite different, all discipline, all rationality.

Hade Kennedys privatliv⁵⁶ blivit utsatt för en lika hård granskning under hans tid i Vita huset på 1960-talet som Clinton fick erfa på 1990-talet är frågan om Kennedy inte hade tvingats avgå, långt före skotten i Dallas den 22 november 1963.

En viktig lärdom av dessa historiska exempel är att avskedandemakten är ett komplext fenomen, på ungefär samma sätt som dagordningsmakten. Avskedandemakten kan beskrivas som den styrkeposition pressen (eller andra medier) kan uppnå när man genom omfattande granskning kan skapa ett opinionstryck som *de facto* tvingar en politiker att avgå. Avskedandemakten har i praktiken utövats i ett samspel mellan pressen och de politiska huvudaktörerna⁵⁷ och vi kan notera att de båda har försökt att få övertaget i detta samspel – med varierande framgång. Det blir därmed lika oegentligt att tala om mediernas avskedandemakt som om medierna hade en dagordningsmakt i någon absolut bemärkelse. Men båda termerna kan åtminstone användas för att beteckna massmediernas potentiella politiska inflytande.

De förändringar som skett på senare tid innebär framför allt att mediernas avskedandemakt numera utövas i en omfattning som tidigare var helt okänd. Avskedandemakten har med andra ord även fått en kvalitativt ny dimension – den har blivit en institutionaliserad del av mediernas makt.

Varför har fallen av avskedandemakt då ökat? En förklaring skulle naturligtvis

⁵⁶ På senare år har framförallt *The Dark Side of Camelot* (Hersch 1998) varit den bok som befäst kritiken mot Kennedys privatmoral.

⁵⁷ *Der Spiegel*-affären i Västtyskland 1962 är ett tydligt exempel på hur pressens roll i samhället inte kan utmanas utan allvarliga politiska konsekvenser. När *Der Spiegel*-redaktionen blev utsatt för omfattande arresteringar och beslagtagnande av redaktionellt material efter misstankar om spioneri mot statshemligheter blev den folkliga uppslutningen bakom tidningen, och kritiken mot Adenauer-regeringen, så omfattande att det ledde till två regeringskriser (Bunn 1970:439-440).

kunna vara att inslagen av oetiskt och olagligt beteende i det offentliga livet har ökat, och att mediernas granskning bara är en avspeglning av detta förhållande. Men det finns inte mycket som tyder på att svenska politiker och tjänstemän skulle vara mindre etiska, eller mer korrupta, i dag än vad de var förr (Ruin 1991). Det ligger närmare till hands att söka förklaringar i mediernas förändrade granskning av makthavare, och i de nya institutionaliserade former av medierelationer som lite otydligt beskrivs genom termen medialisering. Samtidigt måste man räkna med den offentliga sektorns expansion. Politiker och tjänstemän har numera ansvar för fler samhällsfrågor än förr. Politiken har kommit att omfatta fler områden och därmed har också den granskande maktens fokus kunnat breddas.

Samtidigt måste framhållas att det politiska inflytande som granskningsfunktioner ger massmedierna ingalunda är oproblematiskt. Det gäller särskilt i ett läge när det sätts på vilket de offentliga institutionerna fungerar blivit allt mer påverkat av mediernas ökade makt. Gränslinjen mellan det politiska systemet och mediasystemet blir då oklar (Strömbäck 2000: 269). Med utgångspunkt från avskedandemakten kan vi identifiera det centrala problemet för det som kallas drevjournalistik – att mediernas granskning av politiker och tjänstemän kan övergå i en ”dömande” makt och att medierna övertar eller föregriper ansvarsutkrävande inom demokratins offentliga institutioner. Utifrån detta klarläggande kan vi också förstå en del av den inneboende normativa laddningen i karaktären hos många journalistiska drev när granskningen kretsar kring detaljer som inte har någon direkt betydelse för ämbetsutövningen. Det kan till exempel handla om grävande journalistik som blottlägger personliga karaktärsdrag hos en politiker eller tjänsteman (Thompson 1987: 123 – 147; McNair 2000: 53, 59, 179). Som vi tidigare har noterat i stycket om rationell ignorans är detta inte per automatik något negativt (Schumpeter 1976; Popkin 1994).

Det personliga blir politiskt

Medierna bevakning av dagspolitiska händelser utgår i dag i stor utsträckning från avslöjanden om inte bara maktmissbruk i stil med Watergateaffären utan även om skandaler som gäller politikers privatliv. Strip-klubbsbesök, älskarinnor, svart städhjälp, alkoholism – alla är de exempel på frågor som har gjort att politiker har blivit utsatta för omfattande granskningar från journalister i olika former av drev. Vi kan konstatera att det här inte synes finnas någon distinkt gräns mellan vad som är politiskt och vad som är privat. (Inte heller går det att dra en gräns mellan de journalistiska drevens karaktär beroende på om handlingen som en politiker har utfört är straffbar eller enbart kontroversiell ur ett mer allmänt moraliskt hänseende.)

Since the early 1970s, voters have been telling pollsters that the character of the candidates is more important to them than the candidates' policy positions or stands on issues.

(Jamieson och Campbell 2001: 339)

Vad som är utmärkande för politiken är att den genomgående försöker att kommunicera förtroende. Politikens personliga karaktärer blir varumärken för detta politiska förtroende. Och i många fall går det svårt att få till stånd en bra gränsdragning mellan offentligt liv och privat liv. En politiker, som genom sitt uppdrag är en offentlig person, saknar i många avseenden ett privatliv.

Public officials are not simply ordinary citizens. They have power over us, and they represent us in other ways. From these differences follow the principle of diminished privacy for public officials. [...] Because officials make decisions that affect our lives, we want to make sure that they are at least physically and mentally competent [...] [I]f we are to hold officials accountable for the power they exercise, we need to learn something about their private lives. [...] They stand as symbols for personal values that we share. On this view, political leaders are usually expected to observe higher standards of personal morality than expressed in the "least common denominator of society's ... standards".

(Thompson 1998: 127)

Formerna för vad som kan sägas i det offentliga rummet har förändrats under 1900-talet och därmed även det sätt på vilket politik kommuniceras. Nu är det förvisso inte bara politiker som kan råka ut för mediedrev. Även andra aktörer hamnar lätt i fokus. Journalister och publicister, vars offentlighet existerar genom medierna, utsätts också för granskning av konkurrenter.

En negativ spiral av cynism?

Medierna har i princip monopol på samhällsinformation i det offentliga rummet. De är oöverträffade nyhetskanaler ifråga om att nå många medborgare samtidigt. Redan i detta konstaterande föreligger en maktasymmetri mellan politiker, allmänhet och medier. Utvecklingen av mediernas granskningsåtagande har dessutom skapat asymmetriska informationsproblem – när alla journalister bevakar samma företeelse. Den journalistiska granskningsmakten får ett sådant övertag över den politiska

kommunikationen och opinionen att man stundtals i stället benämner den avsättningsmakt. Journalistkåren anklagas för att jaga i flock när vissa frågor uppmärksammas. Inte för att alla mediekanaler sänder ut exakt samma budskap, utan snarare för att problemformuleringen och dikteringen av den offentliga agendan samt inramningen av de politiska samtalen och nyhetsuppslagen, det som vanligen går under beteckningen *framing*, blir enkelspårig (Cappella och Jamieson 1997: 38-86). Det är i denna inramning som nyhetsrapporteringen har sin största makt över hur politiker beskrivs och bemöts. Samtidigt kan medierna dra nytta av allmänhetens förutfattade meningar och föreställningar för att forma sitt budskap:

When journalists frame political events strategically, they activate existing beliefs and understandings; they do not need to create them.
(Cappella och Jamieson 1997: 208)

Den kritik mot offentliga institutioner som har framkommit genom mediernas omfattande granskning av korruption inom den politiska och offentliga sektorn påstås skapa en ökad cynism bland allmänheten. Många av dessa farhågor om demokratins kris är dock med all sannolikhet övervärderade. Negativa nyheter om politiska företrädare, exempelvis fokuseringen på president Clintons utomäktenskapliga affärer, må ha påverkat väljarstödet för honom (Norris 2000: 233). Men detta genererar inga egentliga problem så länge som det finns en pluralism inom medierapporteringen. En sund demokrati behöver en viss dos av skepticism för att kunna fungera.

Det finns flera exempel på att en oberoende press kan bistå de demokratiska institutionerna, inte minst vid politiskt instabila och upproriska tider. När USA:s president James Garfield sköts till döds 1881 av en republikansk anhängare som kände sig förbigången vid tillsättandet av offentliga tjänster så väckte detta en debatt om spoils-systemets avigsidor (Rose-Ackerman 1999: 209). Den oberoende pressen kanaliserade missnöjet och kunde på så vis hjälpa till med att få till stånd reformer för tillsättandet av offentliga ämbeten.

Det finns ingenting som säger att kriser och skandaler i sig själva skulle urholka förtroendet för vare sig politik eller medier.⁵⁸ Snarare är tillfälliga kriser att betrakta som ett slags kreativ förstörelse. Skandalerna är en viktig startpunkt för att kunna genomföra institutionella förändringar. Ty även om massmedial uppmärksamhet är

⁵⁸ Även om medier har potentialen att bistå det offentliga samtalet så är det inte alltid givet att detta sker. Och i händelse av att en reell politisk kris uppkommer riskerar alltid medier att få bära skulden för att fokusera på personliga motsättningar istället för att åskådliggöra institutionella problem som kan ha legat till grund för konflikten.

nödvändigt för att skandaler ska bli allmänt uppmärksammade så är detta i sig självt inte tillräckligt. Det essentiella är att en fri press kan skapa en allmän opinion som kräver politiska reformer (Rose-Ackerman 1999: 210).

Det som skapar problem verkar snarare vara politikens oförmåga att parera en allt mer närgången och påstridig opinion som kanaliseras via medierna och som kräver snabba och enkla lösningar på komplicerade problem. Mediernas sätt att liera sig med dylika opinionssvängningar hotar det politiska ledarskapets strävan efter offentlig uppslutning och förtroende från väljarna (Patterson 2000: 262-263). Frågan är då snarast hur medierna skulle kunna uppfylla sin granskande makt om de inte tilläts kanalisera misstroende mot ett politiskt etablissemang.

Inte heller en mer allmänt negativ trend i rapporteringen av en sakfråga verkar ge indikationer på att medborgarna skulle kunna bli vilseledda. En sådan analys är helt enkelt för simplistisk (Norris 2000: 251). Mediekonsumerande medborgare är uppenbarligen mycket drivna i selektiv perception och i sökandet efter nyheter som är konsistenta med deras övriga politiska preferenser. Genom det ökade utbudet av mediekanaler vidmakthålls en pluralism där medborgare kan söka olika nyhetskällor. Nyhetsmediernas generella möjlighet att själva forma en allmän uppfattning är därmed svår att fastslå (Norris 2000: 251-252). För att vi över huvud taget ska kunna tala om ett homogeniserat (*mainstream-*) budskap i medier som på allvar kan påverka opinionen måste vi därför fokusera på eventuella synergieffekter inom medierna. Här blir drevjournalistiken ett perfekt exempel.

Men även i vår studie av drevjournalistik är det på sin plats att höja ett varnande finger. Aktuell mediekritik tenderar att innehålla en kollektiv skuldbörda. Det är massmedia som grupp som anklagas för att skapa cynism genom att inte ta tag i seriösa frågor och bjuda in väljare till samtal utan i stället porträtter politik som en hästkapplöpning – en kamp mellan politiker som endast har som intresse att vinna. För att återknyta till Schumpeters teori kan vi enbart konstatera att detta inte måste vara något dåligt i sig – snarare tvärt om (Anderson 1998: 491, 496). Politiska eliter måste tillfredsställa medborgares krav på politiska rättigheter, reformer och god skötsel av de politiska institutionerna. Om det är dessa former av förpliktelser som medborgare avkräver politiker – om detta är målet med politiken – då är det offentliga samtalet, eller den politiska aktivitetsgraden, av mindre betydelse (Anderson 1998: 494-495):

[I]f people believe that politicians are self-interested office-seekers, then by Schumpeter's theory, they are being realistic. And if media coverage encourages people to be realistic about politics, then it is informing them, not warping their judgment.

(Anderson 1998: 497)

En närgången granskning av politiker kan skapa åtminstone temporära förändringar i väljarnas beteenden. Som vi kommer att se i det empiriska kapitlet kan politiska skandaler leda till att medborgare känner sig mindre motiverade av att delta i den politiska processen. Men det är en alltför drastisk slutsats att påstå att medier på detta vis underminerar det demokratiska systemet och den representativa demokratin (Möller 2000: 29). Demokratiska stater misslyckas inte med att vara demokratier enbart för att 50 procent, eller färre, väljare dyker upp vid valurnorna. Det kan tvärtom vara ett ypperligt tecken på att det demokratiska systemet fungerar mycket väl med att tillgodose väljarnas krav och att valmanskåren därför sysselsätter sig med annat än att bevista vallokalen på valdagen eller skriva indignerade insändare i dagspressen.

Snarare är det länder som har ett valdeltagande på 100 procent, eller strax intill, som vi ur ett demokratiskt perspektiv bör kunna ställa oss kritiska till. Endast i stater som Kuba, Sovjetunionen och Saddam Husseins Irak har man lyckats få en så stor uppslutning i de allmänna valen (och dessutom en otroligt samstämmig väljarkår). Det finns naturligtvis en hel del att säga om dessa länder, men att de skulle vara mönsterförebilder för en demokratisk process är knappast givet.

If mistrust were unfunctional from every point of view, contemporary politicians and reporters would be fighting it, not feeding it. And feed it they do.

Richard Neustadt, citerad i (Möller 2000: 12)

Ett kollektiv skuldbeläggande av nyhetsjournalistiken leder även till andra misstag i analysen av mediernas betydelse. Ty journalister är inte ensamma om att gräva fram motstridigheter eller dubiösa handlingar om politiker (Möller 2000: 70). Politiska kandidater är själva ofta mer än villiga att lägga fram iögonfallande nyheter om sina politiska motståndare. (I en valrörelse kan de omfattande försöken från olika politiska partier att diskreditera varandra och producera motbilder leda till en åtminstone temporär trovärdighetskris.) Politiska kandidater spelar på detta sätt på allmänhetens cynism till politik och politiker (Jamieson 1992: 186-188; Möller 2000: 83, 152).

En tilltagande professionalisering inom journalistikåren kan också sägas ligga till grund för den allt hårdare granskningskulturen (Nord 1997: 63; Esaiasson och Håkansson 2002: 31-36). Journalister är naturligtvis inte omedvetna om denna utveckling. Många journalister noterar självkritiskt att medier gärna fokuserar på negativa nyheter. Skandaler som uppkommit i exempelvis Gävle

och Motala har satt en bild av fifflande politiker, även om misstron mot dem inte är obefogad.⁵⁹

Den allt mer hårdnande journalistiska granskningen av politikens aktörer gör att medierna har flyttat fram sina positioner i den politiska sfären. Tillsammans med en flytande gräns mellan opinionsbildande material och redaktionella nyhetsinslag bidrar dagens medieklimat till en situation där ideologiska åsiktsmönster och objektiva nyhetsvärderingar svårligen kan särskiljas. Två tydliga exempel kan illustrera detta mönster.

På DN Debatt, landets ledande plats för opinionsbildande material av fristående skribenter, presenterade Handelns utredningsinstituts VD Fredrik Bergström tillsammans med chefekonomen Robert Gidehag en ekonomisk jämförelse av USA och Sverige (Gidehag och Bergström 2002). Deras undersökning visade att det amerikanska normalhushållet har en årsinkomst före skatt som ligger närmare 50 procent över bruttoinkomsten hos ett svenskt normalhushåll. Artikeln var givetvis ett inlägg i den svenska debatten om skatter och tillväxt och en klar form av opinionsbildning.⁶⁰ Det som följde därefter är dock ett svårare fall att kategorisera. *Aftonbladet* införde dagen därpå en artikel på nyhetsplats med rubriken "Nej, Sverige har det inte alls fattigare", författad av journalisten Wolfgang Hansson (Hansson 2002). Artikeln var argumenterande till sin karaktär men ingen annan källa annat än Hanssons egen röst styrkte kritiken av ekonomernas analys.

Krönikerande nyhetsjournalistik förekommer inte enbart i dags- och kvällspress. Även etermedier innehåller denna form av journalistik. P1:s Dagens Ekos före detta chef, Björn Elmbrant, har återkommande genomfört reportage för P1. Ett av de mer uppmärksammade, "Hyperkapitalismen", sändes i nio program med en total sändningstid på 40 minuter och innehöll flera normativa ställningstaganden. Även Rapports före detta utrikeschef, Bo Inge Andersson, återkommer till sin gamla arbetsplats, nu i form av utrikeskommentator. Andersson har rollen som politisk analytiker och bistår med personliga åsikter om internationella händelser. Att journalister på detta sätt väljer att ta ställning är i dag vanligt förekommande och som vi tidigare har visat är det inte heller något nytt fenomen inom svensk mediekultur.

59 En stor del av denna negativa fokusering har inriktats mot socialdemokratiska politiker. Detta betyder givetvis inte att socialdemokratiska politiker, i högre grad än politiker från andra partier, är mer benägna att fiffla eller missköta sina uppdrag. Däremot finns det en väsentlig detalj som utmärker socialdemokratiska politiker – de sitter oftast vid makten (Möller 2000: 93).

60 Dagens Nyheters ledarredaktion valde att öppet stödja ekonomernas slutsats om brister i den svenska finanspolitiken i en huvudledare som publicerades en vecka efter inlägget på DN Debatt (Dagens Nyheter, ledare 2002-05-12).

Men det sätter frågan om nyhetsjournalistikens objektivitet och granskningsfunktion i en mer akut problemställning. Elmbrants bakgrund som ledarskribent på socialdemokratiska *Nya Norrland* och Anderssons förflutna på *Arbetet* och *LO-tidningen* gör naturligtvis att deras trovärdighet som analytiker kan ifrågasättas av meningsmotståndare (Heister 2001). Samtidigt är själva fenomenet – att det råder ett så pass öppet utbyte mellan den politiskt identifierbara rollen som ledarskribent och ett nyhetsredaktionellt uppdrag – något som riskerar att på sikt minska trovärdigheten för journalistikens roll som granskande makt.⁶¹

Ibland är det mycket svårt att slå fast vari den allmänna misstron mot politiker består (Möller 1998: 18-19). Det ska samtidigt sägas att allmänhetens förtroende i många avseenden är lågt för en rad samhällsinstitutioner, kungahuset och sjukvården undantaget (Holmberg och Weibull 1997: 33-38), även om en generell trend visar att dagspressen tillmäts större legitimitet än etermedier (Elliot 1997: 233-253). En potentiell förklaring kan vara att instrumentellt rationella väljare, som utgår från paretooptimala antaganden om deltagande i politik, väljer att övervärdera sin skepticism rörande hela det politiska systemet. Huruvida väljarnas misstro mot sina valda företrädare därför ska betecknas som en externalitet beror på vad vi lägger in i definitionen av demokratisk medvetenhet.

Däremot kan vi konstatera att nyhetsmedier i olika stor utsträckning blandar underhållning med information och därför gärna inkluderar spektakulära politiska skandaler i sin bevakning (Tullock 1972: 82-83) vilket kan leda till att nyhetskonsumenter övervärderar betydelsen av ett visst slags information (Rubin 2002: 169-170).

Yttrandefrihetens principer

Historisk bakgrund

Under 1700-talet föddes idén att den politiska representationen var förenad med medborgares rätt att fritt utbyta åsikter och genom mediernas försorg granska offentliga makthavare (Manin 1997: 167). Sverige fick sin första tryckfrihetsförordning 1766.

⁶¹ Det förekommer naturligtvis också att uppenbara partsinlagor från reportrar i etermedier blir synade. Mediemagasinet Maria-Pia Boëthius fälldes exempelvis i Granskningsnämnden för radio och TV efter att på ett påfallande sätt ha haft en svassande inställning till kulturminister Marita Ulvskogs ställningstaganden i frågor som rörde public service och mediekoncentration (Granskningsnämnden 2001).

Den liberala pressideologin framhåller pressens essentiella roll som en granskande makt. Fri opinionsbildningen förutsätter dels att väljarna skall kunna informera sig i politiska frågor, dels att väljarna har möjlighet att uttrycka sina åsikter. Här har pressen gjort gradvisa framflyttningar där den svenska utvecklingen har följt internationella mönster. Fram till senare delen av 1700-talet fick pressen inte ta del av det brittiska parlamentets överläggningar och i USA var såväl överläggningarna i kontinentalkongressen som under Philadelphiakonventet stängda för allmän insyn. Det var först fyra år efter att den första senaten hade valts som man beslöt att upphäva debathemligheten som prerogativ. Frankrikes generalständer anammade däremot redan från 1789 öppna sessioner där allmänheten från läktarplats kunde följa förhandlingarna (Manin 1997: 167-168).

Särskilt USA kom att bli vägledande exempel för att skapa grundlagsstadgade rättigheter om yttrandefrihet. Där etablerades tryck- och yttrandefriheten genom det första tillägget till konstitutionen, 1791.⁶² Flera grundlagsfäder såg pressens roll som en viktig del av det demokratiska samhället även om de initialt hade svårt att förlika sig med tanken på att en upplyst allmänhet skulle kunna tillföra den demokratiska deliberationen något substantiellt.

The right of freedom of speech is secured; the liberty of the press is expressly declared to be beyond the reach of this government: the people may therefore publicly address their representatives [...]

James Madison, citerad i (Manin 1997: 170)⁶³

Sverige valde en annan väg för att fastslå pressens frihet att granska makthavare när man 1810, 18 år efter Gustav III:s envælde, återupprättade yttrandefriheten. Tryckfrihetens principer reglerades i generella termer i en av grundlagarna – regeringsformen (RF 1809), medan grundlagsskyddet för tryckta skrifter reglerades i detalj i tryckfrihetsförordningen (TF 1810).⁶⁴ Denna uppdelning lever kvar än i dag (TF 1949), även om innehållet i tryckfrihetsförordningen har

62 Det bör tilläggas att yttrandefriheten i USA kom att bli kraftigt beskuren under de närmast efterföljande åren. I *The Alien and Sedition Act of 1798* lyckades John Adams och federalisterna få igenom en kriminalisering av alla offentliga alster som spred "illasinnade" ("false, scandalous and malicious") åsikter om den federala makten.

63 Hela talet går att finna i (Madison 1987 [1789]: 415).

64 Sveriges tryckfrihetsförordning förändrades, som tidigare har nämnts, två år senare, genom TF 1812 som bland annat införde indragningsrätt av tidningar. Även om det konstitutionella förfarandet var ytterst tveksamt (TF 1812 antogs av kungen efter att endast en riksdag hade godkänt den) kom den att leva kvar ända till 1845 (Strömberg 1992: 9-10).

förändrats i flera avseenden (Strömberg 1992: 10). TF förändrades senast den 20 november 2002 då fyra nya tryckfrihetsbrott skrevs in: Olaga hot, hot mot tjänsteman, övergrepp i rättsak och brott mot medborgerlig frihet. I fall som inte skyddas av TF är det i stället främst Brottsbalkens som träder in.⁶⁵ Tryckfrihetsbrott prövas av justitiekansler, JK (TF 2), som enligt kapitel 7 i TF bedömer straffbarheten för den ansvarige utgivaren. Vid rättsprocess i allmän domstol fungerar JK som åklagare.

Teknisk utveckling

Omarbetningar av författningen, eller tillägg av andra lagar rörande tryck- och yttrandefrihet, har inte enbart rört policyförändring eller direktiv för offentlig förvaltning.⁶⁶ Under de senaste decennierna av 1900-talet har det också skett en ökad teknifiering av massmediepolitiken. Infrastruktur och informations-intressen har vävts samman vilket bland annat har inneburit att lagar och regleringar i stor omfattning har berört tekniken som sådan. Bland dessa massmedielagar och utredningar kan nämnas: *Datalagen* (1973: 289), *Personuppgiftslagen*, PUL (1998: 204), IT-propositionen (1999/2000:86) samt *Lag om elektronisk kommunikation* (SOU 2003: 389).

Tekniska framsteg har gjort att tryck- och yttrandefrihetens författningmässiga stöd har förändrats. Framväxten av Internet är kanske den händelse som har spelat störst roll i detta avseende, vilket särskilt nämns i Mediekommitténs betänkande (SOU 1997: 49: 83-85). Även om Internetpublicering regleras i TF så kompletteras den i dag av andra lagrum. Yttrandefrihetsgrundlagen (YGL)⁶⁷ spelar i detta avseende också en roll för pressens handlingsfrihet. Grundlagsskyddade medier som publicerar nyheter och debatt på Internet omfattas av YGL, enligt den så kallade databasregeln (YGL 1:9).⁶⁸ Däremot kan pressen använda andra former av nyhetsförmedling än traditionellt tryckta medier och fortfarande hamna inom tryckfrihetsförordningens

65 Ett tydligt exempel på detta är grundlagsändringen från 1998. Enligt TF 1:10 är inte pornografisk illustration av barn att betrakta som skyddad av TF utan faller under allmänt åtal, enligt BrB 16:10.

66 Som i exempelvis *Lag (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden*, eller *Sekretesslagen* (1980:100).

67 YGL reglerar teknisk upptagning, ljudradio och television samt information som lagras på CD-ROM-skivor.

68 Lagen om ansvar för elektroniska anslagstavlor, ofta kallad BBS-lagen (SFS 1998:112), ålägger tidningar att ha uppsyn över de inlägg som publiceras i tidningens debattföra på Internet.

ram. Detta fastslås i den så kallade bilageregeln (TF 1:7) där ett grundlagsskyddat medium ges rätten att publicera exakt samma texter på Internet som i den tryckta publikationen. I dessa fall betraktas nätpubliceringen som en bilaga till den tryckta publikationen.

Rättsliga förutsättningar för en granskande makt

Möjligheten för granskande journalistik i tryckta medier regleras ingående i TF. Många av TF:s paragrafer har spelat en väsentlig roll för att möjliggöra den granskning som bland annat har medfört att missförhållanden och oegentligheter har kunnat avslöjas inom offentlig förvaltning och bland förtroendevalda politiker. Många av de journalistdrev som har kommit att uppmärksamma dessa företeelser hade aldrig kunnat ske utan stöd från TF.

Tryckfrihetsförordningen (TF 2; TF 1: 1) slår fast den svenska offentlighetsprincipen – det vill säga alla medborgares rätt att ta del av allmänna handlingar, oavsett syfte. Myndigheter har förvisso ingen skyldighet att lämna ut uppgifter utanför den egna myndighetens (geografiska) område (TF 2:12-13), men kan inte hindra någon att tillgodogöra sig information så länge personen själv ombesörjer att kopiera upp handlingen för egen del.

Den grundläggande principen om informationsfrihet ger även uttryckligt stöd åt offentliga tjänstemän att bistå med information till medierna, så kallad meddelarfrihet (TF 1:1), så länge detta inte rör sig om sekretessbelagda uppgifter (TF 7: 3) och medger även rätten att låta källor vara anonyma, enligt vad som beskrivs som meddelarskydd (TF 3).⁶⁹ Rätten till anonymitet för källor beskrivs även i det så kallade efterforskningsskyddet (TF 3:4-5) som uttryckligen förbjuder myndigheter att efterforska källor. Men grundlagen är i dessa avseenden inte alltid helt enkel att tolka. Efterforskningsskyddet kan åsidosättas om personen som agerar bedöms göra det som privatperson (Funcke 2004: 109-110).

För etermedier ser lagstiftningen genuint annorlunda ut. De dominerande etermedierna – public service-bolagen SR och SVT samt TV4 regleras genom YGL, radio- och TV-lagen (1996: 844) med ändringar (SFS 2002: 116) samt de sändningsavtal som staten upprättar med respektive kanal.⁷⁰

⁶⁹ Anonymitetsskyddet kan hävas av allmän domstol om källan kan antas ligga till grund för "grov förseelse" eller om en utredning av brott särskilt kräver detta.

⁷⁰ För närradio, lokalradio samt kabel/satellit-sändningar omfattas inte av samma form av hård reglering.

I radio- och TV-lagen återfinns bland annat krav på opartiskhet, saklighet, samt respekt för privatlivet ”om inte ett oavvisligt allmänt intresse kräver annat”. Kanalen måste även beakta mediets genomslagskraft när det gäller program och val av ämnen – detta rör främst skildrandet av kontroversiella fall rörande våld, sex och frågor om minoriteter. Granskningsnämnden för radio & TV kontrollerar att dessa regler följs.

Utöver vad lagen föreskriver försöker mediebranschen att på egen hand se till att det råder god pressetik bland journalister och publicister. Allmänhetens pressombudsman (PO), samt Pressens Opinionsnämnd (PON) handhar i detta avseende ärenden om pressetiska fall och är tillsatta av branschorganisationen Tidningsutgivarna (TU), Svenska Journalistförbundet (SJF) och Publicistklubben (PK). Även Journalistförbundet har en granskande verksamhet, Journalistförbundets yrkesetiska nämnd (YEN), som dock har fått en undanskymd roll och behandlar mycket få fall per år.⁷¹

I strikt legal mening besitter mediekanaler, genom grundlagarnas försorg, en stark ställning i förhållande till de makthavare som de granskar (Albinsson Bruhner 1998: 99-110). Det bör noteras att formen för journalistiken, och möjligheten att vinkla reportage, är betydligt mer omfattande inom pressen än i etermedier. Pressen, som till skillnad från etermedierna inte har krav på sig att agera opartiskt, kan i flera avseenden understödja en viss inriktning av ett nyhetsupplägg genom att skildra sin granskning både på redaktionell plats såväl som i opinionsbildande material i ledare-, kultur- och debattartiklar (Hadenius och Weibull 1993: 192-193).

Mediernas rättigheter ur ett ekonomiskt perspektiv

Nyhetsmediers möjlighet att bedriva undersökande journalistik har som vi ovan kunnat konstatera både omfattande stöd och tydliga begränsningar i konstitutionens paragrafer. Journalistikens intresse av konsekvensneutralitet i nyhetsförmedlingen kan inte drivas hur långt som helst.

Samtidigt ger naturligtvis lagarna rum för tolkning som även kan ses ur ett ekonomiskt perspektiv. I exempelvis tidningsbranschen kan risken att bli fälld i

71 Som i alla fall rörande efterlevnad av etiska principer bygger dessa på att en tillräckligt stor andel av de berörda parterna lever upp till vad den etiska principen statuerar. I annat fall blir den antagna etiken omöjlig att upprätthålla då varje ny aktör som väljer att frångå den etiska koden (genom att tillskansa sig fördelar) samtidigt påför en kostnad på andra aktörer (Buchanan 2000: 149-151).

ett tryckfrihetsmål samt den generella nivån på skadestånd som utdöms i fällande domar göra det möjligt för tidningar att utifrån riskbedömningar planera vilka artiklar som kan publiceras. Det finns flera källor som hävdar att denna form av bedömningar sker i omfattande utsträckning.

Man värderar en artikel som man vet kommer att fällas för att den innehåller kränkningar eller förtal, och taxerar hur stort skadeståndet kan bli. Så gör man en affärsmässig bedömning av om upplageökningen är värd mer än skadeståndet.

Pär-Arne Jigenius, tidigare pressombudsman,
citerad i (Sveriges television, Mediemagasinet 2004a)

De låga ersättningsnivåerna gör det således möjligt för ekonomiskt starka mediekoncerner att kalkylera med kostnader för åtal och eventuella skadestånd. Att höja nivån på skadestånden är ett förslag som anses kunna styra en allt mer aggressiv press och på det sättet skapa en juridisk motvikt (i form av skadestånd) till pressens makt (Tulloch 1972: 140).

Tyglung kan bara ske på ett sätt och det är om det döms ut högre skadestånd [...] som det är i dag så kan alltså de stora drakarna kalkylera med vinst och ekonomisk påverkan: Är det värt att ta den risken? Hade skadeståndsnivån legat högre, på en miljon, så tar man inte den risken.

(Leif Silbersky, intervju, 2003)

En höjning av skadeståndsnivån kan förvisso vara en väg för att styra upp en allt mer närgången granskning från pressens sida. Men det ska tilläggas att högre skadestånd inte per automatik måste leda till att fler fall leder till åtal. Mediemagasinet konstaterar att även om skadestånden för ärekränkning och tryckfrihetsbrott är mycket högre i exempelvis Storbritannien så har tendensen i stället varit att förlikningar har blivit vanligare (Sveriges television, Mediemagasinet 2004a). Summorna som tidningarna erbjuder en part som känner sig kränkt, för att undvika att ärendet prövas i ett tryckfrihetsmål, är förvisso högre än i Sverige: Men själva skadeståndsnivån har inte nödvändigtvis medfört en sanerande effekt på pressens sätt att agera.

Dreven och jakten på nyheter

Vi journalister är en produkt av ett välmående kapitalistiskt samhälle, vi har makt och så skall det vara i en demokrati. Jag är åklagare, domare och i vissa fall också döden.

Janne Josefsson, citerad i (Dahlman 2003)

Nyhetens behag

Att betrakta politiska händelser i retrospektiv har sina fördelar. Detta kapitel kommer att inrikta sig på några svenska journalistiska drev för att exemplifiera de processer som tidigare har presenterats i uppsatsens teoretiska avsnitt. En del mediedrev kommer att behandlas mer ingående medan andra endast berörs flyktigt för att lyfta fram och illustrera distinkta skeden inom nyhetsjournalistikens processer.

Drevtypologier

Politik i dess representativa demokratiska form handlar om att sälja förtroende för en mandatperiod. Förtroendet kan vara uppbyggt på olika beståndsdelar i olika länder. Går man till val på ett budskap om kärnfamilj, kristna värderingar och löften om att vara en ärlig politiker, så är det per definition illa om man bedrar rikets första dam med en ung praktikant. Går man till val på budskapet att det skall vara häftigt att betala skatt, så är det inte helt lyckat när man själv får kvarskatt eller betalningsanmärkningar. Då saknas en koppling mellan kommunicerat budskap till väljarna och den egna förmågan till efterlevnad av dygdemönstret. Tidningar som kan hitta liknande nyhetsuppslag drar sig inte för att exponera politiker – det ligger i tidningens egenintresse att ”göra” en nyhet.

För att välja ut lämpligt empiriskt material som *de facto* belyser såväl mediernas granskande funktion som en omfattande medieuppståndelse bör vi koncentrera oss på nyhetshändelser där diskrepansen mellan drevobjektets handling och den allmänna normen anses vara bruten. Det kan både handla om en allmänt vedertagen moral och direkta lagbrott.

I Sverige kan vi spåra drevjournalistiska trender inom bevakningen av många olika samhällsfenomen och personligheter. Synergieffekterna på nyhetsmarknaden, och den stundtals mycket starka koalitionsbildning som råder mellan olika nyhetskanaler, är i dag så pass vanligt förekommande att det kan vara svårt att se skogen för alla träd. Under de tjugo senaste åren har Sverige upplevt många olika fall av drevjournalistik inom olika samhällskategorier – näringsliv, fackföreningsrörelse, politik och journalistik. Några av de mer uppmärksammade fallen kan nämnas: Reefat el Sayed (Fermenta, februari 1986, påstående om doktorshatt), Jacob Palmstierna (VD SE-Banken, november 1989, misstänkt skattebrott), Anna-Great Leijon och Nils-Erik Åhmansson (justitieminister respektive rikspolischef, juni-oktober 1989, Ebbe Carlsson-affären), Björn Rosengren (TCO-ordförande, juli 1994, porrklubbsbesök), Per Unckel (riksdagsledamot, oktober 1995, utlägg för taxiresor), Harald Ullman (VD för konsultbyrån Måndag, januari 1996, inbrott i TV4:s lokaler på uppdrag av HSB), Mikael Olsson (programdirektör SVT, november 2000, skatteskulder), Gudrun Schyman (partiledare vänsterpartiet, januari 2003, ogiltiga skatteavdrag), Gunnar Schön (VD Stockholms länstrafik, maj 2003, vidlyftig representation) (Angalia 2004).

I första rummet kan vi sluta oss till att drevjournalistiken präglas av att en stor del nyhetsagenter fokuserar på samma händelse i återkommande reportage och nyhetsbevakningar över en viss tidsrymd. Journalistiska drev karaktäriseras instrumentellt av att vara konkretiserade nyheter, där en symbol eller företeelse skapar en kedjereaktion av bevakning från olika nyhetsförmedlare. Men det finns även en rent normativ aspekt av drevjournalistiska drag som inte sällan anförts för att kritisera journalistkollektivet för en överdriven och/eller onyanserad rapportering:

Drevjournalistiken är, med få undantag, präglad av en journalistisk idé som inte gör någon åtskillnad mellan en persons offentliga och privata liv. Detta blir kanske allra tydligast när kungafamiljen bevakas. Nyhetsvärderingar är i dessa fall svåra att utforma med hänsyn till de inblandades privatliv eftersom regentlängden och kungafamiljens officiella ställning är funktioner som i alla avseenden är intimt förknippade med det svenska statsskicket.

Förtroendevalda politiker eller tjänstemän är i liknande utsträckning också intressanta nyhetsobjekt där gränsen mellan det privata livet och det offentliga uppdraget är svår att dra (Thompson 1998). Till denna problematik skall även tilläggas att drevjournalistiken skapar effekter som i sig själva kan ha högt nyhetsvärde: Om en person har tvingats bort från sitt ämbete på grund av en journalistisk granskning så kan detta personöde – den rent personliga delen av

en politisk affär – också vara av allmänintresse. De som har hamnat i massmedias fokus ger många gånger stöd för denna tes genom att själva formulera en personlig vinkling av vad som har skett i exempelvis självbiografisk form (Sahlin 1996) eller genom att låta journalister eller författare ge deras bild av personen bakom nyheten (Björklöf 1998).

Det demokratiska värdet av en intensiv journalistisk granskning måste emellertid knytas till den person som hamnar i fokus. För att på ett mer överskådligt sätt kunna diskutera olika former av journalistiska drev kan vi kategorisera dem utifrån några distinkta aspekter. Den kanske mest uppenbara indelningen är att se till vilken form av företrädare som granskas.

Personen i drevets fokus

Politiker	Exempel
statsråd	Gustaf Åkerhielm, Ove Rainer, Laila Freivalds, Anna-Greta Leijon, Mona Sahlin, Jan O Karlsson
partiledare	Gudrun Schyman
riksdagsmän	Yvonne Ruwaida, Anna Kinberg
landstingsråd, kommunalråd	Mats Hulth, Sölve Conradsson, Mats Svanberg
Byråkrater/offentliga tjänstemän	Per-Anders Örtendahl, Sigvard Marjasin
Intressepolitiska företrädare	Jesús Alcalá, Percy Barnevik
Mediepersonligheter	Erik Fichtelius, Robinson-Emma
Övriga offentliga personer	Kikki Danielsson, Runar Sörgaard

Granskningen av politiker och tjänstemän kan antas bli mer omfattande ju högre maktposition som drevobjektet har i relation till den mediekanal som granskar fallet. Många fall av drevjournalistik visar emellertid att politikerns förtroendeuppdrag eller tjänstemannens position är av mindre betydelse för utvecklingen av stor massmedial uppmärksamhet. Även om vissa kommunpolitiker kan undgå en hård granskning i nationella medier, där nyhetsvärderingen är annor-

lunda än för lokala medier, så verkar en bristande uppslutning av nationella medier snarare vara en funktion av vilka nyheter som i övrigt konkurrerar på en nationell nivå, tillsammans med drevanklagelsernas art, än vilken nivå politikern eller tjänstemannen befinner sig på.

Överst i politikerkategori hittar vi personer som är välkända för en bred publik och där en journalistisk granskning kan nå höga nyhetsvärden i hela landet⁷²; Gustaf Åkerhielm (statsminister på 1800-talet), Mona Sahlin (minister i olika omgångar och påtänkt partiledare/statsminister för socialdemokraterna), Gudrun Schyman (partiledare för vänsterpartiet) Laila Freivalds (justitieminister), Jan O Karlsson (integrationsminister), Ove Rainer (justitieminister), Anna-Greta Leijon (justitieminister).

Även om riksdagspolitiker generellt sett inte är lika välkända som regeringsmedlemmar kan även deras förehavanden få stor massmedial uppmärksamhet. Miljöpartiets ekonomiska talesman, riksdagsledamoten Yvonne Ruwaida, fick utstå en omfattande granskning av sina taxiresor och bristande redovisning av utlägg i tjänsten. När Ruwaida till slut bad om ursäkt och lovade att bättra sig, genom att intyga att hon nu hade skaffat en liten bok och tejp för att hålla ordning på sina kvitton, så hade bevakningen av riksdagsmännens taxiresor redan gått vidare till andra riksdagsledamöter, däribland vänsterpartiets partiledare Gudrun Schyman. Den granskning som började med Yvonne Ruwaida slutade med en mer principiell bevakning av riksdagsledamöternas redovisning för utlägg i tjänsten.

Förklaringen till att vissa nyhetshändelser dröjer sig kvar i mediernas fokus kan därför delvis ses mot bakgrund av om den inträffade händelsen är en isolerad företeelse eller om det finns angränsande fall som gör att bevakningen kan föras vidare till fler områden eller politiska företrädare. Nyheter som bygger på en distinkt handling från en offentlig företrädare blir därför svåra att hålla vid liv under en längre tidsrymd. Stockholmaren Anna Kinberg (m) blev 1998 uppmärksammad för att ha fällt kommentaren ”Stockholmaren är smartare än lantisar” då hon lanserade sin personvalskampanj till riksdagen. På en direkt fråga från nyhetsreportern som mitt under intervjun blev uppenbart förvånad av hennes uttalande, underströk hon att det inte handlade om något missförstånd. Uttalandet skapade massmedial uppmärksamhet runt om i Sverige men efter att

72 Personernas politiska uppdrag är angivna vid de tillfällen då de utsattes för den aktuella massmediala bevakningen.

Kinberg gjort avbön samma kväll i Sveriges televisions nyhetsändning avtog intresset snabbt.

Även regionala politiker löper stor risk att hamna överst på de rikstäckande mediernas agenda. Borgarrådet i Stockholm, Mats Hulth (s), fick sina kontokortsbetalningar förvandlade till en riksangelägenhet på samma sätt som kommunfullmäktigeordföranden i lilla Motala, Sölve Conradsson (s), som bland annat hade använt kommunens kort för privata utgifter.

Offentliga tjänstemän kan också generera höga nyhetsvärden och få stor massmedial uppståndelse. Två av de senaste årens mest uppmärksammade drev inom denna kategori är kopplade till Per Anders Örtendahl (generaldirektör för Vägverket) och Sigvard Marjasin (landshövding i Örebro län). Eftersom tjänstemännen är underställda de politiska företrädare som har utsett dem är allmänhetens intresse för granskningen inte i första hand det som kan orsaka problem. Däremot kan den journalistiska bevakningen leda till att ansvariga politiker förlorar förtroendet för tjänstemännen och på så vis tvingar dem bort från sina tjänster.

Detsamma kan sägas gälla för intressepolitiska företrädare, eller företrädare inom näringslivet, som Jesús Alcalá (ordförande för Amnesty) och Percy Barnevik (VD för Asea/Brown Boveri, ABB). Ansvarsutkrävande från mediernas bevakning relaterades återkommande till situationen inom deras respektive organisationer.

För mediepersonligheter är relationen till medier annorlunda än förhållandet för politiker och andra företrädare. I denna kategori kan vi inordna både personer som arbetar inom medier och personer som ofta figurerar i medier. Det råder naturligtvis stor skillnad mellan deras positioner, men vad som sammanför dem är deras nära koppling till mediernas bevakning – deras offentlighet existerar inte oberoende av medierna utan är en direkt produkt av mediernas fokusering. En folkvald politiker är en offentlig person oavsett om han förekommer i nyhetsflödet. Men dokusåpornas fixstjärnor är medieprodukter i sig själva: Baren, Farmen, Big Brother och Expedition Robinson är integrerade delar av medierna. Utan massmedia hade de inte existerat. Samma förhållande gäller för journalister: Deras offentlighet existerar genom medierna (Norris 2000).

Gränsen mellan kategorierna är dock inte knivskarp och inom mediekategorin kan vi även lägga flera kulturpersonligheter – Göran Hägg må vara litteraturvetare, men han är bra på att synas i medier. Samma sak kan sägas gälla för omvärldsanalytikern Stig-Björn Ljunggren som ofta uttalar sig i tv-soffor.

Bland kategorin övriga offentliga personer hittar vi personer som är svåra att sätta i ett fack: Schlagerstjärnor som Lotta Engberg och Kikki Danielsson – är de mediepersonligheter eller är de artister? Är Runar Sörgaard en mediepersonlighet

eller är han en i övrigt offentlig person som är verksam med spirituella frågor? Frågorna är retoriska och främst avsedda att illustrera svårigheten med att inordna människor i fack när mediernas fokusering och avporträttering ständigt byter fokus.

När nyhetsjournalistiken avporträtterar kända personer blir skildringen också styrd av distinkta nyhetsvärderingsprinciper. Om mediernas intresse är särskilt stort, till exempel när det råder omfattande bevakning av en person under drevjournalistiska former, framträder dessa principer tydligt. Nyhetsmedier som försöker att beskriva en händelse för sina konsumenter fokuserar gärna på personlighetsknutna, spektakulära och lättidentifierbara händelser – så kallade *hard news* (Jamieson och Kohrs Campbell 2001: 40-51). Olika former av konflikter mellan drevobjektet och journalisten inträffar just av den anledningen att de två parterna har olika infallsvinklar: Till följd av detta uppstår rollkonflikter (när medierna vill ha information så fort som möjligt), källkonflikter (när drevobjektet vill sätta sin bild medan medierna vill konfrontera med andra källor), ansvarskonflikt (när medierna vill vara konsekvensneutrala) och kunskapskonflikter (när drevobjektet efterfrågar fördjupning medan medierna söker förenklingar) (Lundin och Nohrstedt 1995: 202-203). Dessutom finns det anledning att tro, inte minst i fall av drevjournalistik, att journalister drivs av personliga intressen att ”fälla en tolvtaggare” (Stenholm, intervju 2003) – att genom ett avslöjande tvinga exempelvis en mäktig politiker att avgå.

Motsättningar mellan drevobjekt och journalister blir akuta eftersom nyhetssituationen, från objektets sida, utgörs av krishantering. Men det öppnar samtidigt för möjligheter där vi kan betrakta utbytet av information mellan exempelvis politiker och journalister som en transaktion – information byts mot medieutrymme (Lundin och Nohrstedt, 1995: 196). Det ligger i politikerns intresse att få ge sin version av historien och framgångsrika kommunikationsstrateger måste kunna förutse och tillmötesgå journalisternas krav på tillgänglighet (Lundin och Nohrstedt, 1995: 191).

Det som gör denna transaktionsprocess särskilt intressant ur ett spelteoretiskt perspektiv är att alla aktörer bygger sin kommunikation på institutionaliserad trovärdighet (*policy reputation*) (Laver 1998: 136). Normerna internaliseras genom att alla aktörer sluter upp och samtidigt bevakar varandra och bildar på så vis ett förtroendekapital (jfr Posner 1997: 366; Buchanan 2000: 163). Målgruppen för budskapet – nyhetskonsumenterna – måste kunna lita på det som yttras av politikern eller skrivs av journalisten. Att signalera trovärdighet är essentiellt vid all form av kommunikation (jfr Axelrod 1986: 1107-1108) men blir desto viktigare i nyhetsrapporteringar som sträcker sig över en längre tidsrymd. Att bli påkommen med att ljuga eller undanhålla information

försämrar trovärdigheten, inte bara på kort sikt. I det långa loppet kan oärligt beteende på en marknad göra att marknaden upphör (jfr Akerlof 1970: 495). En allmänt utbredd misstro mot politiker eller sensationsjournalistik kan därför förklaras med att nyhetskonsumenter som har tidigare erfarenheter av ljugande politiker eller medier devalverar trovärdigheten för de aktörer som är verksamma vid det aktuella tillfället genom en paretooptimal strategi.

Förhandlingsstrategi i praktiken

Medier kan driva en granskning mycket långt på egen hand, men det uppkommer i varje form av drevjournalistik kritiska punkter när drevet kan bära eller brista beroende på vad den utpekade gör. Om inga nya uppgifter tillförs kan inte granskningen fortsätta. Medier är inte självförsörjande på information. Och en granskning som visar sig vara felaktig skulle, i enlighet med stycket ovan, sänka mediekanalens trovärdighet. Av den anledningen är det kanske inte så svårt att förstå varför många drevobjekt väljer att ta strid – även om de själva vet med sig att det finns fog för mediernas granskning.

Medier som avslöjar offentliga makthavare utsätts ofta för olika former av motangrepp. Det är i vissa fall naturligt, eftersom ”avslöjandet” kan visa sig vara felaktigt, missvisande eller uppfattas som oväsentligt av såväl nyhetskonsumenter som den person kring vilken nyheten kretsar. Men även när nyhetsmediernas granskning lyckas föra fram klara bevis väljer drevobjekten ofta att inte samarbeta.

I det första ledet av drevrespons kan försvaret från ett drevobjekt klassas i två kategorier: Antingen a) ”ingenting felaktigt har inträffat” eller b) ”jag lägger alla papper på bordet”. Nyhetsjournalisterna kan i sin tur endast agera på två sätt – antingen dra tillbaka uppgifterna eller föra fram bekräftelser på att anklagelserna är solida och fortsätta att uppvisa fler belägg för granskningen.

Därefter följer antingen nya förnekanden från drevobjektet eller försök till att jämka sina tidigare utsagor med de bevis som journalisterna framför: ”Ni har rätt fast ändå fel”. Här blir ofta journalistikens karaktär en del av drevobjektets försvar – det faktum att fler än en journalist är intresserad av händelsen tas som intäkt för att hela granskningen rör sig om en pseudohändelse och är produkten av mediehysteri. En tredje möjlighet är att drevobjektet försöker att använda skrämeltaktik och hota journalistkollektivet eller på annat sätt framföra direkta anklagelser mot enskilda journalister.

Fichtelius och Persson – tigandet och bluffen som strategi

Erik Fichtelius har genom åren varit en av public service-tv:s mest ansedda politiska journalister. Han har fått genomföra de stora uppdragen, valbevakningar och tv-utfrågningar och han har ofta uttalat sig i pressetiska frågor. I sin bok, *Nyhetsjournalistik – tio gyllene regler*, skriver han bland annat: ”En journalist kan hamna i jävsförhållanden där det blir omöjligt att fungera som journalist” (Fichtelius 1997). Han skulle mer än kanske någon annan komma att förstå innebörden av det egna rättesnöret.

Den 21 september publicerade *Dagens Nyheter* en intervju där Göran Persson förklarade för journalisten Kurt Mälarstedt att han regelbundet lät sig intervjuas av en journalist och forskare som skulle dokumentera hans tid i Rosenbad. Men han ville inte berätta vem denna person var. Det skulle ta tre månader innan allmänheten fick reda på det.

Nyheten om det hemliga avtalet mellan statsministern och en av landets mest kända reportrar skapade stor uppmärksamhet. Men det var inte de stora dagstidningarna som publicerade uppgiften att Fichtelius i hemlighet fick information från statsministern. I stället var det journalister på mediebransch-tidningen *Resumé* som var först med nyheten. Fichtelius försökte hålla sitt avtal med statsministern hemligt genom att hänvisa till källskyddet men både han själv och hans före detta chef, Stig Fredriksson, medgav att det fanns ett så kallat arkivprojekt som Fichtelius ansvarade för. Projektet var även känt av chefen för SVT:s *Nyheter och Fakta*, Eva Hamilton. Däremot hade den sittande Aktuellredaktionens chef, Helena Stålnert, aldrig blivit informerad (Holmkvist and Sundling 2002).

Om Erik Fichtelius hade lyckats få gehör för sin hänvisning till källskyddet hade naturligtvis *Resumés* nyhetsscoop snabbt kunnat marginaliserats. Fichtelius tillhörde själv den svenska medieeliten vilket knappast hade gjort problemet mindre för tidningen. Avslöjandet satte emellertid omedelbart igång en kedjereaktion. Publicistklubbens ordförande Jan Guillou intervjuades redan i den första artikel som *Resumé* publicerade där han kritiserade Fichtelius koppling till statsministern och två av Fichtelius kollegor på SVT – Mats Knutsson och Elisabeth Höglund – stämde in i kritiken och ansåg att hans agerande kunde skada kanalens trovärdighet (Holmkvist and Sundling 2002).

Fichtelius ansågs ha missbrukat sina tittares förtroende och i den nyss avslutade valrörelsens spår började oppositionens olika partiledare att förundrat tala om Fichtelius i termer av ”hovreporter” (*Dagens Nyheter* 2002). Detta föranleddes inte minst av att den partiledarutfrågning som Erik Fichtelius själv hade haft

ansvaret för hade dragit på sig kritik för att ha gått onyanserat hårt åt några av oppositionsledarna (Ekdal 2002), medan statsminister Göran Persson hade uttryckt sitt gillande:

Statsministern var påtagligt nöjd efter Erik Fichtelius och Stina Lundbergs utfrågning i går kväll.

– Det är kul tycker jag när vi har journalister som är kunniga, pålästa och driver en utfrågning som är tung i sak.

(Aftonbladet 2002a)

Den strategiska missbedömning som Erik Fichtelius gjorde när han valde att svara undvikande på *Resumé*-journalisternas frågor kom sedermera att visa sig mycket kostsam. Han befann sig plötsligt i en situation där han inte kunde kontrollera spridandet av nyheten – och i lika liten utsträckning kritiken från kollegorna. Situationen förvårades av att den egna redaktionsledningen inte kände till avtalet med statsministern – Persson hade skött kontakten direkt med Fichtelius som i sin tur hade underlåtit att ge information om projektets omfattning till redaktionschefen Stålnert. Och till slut valde Fichtelius att medge att han sedan sju år tillbaka hade ingått ett avtal med Göran Persson.

För Fichtelius var det naturligtvis omöjligt att kunna förutse proportionerna av den kritik som skulle drabba honom. Han övervärderade på ett tidigt stadium möjligheten att lyckas hemlighålla avtalet, eller bluffa sig ur situationen. Hade Fichtelius i förväg känt till vad kostnaden för bestraffningen av en påkommen bluff skulle innebära är det möjligt att han hade omvärderat sin strategi.

Nyhetsmaterialet kompletterades tidigt med debattartiklar från journalister och politiker. Den före detta pressombudsman Pär-Arne Jigenius skrev på *DN Debatt* att Fichtelius omöjligt kunde upprätthålla sin roll som inrikespolitisk kommentator om han samtidigt har ett hemligt avtal med en statsminister (Jigenius 2002). Siewert Öholm och Carl Bildt hävdade att SVT genom avtalet med Persson förvandlades till socialdemokraternas megafon (Bildt 2002). Bildt var särskilt kritisk till det faktum att samarbetet skulle hållas hemligt.

Fichtelius försökte desarmera motståndet från Carl Bildt genom att hävda att han hade ett liknande avtal med en av Bildts före detta medarbetare. Bildt svarade att han i så fall ville se bevis för ett sådant avtal men det kunde Fichtelius inte presentera (Bergius 2003).

Den journalistiska integriteten hos Fichtelius, och därmed också hans trovärdighet, fortsatte att ifrågasättas av allt fler. Trots att han tillhörde medieetablissemangets allra översta skikt visade sig detta till slut inte vara till någon fördel. Han kunde förvisso

föra sin egen talan, men det blev under den intensiva bevakningens gång allt tydligare att han inte hade tillräckligt stöd från ledningen för SVT.

Den interna kritiken inom SVT mot Erik och projektet, kritik vilken som vanligt snabbt blivit extern, upplever jag som trist och skadlig inte bara för Erik, utan för hela SVT.

Christina Jutterström, citerad i (Expressen 2002a)

Erik Fichtelius tvingades till slut att lämna Aktuellredaktionen. Stödet från Eva Hamilton räckte inte när SVT-ledningen och Christina Jutterström fann situationen omöjlig att försvara (Rydergren 2003). Fichtelius valde att tala ut i fackföreningstidningen Journalisten (Jönsson 2003a) och hävdade alltjämt att han inte såg något fel i att ha haft förtroliga samtal med statsministern.

Raka vägen till drevet – Vägverket i backspegeln

En villa på Kaldovägen 1 i Borlänge skulle komma att bli utgångspunkten för ett av 1990-talets största journalistiska drev. I villan bodde Per Anders Örtendahl, Vägverkets generaldirektör. Örtendahl hade sedan 1988 varit intresserad av en lämplig bostad i Borlänge där Vägverkets huvudkontor var beläget och SSAB:s 400 kvadratmeter stora villa vid Dalälven var precis vad han sökte. Örtendahl såg till att Vägverket köpte villan (Michélsen 1995a). Men att låta Vägverket äga bostaden innebar problem – den skulle då uppfattas som tjänstebostad, vilket Riksrevisionsverket (RRV) motsatte sig.⁷³ Borlänges kommunala fastighetsbolag Stora-Tunabyggen löste det dilemma genom att gå in och köpa huset på Kaldovägen för att därefter hyra ut dess nedre plan som representationsvåning åt Vägverket och övervåningen som privatbostad åt Örtendahl (Björklöf 1998: 18, 21). 1991 ville det kommunala fastighetsbolaget avyttra villan och ett delägt dotterbolag till Vägverket, Road Survey Technology Sweden AB (RST), köpte då huset av Tunabyggen. Ordförande för RST var Örtendahl själv. Den totala kostnaden för driften, 526 565 kronor, delades upp mellan Vägverket och två av dess dotterbolag – Sweroad och bostadens ägare RST. Örtendahls årshyra uppgick till 70 800 kronor (Michélsen 1995a; Örtendahl, intervju, 2003). Betalningen av driftskostnaderna sköttes genom att RST fakturerade två tredjedelar av beloppet till Sweroad som därefter skickade en faktura till Vägverket.

⁷³ RRV:s bedömning byggde på att regeringen inte tillät generaldirektörer att ha tjänstebostad.

Hos Vägverket specificerades fakturan som kostnader för konsulter och internationella uppdrag (Michélsen, 1995a). RRV kommenterade ägarförhållandet till Vägverkets styrelse och menade att bostadsfrågan borde lösas på annat sätt för att ingen anklagelse om tjänstebostad skulle uppkomma. Örtendahl uppfattade vid tillfället inte att kritiken var föranledd av annat än att revisorerna var "rädda för journalister" (Örtendahl, intervju, 2003). (Han upplevde att den avgående kommunikationsministern Mats Odell hade haft förtroende för honom och kände inte att ägarförhållandet rörande villan var en högprioriterad fråga.)

Till slut löste sig problemet i december 1994 när Per Anders Örtendahl fick hjälp av Erik Åsbrink, dåvarande VD för statliga Vasakronan. Genom att se till att Vasakronan köpte fastigheten var ägarproblematiken om tjänstebostaden utagerad och Vasakronan slöt ett hyresavtal med Vägverket, dess dotterbolag Väginvest, RST och Per Anders Örtendahl. Samtidigt höjdes Örtendahls hyra för det övre planet av villan till 106 000 kronor. (Björklöf 1998: 19; Örtendahl, intervju, 2003).

RRV:s revisionsrapport fick Thomas Michélsen att intressera sig för de många turerna kring generaldirektörens bostad. Michélsen var fram till 1994 chef för *Dagens Nyheters* grävande journalister. Under de följande tio åren ledde hans efterforskningar till att ytterligare två stora mediedrev startades – det ena angående representationen hos landshövdingen i Örebro, Sigvard Marjasin, och det andra om Amnestyordföranden och kulturjournalisten Jesús Alcalá.

Efter att ha granskat Vägverkets interna redovisning bestämde sig Michélsen för att åka till Borlänge och intervju Örtendahl. Den 29 mars träffades de hemma hos Örtendahl som hade tagit med sig Vägverkets jurist Marie Borgblad (Michélsen, intervju, 2003; Örtendahl, intervju, 2003). Åsikterna om vad som diskuterades vid intervjutillfället går isär.

Fem dagar senare kallade Örtendahl till extra ledningsmöte och den 4 april informerade han samtliga regionchefer om intervjun under ett telefonmöte klockan 20.00 på kvällen. Den 8 april åkte han på semester till Spanien. Sent samma kväll ringde *Expressens* journalister till Vägverkets informationsdirektör samt VD:n för Sweroad, Christer Malmsjö. Uppgifterna om att DN tänkte publicera en artikel om Örtendahls bostad hade läckt och *Expressen* ville ha kommentarer (Michélsen, intervju, 2003).

Den 9 april 1995 tillkännagav DN:s löpsedel: "STATLIGT VERK FIFFLADE med bokföringen för att dölja kostnaderna för CHEFENS TJÄNSTEBOSTAD". Nyheten återupprepades av TT, P1:s Morgonsändning och *Dagens eko*. Sveriges televisions båda nyhetsprogram Rapport och Aktuellt följde upp med reportage på kvällen (Björklöf 1998: 15-16).

I DN:s intervju var Örtendahl tillmötesgående och rubriken löd: ”Jag är tacksam över att det uppdagades”. Michélsen skrev att Örtendahl ”medger fakta” samt ”upprepar gång på gång att han inte velat sko sig” (Michélsen 1995a). Omsatt i Chicken-race-termer (figur 8) spelade Örtendahl på (S)-strategin. Michélsen spelade genomgående (A). Örtendahl förklarar efteråt att han inte upplevde att han hade något att dölja. Redovisningarna i de olika bolagen ansåg han var invecklade och han känner i dag att han vid intervjutillfället missbedömde Michélsens avsikter (Örtendahl, intervju, 2003). Michélsens val av (A)-strategin är inte svår att förstå eftersom han efter att ha läst RRV:s rapport visste att det fanns fler otydligheter i Vägverkets redovisning än kostnaderna för villan (Michélsen, intervju, 2003).

Dagen efter avslöjandet uttalade sig kommunikationsminister Ines Uusmann och DN publicerade hennes uttalande den 11 april. Hon förklarade att Örtendahl hade missbrukat sitt förtroende, även om affärsuppgörelserna kring villan var juridiskt korrekta. Michélsen kommenterade uttalandet i DN:

Uusmanns skarpa ord om Örtendahl skiljer sig tydligt från vad ministrar brukar säga om sina underlydande verkschefer. Det ser helt enkelt ut som första steget mot Örtendahls avgång.

(Michélsen 1995b)

När artikeln publicerades hade Per Anders Örtendahl redan avbrutit sin semester i Spanien och var på väg för att träffa Uusmann. Han möttes av ett pressuppbåd på Arlanda och uppfattades av de närvarande journalisterna som ”kränkt” och ”upprörd” och han handlade ”enligt principen anfall är bästa försvar” (Björklöf 1998: 28-29).

Det finns många saker jag ångrar i det här. Men det jag ångrar mest är att jag lät mig luras av Ines Uusmann.

(Örtendahl, intervju, 2003)

Tisdagen den 11 april träffade Örtendahl kommunikationsministern på departementet. Enligt Örtendahl försäkrade hon att statsminister Ingvar Carlsson skulle utse honom till ambassadör (Örtendahl, intervju, 2003). Det var ett besked som han tacksamt tog emot eftersom han efter hennes uttalande till medierna inte längre kände att han hade hennes förtroende. Men vid den efterföljande presskonferensen var det Uusmann som själv fick berätta för medieuppbådet att Örtendahl hade avgått. Hon förklarade att Örtendahl hade varit en mycket uppskattad chef: ”Det kommer inte att bli svårt att hitta

uppgifter åt honom” (Michélsen 1995c). Örtendahl var vid det tillfället redan på väg till Borlänge för att förklara sig för Vägverkets personal. Han tyckte att det var viktigare att få förklara sig för sina anställda än att ägna tid åt ett medieuppstånd som ändå hade dömt honom på förhand. Samtidigt upplevde han att det fanns ett stort stöd för honom inom regeringen, bland annat från finansminister Göran Persson (Örtendahl, intervju, 2003). Men han kände sig sviken av Uusmann. Hans advokat, Leif Silbersky, håller med: ”Det har han helt rätt i. Han blev sviken där. Han blev helt enkelt grundlurad” (Silbersky, intervju, 2003).

Spelet mellan Örtendahl och journalisterna förändrades genom att Uusman trädde in. Plötsligt fick medierna en allierad som bekräftade deras version genom att låta Örtendahl avgå. Koalitionen av journalister gavs därmed ökad legitimitet.

På landets ledarsidor ställde många skribenter sig närmast unisont bakom avskedandet av Örtendahl (Björklöf 1998: 37-57). De politiska kommentarerna om fiffelaren Örtendahl var hårda. Men det fanns också dem som tydligt avvek från trenden. Några ledarsidor valde att vara mer försiktiga. *Arbetet* i Malmö krävde en mer grundlig utredning och *Svenska Dagbladet* kommenterade inte ens det inträffade. I kvällstidningen *IDag* fick Örtendahl stöd av både motorjournalisten Göran Danielsson, som påpekade att Uusmann nu på ett smidigt sätt hade gjort sig av med en av sina tyngsta kritiker, och Björn Gillberg, som ansåg att den allmänna personbeskrivningen av Örtendahl var missvisande (Björklöf 1998: 46-53).

Bemötandet från ett mindre antal tidningars opinionsbildande sidor visar hur svårt det är att få till stånd ett koordineringsspel med många aktörer. Även om det vid tillfället fanns en kritisk massa av journalister som verkade övertygade om Örtendahls skuld så skapade även koalitionen möjlighet för journalister som ville söka alternativa förklaringar – till exempel genom att peka på Uusmanns egenintresse i affären. När marginalnyttan avtar för varje ny deltagare i ett journalistiskt drev, då ökar samtidigt möjligheten att nå genomslag genom att hitta alternativa vinklingar och gå mot strömmen.

Efter avgång kommer fall?

Den 12 april publicerade DN en artikel av Karen Söderberg som beskrev Örtendahls tal till de anställda på Vägverket. Söderberg noterade att Örtendahl, som alltid hade varit öppen mot journalister, nu verkade ha som strategi att konsekvent undvika att uttala sig. Kvällen före hade Aktuellt sänt ett längre inslag och en diskussion om girigheten och moralen bland ”samhällets toppar” och TT refererade i sina texter till andra politiska ”härvor” (Björklöf 1998: 35). Men i sak

tillförde inte de andra nyhetskanalernas granskning något mer substantiellt. Det var DN:s historia – de övriga medierna återgav endast vad som framkommit efter tidningens avslöjande och i de politiska kommentarerna. När Örtendahl långt senare träffade en av Ekots journalister, Lena Bejerot, frågade han varför de inte själva genomförde någon granskning för att verifiera de påståenden som florerade. Han fick till svar att Ekot inte hade resurser till det (Örtendahl, intervju, 2003).

Dagens Nyheter hade dock inte beslutat sig för att upphöra med sin granskning. Efter att Örtendahl hade avgått fortsatte DN att bevaka både honom och Vägverket. DN:s journalister Thomas Michélsen och Sigrid Bøe var nyfikna på hur ett ämbetsverk med en liknande internkultur och ledning agerade även i andra frågor.

Man kunde tänka sig, är detta en kultur som finns där? Och vi fortsatte då att granska det här. Och det ledde ju till att en rad andra personer avgick [...] Man kan ju tycka att det var löjligt att granska det här men det handlar ju om att granska en kultur.

(Michélsen, intervju, 2003)

Under de följande dagarna bevakades Vägverkets verksamhet och kritik om vägprojekt som Örtendahl hade varit ansvarig för blev nyheter som följde naturligt på den granskning som tidigare ägt rum. Nyhetsvärdet av att sammankoppla Örtendahl med skandaler hade blivit inarbetat hos nyhetskonsumenterna och det var därför enkelt att återlansera denna nyhetsprodukt. Per Anders Örtendahls namn blev synonymt med misslyckande och fiffel och själv kände han sig övergiven även av dem som han tidigare ansett vara sina vänner. När utredningar om projekt inom Vägverkets investeringsbolag senare inleddes kände Örtendahl sig åter stämplad som syndabock. Några favörer från gamla vänner kunde han inte räkna med.

När den här processen pågår [...] så utsåg de ju han landshövdingen i Jönköping, Gösta Gunnarsson, som var en gammal vän till mig, att leda hela utredningen av Väginvest och allting. Och då säger han till mig att du kan lita på att jag kommer att göra allting för att allt kommer att gå rätt till. Sen svek han mig ju totalt för sen blev det ju inte alls så.

(Örtendahl, intervju, 2003)

Drevet mot Örtendahl var långt ifrån över. Thomas Michélsen och Sigrid Bøe lyckades gräva fram fler uppseendeväckande nyheter. Den 21 maj presenterade de

två journalisterna fyra nya avslöjanden (Bøe och Michélsen 1995a). Dagens Nyheter kunde berätta att Vägverket hade hyrt en svart övernattningslägenhet på Surbrunnsgatan 64 i Stockholm. Kostnad – 127 000 kronor om året, inklusive städning. Ännu en tjänstebostad lades till Vägverkets konto. Dessutom hade Örtendahl tillgång till privatchaufför och två direktionsbilar – en Mercedes 560SE i Stockholm och en Volvo 960 i Borlänge. I samma artikel intervjuades jordbruksminister Margareta Winberg som tidigare suttit i Vägverkets styrelse. Hon sammanfattade sin bild av Örtendahl: ”[H]an balanserade på gränsen till, och till och med på andra sidan om, det som var tillåtet. Inte så att det var kriminellt men det finns en moralisk aspekt i det här som Per Anders gled över.” Michélsen och Bøe följde upp Winbergs uttalande med att konstatera: ”Att tänja på gränserna till det tillåtna tycks ha varit en Örtendahlsk specialitet.” Därefter tog tidningen upp att Örtendahl hade låtit ändra Vägverkets policy om att inte hyra ut sin konferensanläggning till privata fester när hans egen dotter skulle gifta sig. Bröllopsmiddagen hölls inne i Vägverkets glaslobby och för maten svarade Hans Oster – innehavaren av Vägverkets personalrestaurang. Slutligen berättade DN att en av Örtendahls döttrar hade kört av vägen med Örtendahls direktionsbil, vilken han hade lånat som ersättningsbil medan hans förmånsbil, en Volvo 765, var på verkstaden.

Per Anders Örtendahl valde att kommentera uppgifterna i Dagens Nyheter, men vid denna tidpunkt hade omfattningen av journalisternas granskning växt sig så stor att han därefter bestämde sig för att undvika att kommentera mediernas nyheter helt och hållet (Örtendahl, intervju, 2003). Jakten på nyheter i Vägverket intensifierades under de närmaste dagarna, men mönstret var detsamma som förut – det var i huvudsak Michélsen som avslöjade och hans kollegor på andra medier som följde efter. Att DN lyckades behålla en dominerande ställning i det journalistiska drevet är intressant, inte minst mot bakgrund av att Örtendahl var huvudnyhet i så gott som samtliga mediekkanaler. Ett plausibelt antagande är att alla andra nyhetskanaler hade en betydligt högre alternativkostnad för att leta efter ny information än Michélsen och DN:s redaktion, som redan tidigt var insatt i fallet: Värdet för andra kanaler av att hitta egna avslöjanden var helt enkelt för lågt i jämförelse med de kostnader som en sådan granskning skulle medföra.

Efter massmedias intensiva bevakning av Per Anders Örtendahl ändrade nyhetsdrevet inriktning och fler chefer på Vägverket förvandlades till drevobjekt. Den 22 maj redovisade Dagens Nyheter journalister spritnotor från Vägverkets redovisning där drinkarna hade förvandlats till ”dessert”. Bengt Holmström, divisionschef på Vägverket hade även åkt på representation till Miami tillsammans med två kollegor till en kostnad av 115 000 kronor (Bøe och Michélsen 1995b). Vägverkets hade dessutom kringgått lagen om offentlig upphandling och under en tioårsperiod betalat ut 10 miljoner kronor i konsultarvoden till KYA

Consulting, ett företag med familjband till Vägverket. Holmström begärde att få bli omplacerad dagen därpå vilket föranledde *Dagens Nyheter* att följa upp effekten av sin bevakning. (Väginvests styrelse byttes ut den 29 maj.) Samtidigt framkom det nya avslöjanden från DN om Örtendahls ledning och den bristfälliga redovisningen på Vägverket. Generaldirektören Örtendahl hade låtit Swerodad bekosta olika former av sponsring. 500 000 kronor hade bland annat betalats som stöd till Davis Cup-tennis i Borlänge. Michélsen och Bøe beskrev vidare hur dotterbolagen, som RRV inte har någon insyn i, kunde användas för att stoppa undan pengar. Tidningen kunde inte bekräfta att så hade skett, men påpekade att man hade hittat ett bolag utomlands, RDC, som enligt DN hade som enda syfte att ta emot pengar från Vägverket för vidareförmedling till ett annat bolag i USA, som ägdes av RST. Dramaturgin odlades i artikeln: ”Här finns inte bara små kryphål för de högsta direktörernas fiffigheter. Här gapar oförklarliga svarta hål. Här kan miljoner ha sugits ned för att spårlöst försvinna.” (Boe och Michélsen 1995c.)

Andra mediekanaler som också grävde efter nyheter hittade även de misstänkta fall av bristfällig redovisning och moraliska tvetydigheter, även utanför Vägverket. Den 27 april avslöjade *Expressens* Staffan Erfors att Institutet för arbetslivsforskning hade betalt utbildning åt institutchefen Anders L Johanssons barn. Per Anders Örtendahl satt i styrelsen för institutet.

Det var en gång en generaldirektör

Som i många andra former av uppmärksammade avslöjanden faller det ofta anklagelser mot den journalist som kan sägas ha startat drevet. Också Michélsen fick höra detta under utvecklingen av Örtendahl-affären men är starkt kritisk mot en sådan beskrivning:

[T]idningen hade svikit sin demokratiska uppgift om vi hade kännedom om att här har en av Sveriges viktigaste tjänstemän överträtt sina befogenheter och om vi då inte hade skrivit om det. Det är ju självklart att vi har en uppgift att granska. [...] Men därifrån till att han skulle avgå. Jag hade inte den minsta föreställningen om att det skulle hända. Det är ju klart att han får kritik för detta. Han har ju alltså töjt på sina gränser.

(Michélsen, intervju, 2003)

Örtendahl anser själv att det var svårt att bryta igenom den stora mängd av information som medierna vidarebefordrade. Den 6 juni fick han dock en

möjlighet till upprättelse när Siewert Öholm kontaktade honom för att få höra hans sida av det som hade hänt (Örtendahl, intervju, 2003). Även Michélsen tycker att Öholms inslag fyllde en viktig funktion:

Man måste se att det är ett spel där många är med. Och vid det laget när Öholm gjorde den här intervjun då hade man sagt att ”jaha, nu har Örtendahl blivit mycket kritiserad och då är det intressant att höra hans resonemang”. Och det finns ju inget att invända mot detta, tycker jag. Det som är själva essensen i det demokratiska samtalet är ju att olika deltagare får komma till tals. Jag menar, han valde att prata där, han ville inte prata med mig.

(Michélsen, intervju, 2003)

I Kvällsöppet hos Öholm fick han ge sin bild mot ett krav på att han noga presenterade bevis för sina påståenden. Siewert Öholm gjorde en annan vinkling av affären och var i detta avseende ganska ensam. Örtendahl i sin tur uppskattade att få ge sin version. Den före detta generaldirektören var då som nu av åsikten att journalistkollektivet och framförallt Thomas Michélsen förstörde upp detaljer och vinklade sin granskning.

Det finns många delar av affären som Örtendahl i dag ångrar, bland annat att han valde att avgå så tidigt. Han är medveten om att det implicerade skuld. Han kände att han inte var ”medietränad” och hela tiden gjorde felbedömningar i sina kontakter med medier (Örtendahl, intervju, 2003). Att Örtendahl säkert hade kunnat sitta kvar om han bara visste hur man hanterar medier är många medievana personer ense om (Svensson, intervju, 2003; Svegfors, intervju, 2003).

Så här offentliga personer med så mycket makt, av dem får det också förväntas att de kan försvara sig effektivt. Och det gjorde ju uppenbarligen inte Örtendahl.

(Stenholm, intervju, 2003)

Leif Silbersky ifrågasätter den behandling som tidningarna utsatte Örtendahl för: ”På något sätt har det drivits fram att han är en skurk” (Silbersky, intervju, 2003). I rättegången där Örtendahl stod åtalad för grov trolöshet mot huvudman förekom inte några av de tidigt uppkomna avslöjandena om villan eller privatbilarna – de nyheter som fick mediedrevet att starta. I stället var det Vägverkets och Sweroads sponsring av Dalecarlia cup och Davis cup som ledde

till åtal. Men Örtendahl friades i tingsrätten och i hovrätten drog överåklagare Krister Waern tillbaka sin överklagan.

Frågan om demokratiska dilemman med drevjournalistik handlar i Örtendahls fall inte om att han i lagens mening hade gjort sig skyldig till något brottsligt. Nyhetsmaterialet byggde snarare på en moralisk bedömning från journalister som Örtendahl inte höll med om.

Och på samma sätt som att det finns tånjbara gränser inom den statliga förvaltningen – där Michélsen och Örtendahl hade olika uppfattning om vad som var etiskt försvarbart – så finns det tånjbara gränser också inom journalistiken. Det är svårt att se hur ett alternativ till granskningen av Örtendahl skulle se ut. Mediernas rätt att granska makthavare kan svårligen mätas mot en offentlig tjänstemans uppfattning om journalistikens inramning. Särskilt inte om nyhetskonsumenterna delar journalistens etiska bedömningar. Det *collective action*-problem som uppkommer när många medier samtidigt bevakar ett drevobjekt är förvisso en negativ effekt av de granskande mediernas uppdrag: Ju fler avslöjanden som kommer fram desto mindre begränsad är budgetrestriktionen för drevets aktörer – små detaljer som inte i sig själva hade haft något nyhetsvärde bereds plats i medierna eftersom tidigare avslöjanden legitimerar drevets uppdrag.

Lång dags färd utan körkort – Svanberg och milersättningen

För att använda ett konkret exempel kan vi applicera nyhetscykelteorin på den pressbevakning som följde den moderata regionpolitikern i Skåne, Mats Svanberg. Han var inte oerfaren när det gällde uppmärksammade politiska skandaler. Svanberg hade tidigare varit medarbetare till Malmös före detta kommunalråd Joakim Ollén. När det uppmärksammades att Ollén hade köpt dyra kontorsmöbler till sitt tjänsterum fick Svanberg på nära håll se hur hård mediernas bevakning kunde bli. Erfarenheten från tiden inom kommunalpolitiken visade sig dock inte hjälpa när han själv hamnade i mediernas fokus.

Den 30 januari 2002 släppte *Sydsvenska Dagbladet* nyheten att Svanberg tagit ut milersättning för resor till arbetet, utan att ha varken bil eller körkort.⁷⁴ *Sydsvenskans* journalister Olof Westerberg och Pia Rehnqvist hade fått ett tips och bestämde sig för att ringa Svanberg. Artikeln byggde på en enkel nyhetsvärdering: Det var en händelse som man förutsatte att Malmöborna ville läsa och

⁷⁴ *Sydsvenskan* var ensamma om nyheten, med undantag för regional-tv som kunde sända nyheten redan kvällen före publiceringen.

den tog dessutom inte stora redaktionella resurser i anspråk (Westerberg, intervju, 2003; Rehnqvist, intervju, 2003). Samtidigt var båda två mycket tveksamma till nyhetens substans. De hade svårt att tro att en politiker kunde göra något liknande. Mats Svanberg var dessutom en politiker som de hade haft ett bra samarbete med tidigare – en politiker som enligt dem själva alltid ställde upp. Men när bevakningen av hans ersättningar från regionen intensifierades valde Svanberg för första gången att undvika medierna:

Han var mycket bra på att ringa tillbaka. Och så var det även under de första dagarna här. Men sedan blev det tyst. Men anständigheten bjuder ju att vi söker honom. Jag kan förstå att han upplever sig jagad när man fjärde dagen i rad ringer hans mobilsvaret och säger ”Hej det är Olof Westerberg på Sydsvenskan nu söker jag dig på nytt”. Men det är ju så man måste arbeta. Vår bestämda uppfattning var att han inte ville tala med oss.

(Westerberg, intervju, 2003)

Mediebevakningen som följde det uppmärksammade avslöjandet att Svanberg hade tagit ut milersättning förändrades i intensitet över en längre tid. Men det var framförallt under den första veckan, då nyheten lanserades och successivt tillfördes fler detaljer som granskningen blev omfattande.

Rubriker på förstasidan i Sydsvenskan:

- 01-30: Moderat utan körkort tog ut milersättning
”Det måste undersökas”, säger Region Skånes kanslidirektör.
- 01-31: Svanbergs resor dubbelfakturerade
Ewa Bertz (fp) som skjutsade toppmoderaten känner sig utnyttjad.
- 02-01: Svanberg fick betalt för medpassagerare
”Det är säkert så att jag fått en och annan tusenlapp för mycket.”
- 02-02: Svanberg tog ut tåg- och bilersättning för samma resor
- 02-05: Liedholm vacklar om Svanberg
- 02-06: Svanberg petas från alla listor
- 02-07: Svanberg får 25 000 i månaden
- 02-20: 27 000 kr i månaden väntar Svanberg

Livscykeln i fallet Svanberg gör det möjligt att komma fram till två iakttagelser. Den första rör aktörsrollen i skapandet av nyheten. Från det att nyheten först uppdagades (30 januari 2002) toppade tidningen med Svanberg-affären under

samtliga tre efterföljande dagar. Här utvecklades affären i rask takt och det var tidningen som (när tillfälle och tid gavs) hade möjlighet att lansera fler avslöjanden, bredda nyhetsunderlaget och sätta in det i en kontext med bland annat bakgrundsinformation om tidigare politiska skandaler med moderata politiker i regionen. Nyheten om Svanberg hade för de båda reportrarna utvecklats från att vara ett frågetecken (*question mark*) i Bostonmatrisen till att bli den dominerande nyheten som bara växte (*star*). Därefter blev det tyst i flera dagar. Nyheten om Svanberg försvann från förstasidan. Den återkom den 5 februari med att omfatta partiinterna stridigheter som följde av skandalen. Den 6 februari blev Svanbergaffären återigen ett vänsterkryss på förstasidan: Svanbergs politiska karriär var över – han togs bort från nomineringsprocessen till det kommande kommunalvalet.

Det var den absolut mest känsliga tidpunkten när detta kom. [...] Mina missar och min fråga om körkortslös hade varit aktuell, ja, från någon gång första dagarna i november 1998 till när detta hände. [...] Samma dag som detta exploderade så fick jag reda på att jag hade vunnit samtliga provval, alltså både provvalet till kommunen och till regionen här i Malmö, med klar marginal.

(Svanberg, intervju, 2003)

Moderaterna skulle hålla sin nomineringsstämma bara tre veckor senare och Svanberg blev genom avslöjandet omöjlig att placera som partiets toppkandidat. Efter att Svanberg hade tvingats lämna nomineringsprocessen tog bevakningen en ny vändning. Då blev i stället diskussionen om Svanbergs eventuella pension det som hamnade i mediernas blickfång. Pensionen från regionposten på 25 000 kronor började florerar i ryktesspridningen. Men Sydsvenskans journalister visste inte något med säkerhet. Det var oklart i vilken utsträckning Svanberg kunde få pension. Dagen efter påpekade tidningen också att ett avgörande i pensionsfrågan skulle dröja.

Nyhetsutvecklingen kring affären Svanberg visar på exempel när mediekanalen inte kan kontrollera det som sker. Den 5 februari släppte Sydsvenskan nyheten att moderaternas starke man, Percy Liedholm, ”vacklar” om Svanberg. (Framtiden skulle visa att även Liedholms politiska karriär vid tillfället var utsatt och i praktiken över.) Det är i denna fas som dramaturgimetajoren från *Propagandamodellen* fallerar. Om det vore så att mediekanalen själv kunde fabricera nyheter eller ens styra den politiska utvecklingen så borde man inte ha tryckt denna form av nyhet. Tidningen utövade förvisso påtryckning på den moderata ledningen genom att lansera nyheten som ett högerkryss denna dag,

men i praktiken kunde tidningen inte göra annat än att förmedla nyheten. Den interna nomineringsprocessen inom Malmömoderaterna kunde inte *Sydsvenskans* journalister ”regissera”.

Mats Svanberg kände sig jagad och pressad efter den första veckans granskning (Svanberg, intervju, 2003). Han hade ingen strategi för hur han skulle hantera medieuppståndelsen. Han valde att undvika *Sydsvenskans* journalister efter nomineringsmötet och bestämde sig för att låta *Kvällspostens* journalist Mikael Öhlander göra en intervju som publicerades den 7 februari – en vecka efter *Sydsvenskans* avslöjande. Han upplevde att han blivit utsatt för förföljelse av *Sydsvenskans* journalister och ville därför ogärna ge sin version av händelserna till dem.

Därefter tog det över en vecka innan nya avslöjanden om Svanberg blev till nyhetsmaterial. Det var främst pensionsfrågan som skapade rubriker och han ansåg att tidningen förstörde upp pensionsspekulationerna och alla nyheter som talade till hans nackdel.

Regionrevisionen gav mig rätt och utredningen i regionen gav mig rätt.
Och det accepterades hela vägen, i arbetsutskottet i regionstyrelsen [...] och det blev aldrig uppmärksammat mer än i en notis.

(Svanberg, intervju, 2003)

Olof Westerberg är av motsatt åsikt och menade att uppföljningen av både frågan om pension och prövningen av ärendet i regionen uppfyllde de värderingskriterier som tidningen hade för att skriva vidare om fallet.

Jag tycker att anständigheten tvingar oss till det. Det är alldeles uppenbart att Svanberg har tagit skada av vår rapportering. Och ett domstolsutslag har naturligtvis ett stort nyhetsvärde. Det närmaste vi kom en dom, nämligen det här strafföreläggandet, det hamnade på sidan C3 [...] men konkurrensen bland artiklar i tidningen ser väldigt olika ut från dag till annan.

(Westerberg, intervju, 2003)

Fallet Mats Svanberg är i många avseenden ett typexempel på hur nyheter utvecklas över tid, hur nyhetsobjektet består medan de ämnen som bevakningen inriktas på varierar allteftersom konsekvenserna av bevakningen förändrar nyhetsobjektets ställning.

På rikspanet var dock intresset svalare. *Dagens Nyheter* publicerade sin första artikel om Svanberg den 7 februari, mer än en vecka efter det ursprungliga

avslöjandet i *Sydsvenskan*, när det redan stod klart att Svanbergs politiska karriär var över. När den politiska skandalen sedermera var ett faktum följde mindre nyhets känsliga rapportörer upp bevakningen. Här kan bland annat nämnas satirprogrammet ”Public Service” i P1:s *Godmorgon världen* den 10 februari. En imitator som anlade partiledaren Bo Lundgrens röst kommenterade händelsen: ”I Göran Perssons Sverige tvingas man leva på milersättning. Om vi inte hade världens högsta skatter [...] Ta honom och den där fula kvinnan från EU-kontoret, då har vi ett oslagbart team som kan fuska skiten ur den europeiska bidragsmaffian.”

Men Svanberg-affären blev aldrig något journalistiskt drev på riksnivå. I stället blev bevakningen av affären Svanberg i stort sett avgränsad till Skåne-regionens medier. Olof Westerberg och Pia Rehnqvist tyckte först att det var märkligt att inte fler rikstäckande medier intresserade sig, men konstaterade samtidigt att ingredienserna inte var så uppseendeväckande som i de många andra affärer som har präglat nyhetsjournalistiken under det senaste decenniet (Westerberg, intervju, 2003; Rehnqvist, intervju, 2003).

Det hade hunnit passera lite för många sådana här granskningar för att det här skulle bli något [...] det kanske inte stack i ögonen lika mycket [...] inte tillräckligt mycket pengar, inga porrklubbsbesök.
(Westerberg, intervju, 2003)

Underbart är kort

- Å vad ska du när du blir stor då, Lisa lilla?
- Mamma säger att jag är en slarva, så jag får väl bli biträdande näringsminister!

(Lindström 2002)

Många politiker har en naturlig fallenhet för att interagera på ett till synes avslappnat och förtroligt sätt med journalister och få ut sitt budskap via medierna: Även när det gäller att dela med sig av genuint personliga delar av sitt liv. Men genom samspelet med medier blir dessa politiker samtidigt sårbara. Det kanske mest kända exemplet på detta är Mona Sahlin.

Sahlin var det socialdemokratiska partiets stjärnskott i början på 1990-talet: Hon var ungdomlig och medial, med en genuin bakgrund i rörelsen. Hennes popularitet var i stor utsträckning ett resultat av hennes förmåga att kunna

presentera sig själv och sitt budskap i ett medialt format. Mona Sahlin uttryckte sig gärna i enkla fraser och blev Mona med hela svenska folket (Sahlin 1996: 234). Hennes ofta anförda politiska devis löd: ”Det ska vara häftigt att betala skatt.” Det var en fras som hon under 1990-talet skulle komma att bli påmind om vid ett flertal tillfällen.

Efter socialdemokraternas valseger 1994 återinträdde Mona Sahlin i regeringen, denna gång som både vice statsminister och jämställdhetsminister. Nästan omedelbart började hon att använda regeringens betalkort för privata ändamål. Först i form av tre kontantuttag på vardera 2 000 kronor. Vidare betalade hon klädinköp och hyrbil med samma kort – samt gjorde nya kontantuttag. Efter tillsägelse från administrativ personal lovade hon att lägga undan kortet, men betalade inte den sammanlagda fakturan på 9 855 kronor. Den 28 december 1994 använde hon återigen kortet för att betala en hyrbilsräkning på 9 187 kronor. Först den 6 februari betalade hon tillbaka de 9 855 kronorna. Hyrbilsräkningen förblev däremot obetald och fler räkningar följde (Aftonbladet 1995).

När statsminister Ingvar Carlsson offentliggjorde sitt beslut att avgå som statsminister ingick Mona Sahlin i den skara namn av potentiella efterträdare som flitigast förekom i spekulationerna. Diskussionerna i början av september var omfattande. Den 4 september presenterade *Expressen* en Gallup-undersökning som visade att Mona Sahlin stöddes av 32 procent av svenska folket, tätt följd av Jan Nygren på 26 procent. Efter de två toppkandidaterna nämndes namn som Margareta Winberg och Göran Persson. Men Sahlin hade också många kritiker, främst inom LO-leden där missnöjet mot hennes stöd för strejkstopp och besparingar var påtagligt (Silberstein 1995). Det är en händelse som ser ut som en tanke att nyheten om Sahlins kontokortsaffärer skulle dyka upp just när socialdemokraterna stod inför ett partiledarskifte.

Den 7 oktober 1995 avslöjade *Expressen* nyheten om hennes kontantuttag. Till sitt försvar hävdade Sahlin att hon tagit fel på kort. Dagen efter ändrade hon sig och menade i stället att det var ett förskott på lönen. Dåvarande statsminister Ingvar Carlsson kommenterar händelsen med att konstatera att hon hade betalat tillbaka de pengar hon varit skyldig. Men först den 10 oktober betalade Sahlin tillbaka den hyrbilsräkning som legat sedan 1994. Den 12 oktober avslöjades det att hon hade fortsatt använda kortet, trots löften om att inte ta det i privat bruk. (Aftonbladet 1995). De fyra efterföljande dagarna var de svenska dags- och kvällstidningarna samt TV och radio fyllda till brädden med nya avslöjanden om Sahlins olika utlägg och betalningssvårigheter: Bland annat framkom det att hon inte hade betalt barnomsorgsavgiften i tid. Ledarsidor på inflytelsrika socialdemokratiska dagstidningar som *Norrländska socialdemokraten* och *Dala-*

Demokraten, tog avstånd från henne och ansåg att hon hade skadat partiet (Sahlin 1996: 302-303).

Men enhetligheten var inte total inom pressen. Liksom i andra fall där drevjournalistiken genomgår en initial fas fanns det tidningar som på ledarplats tog Sahlin i försvar. Intressant att notera är att partifärgen på ledarsidorna inte verkade spela någon roll. I fallet Mona Sahlin var det moderata *Svenska Dagbladets* ledarsida som ville tona ner kritiken. Den dåvarande ledarskribenten, Johan Hakelius, beskrev ledarredaktionens inställning:

Vi pratade om det ganska mycket och undvek att skriva om det ganska länge eftersom vi tyckte att det var en skitsak. Vi tyckte att det var löjligt. Och när vi väl skrev om det, det var Håkan Hagwall som skrev, så skrev han att: ”den som är utan skuld kastar första stenen”. Det vill säga den riksdagspolitiker som aldrig någon gång har använt sitt riksdagskort till någonting som han kanske inte borde ha gjort, utan att för den skull vara en förskingrare, kan väl sätta i gång och vara den stora moralisten. Per Unckel tyckte ju att han var det, och det visade sig ju vara lite oförsiktigt.

Johan Hakelius citerad i (Nilsson och Rennerfelt 2000: 31)

Den 16 oktober höll Mona Sahlin en presskonferens som blivit klassisk. För att förklara sitt beteende öppnade Sahlin presskonferensen med att delvis berätta om hur hon haft svårt att hantera sin privatekonomi: ”Jag kom av egna orsaker ordentligt efter med min ekonomi på 80-talet, jag gick på kontokorten, vilket jag dessvärre inte var ensam om [...]” (Hägg 1998: 88). Hon höll ett långt anförande där hon anklagade journalister för att driva en hetsjakt på henne: ”Ni filmar in i köksfönstret och säger att hon drar sig undan i rådhuset. [...] Ni smyger med teleobjektiv in i sovrummen. Jag känner mig smutsig men jag undrar också hur ni som har varit en del av det här jag nu beskrev, hur ni känner er [...]” (Sahlin 1996: 351). I de egna anteckningar inför talet fanns några rader som påminde om Nixons försvarstal från 1974. Sahlin har skrivit: ”Jag må vara slarvig med mitt liv – men jag är baske mej inte slarvig med mina barns liv, baske mej inte slarvig med politiken – och jag är baske mej ingen ohederlig person som har fifflat” (Sahlin 1996: 295). Om avsikten med talet var att ge den församlade journalistkåren en tankeställare så misslyckas den. Presskonferensen fick enbart till följd att granskningen intensifierades. Den hyrbilsfirma som hon anlitat bevakades av ett tv-team. Journalister ringde till hennes barns förskola för att få reda på om räkningarna var betalda (Sahlin 1996: 302-303). Att hon valt att ha på sig en vit blus vid presskonferensen togs som tecken

på att hon försökte snärja journalistkollektivet med en teatralisk och välregisserad show (Sahlin 1996: 301-304).

Tack vare Chicken-game-modellen (figur 8) kan vi förklara effekterna av presskonferensen. Sahlin hamnade i ett läge där hon valde att spela (A) och med pressens hjälp hamnade i [AA]-rutan. Detta är också förklaringen till varför Sahlin-affären fick en negativ inverkan både på politikerns och journalisters förtroende. Nyhetskonsumenternas förtroende för Sahlin var enligt tidningarnas opinionsundersökningar redan lågt. Genom att attackera medierna för deras arbetsmetoder försämrade Sahlin dels sin egen trovärdighet, men samtidigt tog hon med sig journalisterna i fallet. Den bevakning som tidigare hade fått nyhetskonsumenterna att ifrågasätta Sahlins trovärdighet blev nu själv utsatt för ifrågasättande. Men även om pressen fick bära skulden för den uppkomna situationen valde journalisterna att fortsätta på (A)-strategin.

Dagen efter presskonferensen presenterade *Aftonbladet* nya avslöjanden om att Sahlin hade obetalda fakturor som sträckte sig ända tillbaka till 1991 (Aschberg 1995). Samtidigt pågick en förundersökning hos Riksåklagaren. I spekulationerna om vem som skulle efterträda Ingvar Carlsson blev hon mer och mer marginaliserad. För att fly så långt bort som möjligt från uppståndelsen beställde hon en resa åt sig och sin familj. Till Mauritius. För att kunna hålla kontakt med departementet tog hon med sig sin sekreterare – vars vistelse betalades av regeringen. När hon kom hem var semesterresmålet det ämne som toppade tidningarnas löpsedlar. Ledarsidorna fortsatte att kritisera henne. *Expressens* ledarredaktion skrev:

Resan till M var för många ytterligare ett bevis på att den politiska klassen numera ser sig förmer än de människor de företräder. Inte nog med att Sahlin släpar efter med dagisräkningar och drygar ut lönen med statens pengar, hon åker till miljonärernas semesterö också. Och har mage att ta med sig sekreterare på skattebetalarnas bekostnad.
(Expressen 1995)

Inom socialdemokratin skapades ett aktivt tryck från ledande socialdemokrater. S-riksdagsmannen Kurt Ove Johansson fördömde Sahlins agerande i en debattartikel den 3 november och allt fler socialdemokrater slöt upp bakom Johansson. Den 10 november blev trycket för stort och Mona Sahlin valde att avgå från sin post i regeringen och dra tillbaka sin kandidatur till partiledarposten. Till pressen berättade hon att detta var en hård prövning i hennes liv, men att hon som tidigare hade förlorat ett barn hade varit med om värre händelser (Tiberg 1995). Även i nederlagets stund förblev Mona personlig.

Sedermera lades förundersökningen ned och hon bestämde sig då för att ge en första intervju. Det var Erik Fichtelius som höll i mikrofonen. Han frågade om hon nu hade betalat alla dagisräkningar. Jodå, svarade hon med ett leende. Det trodde hon allt att hon hade gjort. Fichtelius replikerade att han precis hade kontrollerat detta och att det tydligen fortfarande fanns en räkning till förskolan som var obetald och att hon skulle komma att få en påminnelse (Sahlin 1996: 334-335). Återigen följde andra medier upp med granskning. Men till slut bedarrade medieuppvaktningen. Hon återkom till regeringen tre år senare och hennes politiska karriär verkade ta fart på nytt, men historien upprepade sig.

Om skatt är häftigt – vad är då inte restskatt?

I november 1999 framkom det att Mona Sahlin hade fått 98 parkeringsböter under två år, varav 32 stycken hade gått till kronofogden (Brors 2002a). Återigen satte medierna igång en intensiv granskning. Knappt ett år senare, i augusti 2000, kom nästa nyhet – ett avslöjande om att hon hade fått betalningsanmärkningar eftersom hon hade betalat in sin restskatt på 40 000 kronor tre månader för sent (Expressen 2002b). Ännu en gång hördes krav inom det egna partiet på att hon borde avgå, men inom partiledningen stöttades Mona av bland andra partisekreterare Lars Stjernkvist (Frigyes 2000). För Sahlin, som lanserat socialdemokratin med budskapet att det skall vara häftigt att betala skatt, blev detta återigen en påminnelse om att hon inte levde som hon lärde. Att återlanseringen av drevet kunde ske så snabbt berodde på att Sahlins trovärdighet (*policy reputation*) var låg sedan den tidigare affären. Det fanns med andra ord institutionella ramverk för journalisterna, en gängse konvention för nyhetsvärdering som angav hur uppföljningen på Sahlins slarv skulle bevakas. Koordineringen av den journalistiska bevakningen sköttes därför med hänvisning till vad alla redan visste – att det var en nyhet som upprepade sig.

I januari 2002 inträffade nästa medieuppbåd. Det inleddes den 8 januari med nyheten handelsminister Leif Pagrotsky avslöjades ha en obetald skatteskuld på 88 323 kronor (Kärrman 2002a). Mona Sahlin å sin sida visade sig ha sex räkningar på närmare 13 000 kronor som hade hamnat hos kronofogden (Kärrman, 2002b). Pagrotsky betalade snabbt tillbaka skatteskulden och ursäktade sitt beteende. Därefter sattes medierna fokus på Mona Sahlin. Nyheten om de obetalda räkningarna hos kronofogden nyheten förvärrades när det uppdagades att Sahlins Volvo hade fått dubbelt körförbud eftersom hon varken hade besiktigat bilen eller betalat fordonsskatten (Aftonbladet 2002b).

Aftonbladets reportrar var egentligen ensamma om nyheten när de ringde

Sahlin den 9 januari. Men hennes pressekreterare, Camila Buzaglo, antog att de reportrar som stod utanför Sahlins villa var från Expressen och ringde därför av misstag den konkurrerande tidningen. Effekten blev att samtliga kvällstidningar dagen efter hade nyheten om körförbudet som sin huvudnyhet (Rydergren 2002). En rosenrasande Anders Gerdin fick se *Aftonbladet* dela med sig av vad som skulle ha varit deras scoop (Rydergren 2002). Detta är ytterligare ett exempel på att medierna inte kontrollerar nyhetens utveckling, eller ens omfattningen av ett journalistiskt drev eftersom medierna alltid måste interagera med ett drevobjekt.

Aftonbladets Lena Mellin var som många andra nyhetsjournalister mycket kritisk i behandlingen av nyheten: "Frågan är – hur slarvig får en minister vara?" (Mellin 2002). Tidningen kontextualiserade dessutom Sahlins obetalda räkningar genom att ge en återblick och hänvisa till hennes tidigare affärer. I en separat artikel intervjuades Lars Stjernkvist som även denna gång beklagade det inträffade som "trist och genant" men som i övrigt stöttade Sahlin. Tidningen redovisade även en opinionsundersökning som visade att 78,6 procent av tidningens läsare inte hade förtroende för Sahlin.

Andra nyhetskanaler gjorde samma nyhetsvärdering. Ställningstagandet i pressens nyhetsmaterial blev genomgående hårt. "Vad är Sahlin egentligen duktig på?" frågade sig rubriken på *Sydsvenskans* nyhetssida (Lönnaeus 2002b) och även *Sydsvenskan* kompletterade sitt material med en opinionsundersökning om trovärdigheten för Sahlin bland svenska folket där man konstaterade att väljarna gjorde "tummen ner" (Lönnaeus 2002b).

Affären rullade vidare med bevakning av polisförhör och intervjuer med chefsåklagare Eva Finné (i *Expressen*) som tillsammans med polis fått reda på att Sahlin erkänt ytterligare en körning med den obesiktigade bilen (Frennstedt 2002).

Från statsministern fick Sahlin dock ett visst stöd. Göran Persson uttalade sig i liknande ordalag som partisekreteraren Stjernkvist före honom: "Det hon gjort är väldigt dumt och inget att släta över" (Lönnaeus 2002a) men i den kommenterande analysen konstaterade journalisterna att Sahlin alltså kunde åtnjuta statsministerns stöd (Lönnaeus 2002; Brors 2002).

Sahlin undvek däremot att själv möta medierna under de kommande dagarna och skickade i stället ut ett karaktäristiskt pressmeddelande: "det som hänt känns urbota klantigt och idiotiskt" (Brors 2002a).

Fyra dagar efter avslöjandet om körförbudet hade frågan om Sahlins framtid i regeringen tonats ned. Statsminister Göran Persson hade redan dagarna tidigare i olika sammanhang påpekat att Sahlin hade hans förtroende medan Sahlin, som till slut åter börjat ge intervjuer tyckte att bevakningen hade fått orimliga proportioner (Alfredson 2002; Brors 2002b). Den 14 januari sände stats-

ministern ut ett pressmeddelande där han klargjorde att han även i framtiden ville se Sahlin i regeringen (Sohlander 2002).

Mona Sahlins olika affärer är exempel på hur ett nyhetsdrev kan återlanseras ett flertal gånger. Nyhetscykeln kring en politikers förehavanden kan mattas för att sedan uppkomma många år senare: En inarbetad nyhet, eller porträttering av en utpekad politiker har en hög igenkänningsfaktor bland nyhetskonsumenter och blir därför enkel för journalister att återlansera så fort nya avslöjanden kommer fram. Det var också precis vad som hände Mona Sahlin.

Samtidigt visar Sahlin själv att det, just på grund av den omfattande medieuppmärksamheten, går att etablera motbilder. Själv kunde hon ett år efter den första affären skriva en bok där hon med egna ord fick redogöra för vad som hänt (Sahlin 1996). Hon konstaterade att medierna varit ute efter att hitta nya skandaler, och att tidningarna ignorerade allt som kunde tala till hennes fördel. Några aktörer inom pressen hade till och med genomfört kreditupplysningar på henne men, noterade Sahlin, pressen var helt ointresserad av att skriva om det faktum att kreditupplysningarna inte visade några betalningsanmärkningar (Sahlin 1996: 269). Hon fick dessutom stöd från tongivande socialdemokrater och journalister som ansåg att granskningen och dess proportioner var obefogad. Ledarskribenten Jesper Bengtsson på *Aftonbladet*, samma tidning som på nyhetsplats haft omfattande nyhetsmaterial om hennes kontokort, beklagade senare det inträffade och den trend som uppkommit:

Efter "Sahlinaffären" 1996, när Mona Sahlin trädde tillbaka som statsministerkandidat efter att det framkommit att hon handlat Toblerone och lite andra saker på statens konto och först i efterhand återbetalat pengarna, fylldes massmedierna av liknande affärer.

(Bengtsson 2001: 81)

Sölvesborg – drevet kommer till Motala

Den 7 november 1995, publicerade *Motala tidning* en artikel med rubriken: "Sölve hyrde bil på semestern – betalade med kommunens kort" (SOU 1998: 63: 9). Artikeln var skriven av Britt-Marie Citron. Mona Sahlin-affären hade ännu inte klingat ut. Artikelrubriken anspelade på det som genom Sahlinaffären definitivt hade etablerats som en vedertagen journalistisk granskning – politikerns oaktsamhet med kontokort endast avsedda för tjänsteutlägg. Artikeln om Sölve Conradssons hyrbil blev upptrappningen till en av Sveriges mest uppmärksammade politiska skandaler på kommunal nivå. Åtta dagar före publiceringen av artikeln, den 30 oktober, hade

tidningens nya chefredaktör, Margaretha Engström (Citron 1999: 28), fått en inbjudan till kommunfullmäktigeordförande Conradssons smokingmiddag. Engström fattade misstankar då inbjudningskortet bar kommunens vapen och Citron hade redan tidigare visat intresse för att vilja granska kommunpolitikernas kontokort (SOU 1998: 63: 9, 10, 14).

Sölve Conradsson var kommunens starke man. Han hade under 1980-talet gjort karriär inom det socialdemokratiska partiet, som i alla avseenden hade ett betydande inflytande över Motalas kommunpolitik, och satt bland annat med i kommunens näringslivsdelegation (som senare ombildades till en kommitté) som tjänsteman och sekreterare. Redan 1983 försökte kommunen öka samarbetet med näringslivet genom att inrätta föreningen Motalaföretag i samverkan, (MFS) (Citron 1999: 24). Conradsson blev adjungerad i styrelsen och kommunen bistod föreningen med stora summor i det uttalade syftet att bibehålla jobben i kommunen.

Per Ekelin, som på 1980-talet var kommunstyrelsens ordförande hade sett till att Conradsson fick en framskjuten plats inom kommunpolitiken. Efter valet 1994 blev Conradsson kommunfullmäktigeordförande samtidigt som han behöll sin post som näringslivskonsulent. Ny kommunstyrelseordförande var partikamraten Håkan Carlsson.

Britt-Marie Citron var vid tillfället för avslöjandet nyanställd kommunreporter på *Motala tidning*, som levde ett liv i skuggan av sin stora konkurrent *Östgöta Correspondenten* (ÖC) som hade ett uttalat mål att öka sin hushållstäckning i Motala. Citron fick under arbetets gång hjälp att värdera material av tidningens före detta kommunreporter Gert E Dahlin. Dessutom fick hon efter ett tag sakkunnigt bistånd att analysera kommunredovisningen av Gösta Blohm, en socialdemokrat med kontakter inom kommunen som hade en egen revisionsfirma i Vadstena. Han tog själv kontakt med Citron eftersom han upprörts av de avslöjanden som först hade uppdagats. Blohm hade tidigare i sitt liv varit Metallombud på Electrolux där han tvingades sluta efter motsättningar med företagsledningen. Därefter hade han läst till civilekonom på Linköpings universitet efter studier på Komvux (Citron 1999: 62-63).

Citron är ett bra exempel på en aktör som kan bete sig som en extrem optimist. Som nyanställd hade hon få investerade intressen men däremot en hög marginalnytta av att få genomslag för sin bevakning.

Dålig drevstart

Motala tidnings granskning inleddes den 7 november 1995 med avslöjandet att kommunfullmäktiges ordförande, Sölve Conradsson, hade hyrt en bil under

semestern vilken han hade betalat med kommunens kontokort (Citron 1999: 8). Dagen därpå avslöjade tidningen att Conradsson även hade handlat sprit och ett golfset i en taxfree-butik för kommunens pengar. Samma dag berättade tidningen att Conradsson hade köpt kläder och skor vid ett besök i Göteborg, samt att dessa överträdelser hade gjorts möjliga genom att Conradsson själv hade attesterat sina räkningar. Ytterligare en dag senare, den 9 november, kom *Motala tidning* med avslöjandet att kommunens representation uppgick till en halv miljon kronor, enbart på Stadshotellet i Motala (Citron 1999: 8). Det var inte bara beloppet som gjorde nyheten uppseendeväckande utan även det faktum att Motala kommun sedan 1951 hade en policy om spritförbud vid representation vilket tidningen senare avslöjade – den 17 november (Citron 1999: 9).⁷⁵

Som uppföljning till de tre första dagarnas avslöjanden lät *Motala tidning* läsekretsen komma till tals. Ett telefonväkteri gav upphov till att tidningen den 10 november publicerade läsarnas reaktioner (Citron 1999: 8) på två sidor i tidningens nyhetsdel. Läsarnas kritik av Conradsson var mycket hård och han reagerade själv starkt på reportaget. Vid utfrågningen från sin försvarsadvokat i tingsrätten den 24 november 1997, svarade Conradsson att han kände sig skakad av tidningens jakt på honom. Det var vid denna publicering som den första kritiken mot tidningen tog form som anklagelser i termer av drevjournalistik och personjakt. *Motala tidning* ansågs ha uppviglat en folkmobb på ett ärekränkande och i övrigt osmakligt sätt (Citron 1999: 53-54). *Motala tidning* utnyttjade sin publicistiska makt för att, i brist på lokala tidningar som kunder understödda granskningen, försöka legitimera sin granskning. Allteftersom drevet i Motala utvecklades blev det tydligt att kommuninvånarna och *Motala tidning* – inte den konkurrerande tidningen ÖC – bildade en koalition mot kommunledningen.

I det initiala skedet av granskningen av Motalapolitikernas förehavanden fick *Motala tidning* snabbt konkurrens om granskningen från såväl kommunens egna revisorer som Komrev AB – kommunförbundets revisionsfirma som Motala kommun sedan tidigare hade ett avtal med. Den senare försökte genomföra en översiktlig revision medan kommunrevisionen genomförde stickprovskontroller på kontokortsutlägg och representation. *Motala tidning* var således inte ensam om att sätta en agenda eller att granska kommunens affärer. Kommunrevisionens granskning utmynnade dock inte i annat än en mild tillrättavisning där slarv och

75 Denna policy kritiserades mot bakgrund av de kommunsammanslagningar som inträffat efter 1951. Med hänvisning till att kommungränserna hade ritats om sedan dess hade frågan om spritförbudet inte bara ifrågasatts av kommunens politiker utan i praktiken också helt och hållet slutat att tillämpas.

oaktsamhet angavs vara förklaringar till det inträffade. Chefsåklagaren valde efter att ha samtalat med kommunrevisionens ordförande, socialdemokraten Erik Jonsson, att inte inleda någon förundersökning (Citron 1999: 84). Vid tidpunkten för mötet med Jonsson hade chefsåklagaren ingen aning om att det saknades redovisning för MFS-kontot som Sölve Conradsson själv hade ansvarat för. Inte heller visste chefsåklagaren något om de kontantuttag som Conradsson själv har genomfört från MFS och att det även i dessa fall saknades underlag. Någon information om dessa brister fick inte chefsåklagaren från Jonsson.

Även publicistiskt fick *Motala tidning* konkurrens. *Östgöta Correspondenten* inledde en granskning av de indicier som framkommit genom Motala tidnings reportage. Men ÖC valde att inte fästa uppmärksamhet vid Citrons reportage på nyhetsplats. På ledarsidan publicerade däremot ÖC en rad artiklar som var mycket kritiska till uppgifterna om missbruk av kontokort. Det förekom flera tillfällen då ledarsidan tog avstånd från *Motala tidnings* reportage (SOU 1998: 63: 12) bland annat den 2 december 1995:

Motala har lite svårt att få fart på sina kommunala skandaler. Trots att fullmäktigeordföranden Sölve Conradsson (s) öppet erkänt att han glömt betala en hyrbil som han använt kommunens kreditkort till lyckas man ändå inte få till någon skandal. Det visar sig nämligen snopet nog att det Sölve Conradsson glömt är att han faktiskt betalat för bilen innan kommunen i sin tur betalat fakturan för kreditkortet. Den enda återstående skandalen är därför att kommunen nu är skyldig Conradsson för att han betalat bilen två gånger. Bättre skandaler vill vi se under nästa år!

Östgöta Correspondentens ledarsida,
citerad i (SOU 1998: 63: 20-21)

Östgöta Correspondentens ledaravdelning blev bönhörd i sin sarkasm. *Motala tidning*, som inte hade en egen ledaravdelning, kunde inte bemöta ÖC:s opinionsbildande journalistik på annat sätt än genom att gräva fram fler oegentligheter. De motkonteringar och återbetalningar om Conradssons affärer som ÖC:s ledaravdelning hänvisade till (ovan) var i själva verket inget annat än rökridåer som Motalas kommunledning sände ut i syfte att försöka ta udden av avslöjandena i *Motala tidning*. Detta konstaterades av ÖC:s ledarredaktion i en artikel som infördes den 14 december. Två dagar senare, den 16 december, valde ÖC att delge sina läsare en retrospektiv betraktelse på ledarplats:

Correspondenten deltog inte i skallet över representationsmiddagar och alkoholförtäring. Ingenting av vad som där framkom tydde på något överdådigt frossande. Vi hoppades uppriktigt att avslöjandena skulle stanna vid detta och såg snarast Sölve Conradsson som ett offer för missunnsamhet och hyckleri. Verkligheten visade sig tyvärr vara en annan. Sölve Conradssons avgång framstår i efterhand som självklar, men inte på grund av något glas vin eller whisky.

(SOU 1998: 63: 25-26)

Östgöta Correspondentens chefredaktör Ernst Klein hade så sent som den 23 november, två dagar efter att kommunrevisionen släppt sin rapport, ställt upp för Conradsson genom att ingå i en debattpanel om etik och moral där Conradsson var värd (Citron 1999: 9, 81-82). Under den första månadens avslöjanden i *Motala tidning* fanns således inget enhetligt journalistiskt drev i kommunen. Det konstaterade dåvarande pressombudsmannen i en kommentar till affären (SOU 1998: 63: 47) – den större tidningen undvek inte enbart att följa upp rapporteringen i *Motala tidning*, den kritiserade även på ledarplats bevakningen i konkurrenttidningen.

Britt-Marie Citrons granskning i *Motala tidning* uppmärksammade med tiden allt fler oegentligheter som senare förekom i åklagarens brottsbeskrivning: Efterforskningarna visade att Sölve Conradsson hade låtit kommunen betala en semesterresa för honom och hans familj, till en kostnad av 4 1760 kronor (Citron 1999: 44). Den 2 december rapporterade *Motala tidning* att fem kommunpolitiker och två företagare åkt till Berlin – en resa som sammantaget kostade 84 000 kronor. Räkningarna för resan, som saknade specifikationer, hade debiterats MFS (SOU 1998: 63: 12). Sedermera avslöjade *Motala tidning* (den 13 december) att kommunstyrelsens ordförande, Håkan Carlsson, hade ljugit i syfte att försöka dölja att resan till Berlin var en förtäckt nöjesresa som genomfördes tillsammans med fruar och sambor (Citron 1999: 10). Sölve Conradsson arrangerade denna resa såväl som ytterligare en resa till Nice som kommunens politiker hade deltagit i. Även denna resa genomfördes på kommunens bekostnad tillsammans med fruar och sambor. Det rörde sig denna gång om inalles 14 personer, däribland kommundirektören Östen Skoglund med fru, ledamoten i näringslivsutskottet och kommunstyrelsen Leif Cederqvist, landstingsrådet Eiwor Englund och källarmästaren på Statt med hustru. Resan förklarades senare ha skett i syfte att informellt avtacka den avgående kommunfullmäktigeordföranden Per Ström för tiden i kommunledningen. Även Per Ström tog med

sig sin fru på resan. Den totala utgiften för Nice-resan uppgick till drygt 140 000 kronor (Citron 1999: 131-132).

Det dröjde ända till den 7 december 1995, på dagen en månad efter att den första artikeln skrevs i *Motala tidning*, innan nyhetsjakten kring kommunkandalen åter tilltog i styrka. Citron fick då hjälp av Gösta Blohm som själv hade åtagit sig att granska kommunalrådets räkenskaper åt Britt-Marie Citron. Med hans hjälp kunde tidningen blotta fler oegentligheter, säkerställa att resorna som tidigare påståtts vara affärsresor i stället rörde sig om nöjesresor och även i flera andra fall motbevisa de förklaringar som kommunledningen från början hade uppgivit. Denna dag kunde tidningen med hjälp av Blohm avslöja det tillfälle då Sölve Conradsson hade bjudit kommundirektören Östen Skoglund på mat och sprit på stadshotellet, till en kostnad av 1 400 kronor. Blohm intervjuades i tidningen av Citron och han dömde ut kommunledningens representation. Han framträdde även i andra medier där han framförde sin kritik av kommunledningen (Citron 1999: 100-102).

Dagen efter intervjun med Gösta Blohm och avslöjandet om bjudmiddagen, den 8 december, valde *Motala tidning* att åter skildra stämningen i kommunen med en publicering av gräsrotternas reaktioner. Eftersom många Motalabor redan vädrade sina känslor på tidningens insändarsida ville redaktionen inte införa allmänna läsareaktioner på nyhetsplats. I stället åkte Britt-Marie Citron ut till Solna International och intervjuade några verkstadsarbetare, samtliga partimedlemmar i socialdemokraterna (SOU 1998: 63: 24).

Den 11 december beslutade Sölve Conradsson att avgå från sitt uppdrag som kommunfullmäktiges ordförande (SOU 1998: 63: 12). Nästföljande dag beklagade ÖC:s chefredaktör beslutet: "Hetsen mot Conradsson känns obehaglig. Det var inte till helgon han valdes utan bara till fullmäktigeordförande." (Citron 1999: 110).

Då hade frågan slutligen slagit igenom på riksnivå och nio dagar senare intervjuades Britt-Marie Citron i SVT:s båda nyhetsprogram Aktuellt och Rapport (SOU 1998: 63: 13).

"Sanningen ska göra er fria"

I efterhand kan vi på ett överskådligt, kronologisk sätt belysa och kritiskt granska utvecklingen av nyhetsrapporteringen från Motala. Först kom nyheten om en till synes obetydlig förseelse när kommunfullmäktiges ordförande hade använt sitt tjänstekort för att betala en hyrbil. Nyheten följdes upp av artiklar om flera liknande förseelser. Den 10 november lät *Motala tidning* läsarna bekräfta

tidningens granskande roll och sensationen i de senaste dagarnas avslöjanden genom att ha ett telefonväkteri. På detta sätt byggde tidningen upp sin trovärdighet när motaktören – kommunledningen – i stället försökte att dölja fakturor och utlägg. Men Citrons agerande var ett högriskprojekt. En liten socialdemokratisk dagstidning i en kommun som domineras av socialdemokrater har alla odds emot sig – dels därför att sanktionerna från kommunledningen hade kunnat bli förödande för tidningen, när kommunstyrelsens ledamöter inte ville uttala sig i Motala tidning, dels därför att ett misstag i hanteringen av så grova anklagelser som tidningen förde fram kunde rendera tidningen trovärdigheten hos läsekretsen. Detta blev ännu mer tydligt när konkurrenten och länets största tidning valde att inte följa upp Citrons granskning.

En vecka senare, den 17 november, satte tidningen ett historiskt perspektiv på kommunledningens representationsutgifter genom att berätta om Motala kommuns beslut från 1951 om att endast tillåta spritfri representation. För att ytterligare lägga auktoritetstyngd bakom sin egen granskning lät tidningen en utomstående aktör, i detta fall revisorn Gösta Blohm, komplettera de tidigare uppgifterna med såväl nytt material som ett uttalat normativt ställningstagande om kommunens hantering av representation och kontokort. Därefter släppte tidningen åter fram röster från läsekretsen genom att den 8 december intervjua indignerade socialdemokratiska partimedlemmar. Slutligen, den 12 december, när kommunstyrelsens ordförande i Motala, Håkan Carlsson, förnekade att fruvar hade följt med på kommunledningens resa till Berlin, valde Motala tidning att undgå att bemöta påståendet på plats. Gösta Blohm hade redan kontaktat hotellet i Berlin och kunde få fram bevis för att kommunledningen hade haft fruvar och sambor med på resan. Citron gjorde ännu en gång ett scoop genom att inte öppna för bemöta Carlssons lögn under presskonferensen utan i stället vänta till publiceringen dagen därpå då *Motala tidning* var ensam om nyheten (SOU 1998: 63: 19).

Utvecklingen ovan, konceptualiseringen av nyhetsrapporteringens olika stadier, gör det möjligt ge en helhetsbild av utvecklingen. Det är först genom denna sammanlänkning av olika reportage (som ett slags nyhetsprodukt med en given livslängd) som vi kan relatera olika händelser och nyheter till varandra i vad som efter hand utmynnar i ett drev (SOU 1998: 63: 29). Vi kan också konstatera att nyhetsartiklarna i flera fall har kunnat uppfattas som ett försök att skapa opinion på nyhetsplats (SOU 1998: 63: 35).

Precis som i Watergate-affären missbedömde Sölve Conradsson och kommunledningen sin payoff-kalkyl för att ljuga. Att de gjorde det en första gång må vara förklarligt. Men att kommunledningen genomgående blev påkomna med att ljuga gjorde att deras BLP-värde sjönk, på grund av L –

trovärdigheten i kalkylen. Detta ska då mätas mot att kommunpolitikerna hade extremt starka motiv att undgå att utsättas kommunens ekonomi för granskning.

Oavsett hur vi avporträtterar frågan måste vi konstatera att det var i linje med tidningens uppdrag att avslöja oegentligheterna i kommunledningen. Det var dessutom en bevakning som tidningen genomförde i det närmaste helt konsekvensneutralt samtidigt som redaktionen tog vissa initiativ för att försäkra om ensamrätten till sina avslöjanden. Ingenting i detta ger fog för någon anklagelse om att ha *Motala tidning* kan ha regisserat ett drama.

I efterhand kan vi även konstatera att granskningen av Sölve Conradsson skilde sig åt i de två tidningarna *Östgöta Correspondenten* och *Motala tidning*. ÖC drev inte frågan och hade inte heller något intresse av att följa upp den allmänna opinionen på plats vilket Motala tidning i flera fall ägnade sig åt för att legitimera den egna granskningen (SOU 1998: 63: 17-18). Här föregick således två distinkt olika nyhetsvärderingar på de olika redaktionerna.

Det finns också skäl att tro att redaktionsledningen för Motala tidning i vissa fall försökte tona ner kritiken. Ett exempel på detta inträffade då tidningen böjde sig för att kritisera kommunrevisionens rapport. Citron ändrade själv i sin text efter påtryckningar från chefredaktören Margaretha Engström. Dagen efter att kommunrevisionen lämnat sitt utlåtande konstaterade Motala tidning att kommunrevisionen ”på punkt efter punkt” slog fast att det hade begåtts felaktigheter (Citron 1999: 78-79).

Kort från verkligheten

Att medlemmar av kommunledningen tog personlig skada av affärens dramatiska utveckling var en naturlig effekt av den granskning som massmedierna stod för. Centerpartisten Bengt-Åke Karlsson, som alltså inte hade partikopplingar till den socialdemokratiska kommunledningen, hade varit medbjuden på kommunledningens Berlinresa. Han friades av tingsrätten men kände sig tvingad att lämna Motala fullmäktige. Han ansåg att Motala tidnings bevakning hade skadat hans familj. Citron själv frågade Karlsson vid ett tillfälle varför han inte hade valt att stiga fram tidigare och berätta allt han visste – då hade han möjligen kunnat bli en hjälte (Citron 1999: 140). Det risktagande som det innebar att dölja sin egen inblandning i Berlinresan visar med tydlighet att Karlsson själv var en part i utvecklingen och därmed delaktig i affärens inverkan på hans egen person.⁷⁶ Även Sölve Conradsson ansåg sig ha lidit stor personlig skada av mediebevakningen. Detta bekräftades av två psykiatriker, som när tystnadsplikten har hävts, beskrev att han drabbats av en svår depression och att han även hade plågats

av självmordstankar. Hans advokat utpekade Motala tidning som en offentlig variant av skampåle som hade dömt honom i allmänhetens ögon (Citron 1999: 164).

Fler parter än de målsägande fick utstå personliga svårigheter genom granskningen. Viskarna (Bok 1981), *Motala tidnings* informatörer, fick uppleva hårda repressalier. Efter att ha framträtt i tidningen blev partimedlemmarna på Solna International utsatta för ett hårt bemötande av andra partimedlemmar. Ordföranden för partiföreningen på Solna International fick ta skulden för att hans medlemmar hjälpte journalisterna. Han kände sig tvingad att lämna sin plats i Motala kommunfullmäktige. Ett år senare lämnade han också det socialdemokratiska partiet (Citron 1999: 106)

Några av de tjänstemän på kommunkontoret som lämnat ut offentliga handlingar till Motala tidning fick även de se sig hårt bemötta av kommundirektören, såväl som Gösta Blohms – vars heder sattes på spel genom granskningen. Genomgående valde kommunledningen att hitta syndabockar bland dem som informerade allmänheten om förhållanden inom kommunen.

Rättsprocessen

Rättegången om Motalaaffären inleddes i Motala tingsrätt den 20 oktober 1997, samma dag som Sigvard Marjasin, den förre landshövdingen i Örebro län, ställdes inför rätta för liknande brott. Marjasin frikändes medan Conradsson fälldes tillsammans med flera av sina kommunala kollegor.⁷⁷

Leif Silbersky företrädde Marjasin och tog sig senare även an försvaret av Sölve

76 Även företrädare från andra oppositionspartier, som inte hade insyn i ärendet, följde Karlssons exempel och valde att inte kritisera kommunledningen.

77 Kommunstyrelsens ordförande, Håkan Carlsson (s), dömdes till fyra månaders fängelse för trolöshet mot huvudman. Ledamöterna i näringslivsutskottet och tillika medlemmarna av kommunstyrelsen, Maths Andersson (ersättare, fp) och Leif Cederqvist (s), samt kommundirektören Östen Skoglund fick samtliga villkorliga domar samt böter för trolöshet mot huvudman. Kommunalrådet och 1:e vice ordföranden i kommunstyrelsen, Bertil Thorén (s) dömdes till böter medan oppositionsrådet och 2:e vice ordföranden i kommunstyrelsen Bengt-Åke Karlsson (c) friades helt från anklagelsen om trolöshet mot huvudman. Detta var även fallet för källarmästaren på Statt som stod anklagad för medhjälp till trolöshet mot huvudman. Vd:n för MFS, Krister Ström, dömdes tillsammans med två tidigare MFS-anställda till villkorligt och böter respektive böter för osant intygande. Efter att först ha överklagat till hovrätten där utslaget blev detsamma valde Thorén, Skoglund och Cederqvist att försöka gå vidare till Högsta domstolen. Conradsson, Carlsson och Andersson beslutade att förlika sig med hovrättens dom. (Citron 1999: 12).

Conradssons i Göta hovrätt. I november 1988 föll hovrättens utslag som var en upprepning av tingsrättens dom mot Conradsson rörande grov trolöshet mot huvudman: 1,5 års fängelse samt drygt en miljon kronor i skadestånd (Citron 1999: 175). Straffet utökades med ytterligare ett halvårs fängelse efter att ytterligare en ny tingsrättsdom slagit fast att Sölve Conradsson tillsammans med före detta vännen och kommunalrådet Per Ekelin hade genomfört två privata bilköp för kommunens pengar, samt att Conradsson hade gjort privata uttag på över 100 000 kronor ur kommunens kassa vilket han fört in på hustruns bankkonto. (Citron 1999: 173-174).⁷⁸

Backlash-effekter på uppdrag förvanskning

En kvacksalvare bör inte besöka samma ort två gånger och en journalist som har blivit påkommen med att bedriva oseriös journalistik har svårt att återkomma till sitt gamla intervjuobjekt.

Liksom politiker bygger journalister sina karriärer på trovärdighet. Det går naturligtvis för en journalist att konsekvent förvanska nyhetsmaterial och till och med servera lögnen till sin publik. Journalistens egen nytta av att bete sig på ett dylikt sätt kan bestämmas enligt den ekonomiska riskbedömning som tidigare har beskrivits.

Men ett sådant beteende är dömt att misslyckas i längden. Precis som med kvacksalvare sprids ryktet om den oseriösa journalisten, inte bara bland potentiella intervjuobjekt, utan också till journalistens publik, ofta genom konkurrerande nyhetskanaler. Därmed underminerar oseriösa journalister sin egen marknad. Vi kan anta att skuldbördan i sådana fall delvis blir kollektiv, men att det framförallt finns ett intresse hos andra journalister på nyhetsmarknaden att fjärma sig från någon som bevisligen brutit mot pressetiska regler.

Med dagens erfarenhet hade vi inte släppt in Janne Josefsson.

Rolf Persson, citerad i (Kimming 2003)

Oskarshamns socialchef Rolf Persson fick erfara vad Sveriges televisions program *Uppdrag granskning* kunde få för effekter. I ett uppmärksammat reportage den 10 december 2002 speglade *Uppdrag granskning*s reporter, Janne Josefsson, ett

⁷⁸ Per Ekelin dömdes för trolöshet mot huvudman till villkorligt och böter. Han överklagade till sist till Högsta domstolen.

omhändertagande av ett barn som kommunen hade verkställt. Josefsson hade befunnit sig i kommunen i tre veckor för att sätta sig in i fallet. Av de sju timmarna bandade intervjuer blev resultatet ett tio minuter långt inslag som väckte upprörda känslor hos tittarna. Kommunens socialkontor fick känna av en folkstorm som bland annat resulterade i närmare 50 anmälningar till JO (Kimming 2003). Granskningsnämnden fällde Josefssons reportage för att ha varit osakligt och partiskt. Oskarshamns kommun friades från de anklagelser som kom in till Justitieombudsmannen (Kimming 2003).

Men Josefsson lyckades att få till stånd ännu ett reportage från Oskarshamn. I det uppföljande inslaget från orten, som sändes den 25 mars 2003, hävdade han att socialkontoret hade gjort en "helomvändning" när tjänstemännen slutit ett avtal med barnets föräldrar. Granskningsnämnden valde denna gång att fria programmet men skrev i ett mycket kritiskt utlåtande att det fanns uppgifter i programmet som verkade vara tendentiösa, om än inte av den natur att programmet borde fällas (Granskningsnämnden 2003a, Jönsson 2003b). Rolf Persson tog lärdom av händelsen och genom Akademikerförbundet SSR:s tidning, varnade han kollegor runt om i landet för att befatta sig med Jan Josefsson (Kimming 2003).

Det finns även andra strategier som en person kan använda för att försöka ge en motbild till en orättfärdig journalistisk granskning. Jehovas Vittnen blev även de utsatta för Josefssons suggererande journalistik. Reportaget skildrade övergrepp på två syskon som utförts av en av församlingens medlemmar. Jehovas vittnen hade, enligt Josefsson, konsekvent undvikit att anmäla händelserna till polis och socialtjänst. Vad som inte nämndes i reportaget var att förövaren också var ett barn som inte ens var tio år gammal när de första övergreppen skedde. Granskningsnämnden fann att programmet stred mot kravet på saklighet (Granskningsnämnden 2003b; Sveriges television, Mediemagasinet 2004b). Jehovas vittnen valde att föra sin egen talan, direkt till svenska folket, genom att sätta in annonser i svenska dagstidningar där man bemötte påståendena från Josefsson (Stenholm, intervju, 2003). När granskningsnämnden hade fällt programmet för att ha varit vilseledande och osakligt var andra journalister uppenbart intresserade av att avslöja "avslöjaren" Josefsson (Sveriges Television, Mediemagasinet 2004b).

Vi tar fram det som stärker de teser vi driver och trycker undan det andra.

Janne Josefsson, citerad i (Kjöller 2004)

Kritiken av en journalist kan på detta sätt bli lika förödande som kritiken av en politiker. I såväl opinionsbildande material som i nyhetsmaterial har Josefssons

metoder kritiserats vid flera tillfällen. En vecka före valet 2002 sände *Uppdrag granskning* en dokumentär där Josefsson och hans filmare besökte valstugor med dold kamera. Flera partifunktionärer fällde främlingsfientliga uttalanden och Josefssons avslöjande var ett faktum. Metoden att använda dold kamera blev förvisso omdiskuterad, men flera pressetiska bedömare ansåg att metoden var berättigad eftersom avslöjandet hade allmänintresse samtidigt som man kunde anta att det inte hade gått att få fram informationen på annat sätt (Stenholm, intervju, 2003). Däremot skapade Josefssons selektion av valstugor misstro mot hans journalistiska ambitioner (Stenholm, intervju, 2003). Reportaget fokuserade nästan uteslutande på borgerliga partier, främst moderaterna. Vänsterpartiet och miljöpartiets valstugor besöktes inte eftersom Josefsson ”inte hittade” några sådana (Kjöller 2004). Att moderaterna efter valstugereportaget fick ta emot kritik och även antogs förlora viktiga väljargrupper var en naturlig följd av det genomslag som nyheten hade. Ur ett demokratiskt perspektiv finns det här ingenting att invända – politiska partier måste ta ansvar för vad deras representanter yttrar till en journalist. Däremot kan vi ur en mer medieinriktad problemställning fråga oss om SVT:s public service-uppdrag innebär att vissa partier ska undgå granskning.

I den efterföljande debatten till reportaget i Oskarshamn ifrågasattes Josefssons arbetsmetoder av både journalister, som Publicistklubbens ordförande Jan Guillou (Sveriges radio, P1 2003), Maria Carlshamre (Carlshamre 2002) och Hanne Kjöllner (Kjöller 2001), och politiker som Alf Svensson (Svensson 2002). Kristdemokraternas (dåvarande) partiledare uttryckte frustration över att Josefsson inte kunde få några mer kännbara påföljder än en prickning av granskningsnämnden.

Frågan är då vad som egentligen fungerar bäst för att höja journalisters etik. Det finns skäl att tro att en kritik av det slag som har drabbat Janne Josefsson ytterst blir förödande för det egna journalistiska uppdraget av den enkla anledningen att marknaden för såväl framtida seriösa intervjuobjekt som publik sinar. Andra journalister bidrar till att sanera journalistiken från oetiska inslag genom att kritisera Josefsson och samtidigt göra sina nyhetskonsumenter medvetna om hans brister.

Nyhetsjournalister har också vid flera tillfällen valt att distansera sig från Josefsson genom att implicera att han inte bara får kritik i sak utan att han också är självupptagen: I en debatt med Jan Guillou om det uppmärksammade Oskarshamn-reportaget beskrev Sveriges radios reporter en ”Josefsson, ivrigt försvarande sitt arbete, stundom så uppfylld av att tala om sig själv att publiken brast ut i skratt” (Sveriges radio, P1 2003).

De ungdomar från Fittja, som upprördes av Josefssons arrogans och beskriv-

ningar av deras stadsdel i programmet Fittja Paradiso kunde ha varit en isolerad företeelse som endast berörde Fittjabornas förtroende för Josefssons journalistik, om det inte var för att såväl tv som tidningar dokumenterade det tillfälle då Josefsson återvände till Fittja för att möta sina kritiker (Carlshamre 2002). Detsamma gäller naturligtvis i fallen med Josefssons bevakning av Jehovas vittnen, Oskarshamns kommun och de moderata valstugorna. Fler och fler nyhetskonsumenter når en *common knowledge*-insikt där de inte bara vet att Josefsson bedrar sin publik, utan också blir medvetna om att andra känner till detta: Nyhetskonsumenterna tar därför inte rapporteringen på allvar eftersom de inte förväntar sig att särskilt många andra gör det.

Dreven och deras dynamik

Det finns en frestelse att överbetona de enkla nyheterna [...] eftersom andra nyheter är svårare att sälja in. Den allra starkaste drivkraften i mediavärlden, starkare än drivkraften för kommersiella medier att tjäna pengar, är att dra till sig uppmärksamhet. Och det är en legitim drivkraft. Jag menar, man ska inte bli journalist om man inte är besjälad av viljan att bli läst.

(Stenholm, intervju, 2003)

Våra exempel i detta kapitel visar att drevjournalistiken har ett inflytande på makthavare och politiska partier (Hadenius & Weibull 1993:294-295; McNair 2000:172). Den form av förenkling som ofta förekommer i nyhetsmaterialet uppmanar till rationell ignorans med betoningar på symbolik – ett kontokort betyder mer än en utredning.

Ur ett dagordningsperspektiv är värdet av tidningars granskning oberoende av vilka ämnen som väljs. En nyhet om ett kontokort kan ha större politisk påverkan än invecklade analyser av offentliga finanser. Tidningarnas opinionsundersökningar om förtroendet för politiker och tjänstemän mitt under en rådande politisk affär ger en fingervisning om att väljare uppskattar konkreta nyheter som därefter kan användas för att utvärdera politikern eller tjänstemannen.

I detta avseende bör det tilläggas att drevjournalistik som avslöjar och granskar lagbrott kan få en högre legitimitet bland allmänheten just genom att en juridisk prövning kan bekräfta att journalisternas nyhetsvärdering har varit legitim. Journalistiska drev som enbart rör moraliska och etiska gränsdragningar kan i stället lätt skuldbeläggas – eftersom drevobjektet helt enkelt kan hänvisa till att

det rör sig om en värderingsfråga och ifrågasätta journalisternas moraliska bedömning, snarare än granskningen i sig.

Även om skandaler med kontokort och tjänstebostäder har varit vanligt förekommande under det senaste decenniet så dyker det ständigt upp nya fall. Före detta PO, Pär-Arne Jigenius noterar att såväl Marjasin- som Per-Anders Örtendahl-affären har blivit uppmärksammade i medier med omfattande publicitet. Eftersom de båda friades i den rättsliga instansen har debatten kommit att fokusera på huruvida medierna har möjlighet att uppvigla en folkmobb och döma folk på förhand (SOU 1998: 63: 50). Men frågan är mer mångfacetterad. Även om den rättsliga prövningen inte ledde till fällande dom kan allmänintresset av deras förehavanden vara av mer moralisk karaktär. Dessutom, tillägger Jigenius:

Det vore logiskt om Sahlin-affären blev avgränsad i tiden, om inte annat så av den anledningen att politikerna skulle lära sig läxan, så att inte fler scoop av denna art låg begravda i de handlingar som är tillgängliga genom offentlighetsprincipen. Fallet Mats Hulth i Stockholms Stadshus visar dock att kontokortsjournalistiken inte hade gjort sig snabbt överflödig. Jag ska inte värdera eller moralisera över Mats Hulths representationsvanor; jag skall endast konstatera att han uppenbarligen inte tog intryck av allmänhetens, politikernas och pressens kritiska reaktion på alla de avslöjanden av liknande art som gjordes flera år innan Svenska Dagbladet tog sig för att granska Mats Hulth.

Pär-Arne Jigenius, citerad i (SOU 1998: 63: 46)

När journalister får kritik för att jaga i flock glöms ofta den politiska variabeln bort. Olika aktörer utanför mediebranschen försöker att aktivt påverka nyhetsförmedlarna och medier interagerar konsekvent med politiska företrädare. Att dreven mot Mona Sahlin och Mats Svanberg dök upp mitt under deras respektive nomineringstid till politiska uppdrag kan åtminstone ge oss en fingervisning om att det finns andra aktörer än medierna som kan tänkas ha ett intresse av drevjournalistiken – så länge den inte drabbar dem själva.

Skjut inte på journalisten... eller?

Kom se på journalisterna,
på samhällsgisslarna
många av de klottrar bort sin möjlighet.
Ja, vad får jag för pultronerna
som fläcker spalterna
med byskvaller och annan harmlöshet?
Och vars enda ambitioner är en by-line och en lön
och ett stambord där det vackra folket finns.
Medan andra bryter ryggen i jakt på sanningar
som skrämmer skiten ur en livrädd redaktion.
Ja, till de sista vill jag säga, innan tystnaden tar vid,
att vi behöver folk som fattar sin mission.

Björn Afzelius, "Medan bomberna faller", 1982

Demokratiska konsekvenser

På ett analytiskt plan finns det anledning att skilja mellan den politiska demokratin och rättsstaten. Rättsstaten är en fundamental del i den liberala demokratimodellen, men bygger på delvis andra normativa principer än den politiska demokratin. Logiken för rättsstaten innefattar tre huvudkomponenter – fri- och rättigheter, rättssäkerhet och maktindelning (Peczник 1999: 20-23, 28-31; Rothstein 1995: 15). De fyra processvärden som särskilt aktualiseras i förhållande till den politiska demokratins institutioner är: öppenhet, diskussion, ömsesidighet och ansvar (Lundquist 2001: 118-119, 138-139).

Vissa av de identifierade demokrativärdena framstår som mer centrala än andra när vi ska analysera hur mediernas granskning av enskilda befattningshavare kan påverka de offentliga procedurerna. Framför allt gäller det processvärdet ansvar. Innehavarna av politiker- och tjänstemannaroller har alltid ett personligt ansvar för sina åtgärder (Lundquist 1988: 152, 155-156). I demokratins institutioner finns särskilda procedurer för ansvarsutkrävande. I mediernas granskningsfunktion ingår naturligen att identifiera och placera detta personliga ansvar. Men

om medierna genom avskedandemakten i praktiken också kan ”döma” enskilda befattningshavare hamnar vi i demokratin kärna – med en ställföreträdande tredje statsmakt som utkräver ansvar. För att förtydliga bör det påpekas att det naturligtvis inte handlar om något formellt ansvarsutkrävande, utan i stället om att medierna kan ha ett reellt, indirekt inflytande över ansvarsutkrävandet. Vi kan därför lämpligen beteckna denna process som ett samspel mellan massmedia och de politiska institutioner, där mediernas makt bland annat beror på hur trängda, rädda och listiga de politiska makthavarna är i varje enskilt fall.

För att närmare förstå denna påverkansprocess inom ramen för en institutionaliserad demokrati måste vi skilja mellan olika typer av ansvar – politiskt, juridiskt och moraliskt (Lundquist 2001: 139). Politiskt ansvar är grunden för den representativa demokratin och parlamentarismen i Sverige (Holmberg och Stjernquist 1998: 42-42). Det politiska ansvaret grundas på att den enskilde politikern är en representant med ett politiskt mandat. Den generella demokratiska mekanismen för politiskt ansvarsutkrävande är de allmänna valen. Väljarna avgör om politiker, partier och regeringar ska få fortsatt förtroende att fatta beslut på deras vägnar (Dunn 1999). Därutöver finns ett antal särskilda mekanismer för regeringens politiska ansvar (Holmberg och Stjernquist 1998: 198-202). Statsministern har en nyckelroll, bland annat genom rätten att utse och entlediga övriga regeringsledamöter (Holmberg och Stjernquist 1998: 108). Grundtanken är således att det politiska ansvaret är en exklusiv företeelse – gällande enbart representanter för det konstitutionellt reglerade, folkvalda systemet. Om politiskt ansvar i praktiken skulle avkrävas också av medierna, annat än av deras respektive ägare och uppdragsgivare, då bäddar det för ett omfattande demokratiskt problem som går i strid med den grundläggande principen om press- och yttrandefrihet.

Motsvarigheten till politiskt ansvar i den offentliga förvaltningen är tjänsteansvaret. Övervakning och ansvarsutkrävande av tjänstemännens myndighetsutövning sköts genom särskilda institutionella organ – JO och JK. Därutöver finns givetvis ett generellt juridiskt ansvar. Politiker och tjänstemän lyder precis som alla andra medborgare under lagen (Petersson och Söderlind 1993: 115-119, 146-148). Grundproblemet är det samma som tidigare. Om det förekommer rättsskipning med påföljder för berörda parter utkrävs det juridiska ansvaret i praktiken delvis av instanser utanför de demokratiska institutionerna.

När mediernas granskning av offentliga makthavare inriktas på frågor av juridisk karaktär aktualiseras emellertid också andra demokrativärden som är knutna till rättsstaten. Normen om rättssäkerhet innebär att alla medborgare – även politiker och tjänstemän – bör ha ett rättsligt skydd mot såväl enskilda (däribland massmedierna) som staten. Ingen ska dömas ohörd. Om medierna i

sin granskning utpekar en politiker eller tjänsteman som skyldig, kan rättssäkerhetens grundvärden om rättslighet, förutsebarhet, integritet och rättstillgänglighet i praktiken undermineras (Peczenik 1999: 21-23; Rothstein 1995: 15, 91-92). Vi kan då ställa oss frågan hur det står till med den oberoende rättsliga kontrollmakten i Sverige (Peczenik 1999: 29-31; Rothstein 1995: 15, 93-95).

Moraliskt ansvarsutkrävande har inte samma formella status som politiskt och juridiskt ansvar. Det handlar i stället om allmän etik, plikten att verka för det goda och det rätta, och att motarbeta det onda och orätta. I demokratins institutioner är detta ansvar knutet till rolletik – normativa doktriner för politisk etik och förvaltningsetik, som anger vilka värden politiker och tjänstemän bör beakta vid beslutsfattande och genomförande av beslut (Lundquist 1991: 143-158; Sjölin 1993). Frågan om moraliskt ansvar aktualiseras normalt som ett inslag vid granskning av politikers och tjänstemäns formella ansvar. Det är svårt att se några direkta demokratiska problem med massmediernas moraliska ansvarsutkrävande av politiker och tjänstemän – så länge det håller sig inom tryckfrihetens ramar. Tvärtom måste den etiska dimensionen vara ett centralt inslag i mediernas granskningsuppgift, oavsett om detta kan leda till formellt ansvarsutkrävande eller ej.

Givet det som tidigare nämnts om de potentiella demokratiska problem som kan följa av att medier bedriver drevjournalistik och förvandlar sig själva till en publik folkdomstol bör det också påpekas att medierna har en ytterst essentiell plats i demokratin, i synnerhet vad gäller bevakandet av politiska fri- och rättigheter. En fri åsiktsbildning på yttrandefrihetens och tryckfrihetens grund är fundamental för den svenska demokratin (Holmberg och Stjernquist 1998: 40-41). Det finns emellertid ingenting som säger att medierna, enbart genom att finnas till hands, kommer att spela en viktig roll i varje enskild prövning av demokratiska rättigheter i en demokrati. När riksdagen den 20 november 2002 fattade beslut om att ändra tryckfrihetsförordningen och införa fyra nya tryckfrihetsbrott (olaga hot, hot mot tjänsteman, övergrepp i rättssak och brott mot medborgerlig frihet) var pressen tyst.⁷⁹

Till den fundamentala uppgiften att granska makthavare och beslut bör det

79 Lagändringen var föranledd av Aftonbladets publicering av bilder med nazister som poserade framför tv-personligheten Alexandra Pascalidou och Stockholmspolisens informationschef Claes Cassels bostäder. Intresset i riksdagens kammare var svalt. Endast sju riksdagsledamöter deltog i debatten. Enligt förespråkarna av lagändringen, däribland Kent Högström (s), var tryckfrihetsförordningen att beteckna som en brottskatalog där uppenbara luckor behövde täppas till. Motståndarna, anförda av bland annat Per Unckel (m), menade i stället att grundlagens princip inte var detsamma som den praktiska tillämpningen och att en författningsrevision inte var nödvändigt.

tilläggas att demokrativärdet diskussion också är av central betydelse i ett medieperspektiv. En demokratisk diskussion måste vara formellt öppen för alla medborgare. Den sammanfattande poängen är att varje värdering av de negativa effekterna på demokratins funktionssätt som mediernas avskedandemakt kan ha, samtidigt måste brytas mot mediernas positiva roll för att realisera demokratins kommunikationsvärden.

Som vi tidigare har visat i figur 8 (*Chicken-race*) utgör de drevjournalistiska granskningarna bevis för att det råder en vital kontroll av den politiska makten. Avsaknaden av dylika nyhetsändelser hade snarare kunnat leda till misstankar om att medieeliter och politiska eliter väljer att mörklägga politiska skandaler.

Här föreligger således en demokratiteoretisk knut av gordiska mått. Å ena sidan riskerar drevjournalistikens inneboende mekanik att förstöra förtroendet för såväl den representativa demokratin som den granskande journalistiken. Å andra sidan skulle en frånvaro av densamma utgöra ett hot mot allmänhetens förmåga till insyn i det politiska systemet.

Myten om den tredje statsmakten

Gunnar Fredriksson: *"På min tid hade vi Wittgenstein på löpet"*

Åke Pettersson: *"Och hur sålde den?"*⁸⁰

Begreppet "den fjärde statsmakten"⁸¹ har kommit att bli en vedertagen benämning på pressen, och sedermera massmedias, inflytande på den demokratiska processen. Inom medievetenskapen råder det delade meningar om vem som verkligen myntade begreppet. Jesper Strömbäck hänvisar till den brittiske historikern T B Macaulay som använde uttrycket 1828 i *Edinburgh Review* för att beskriva pressens verksamhet: "The gallery in which the reporters sit has become a fourth estate of the realm" (Strömbäck 2003: 21). Men det finns anledning att tro att både Jeremy Bentham och Edmund Burke hade diskuterat pressen med samma terminologi långt tidigare (Bentham 1989; Cutler 1999;

80 Ordväxling vid paneldebatt inför invigningen av Lunds universitets tvååriga journalistutbildning, Lund den 6 september 2002.

81 Som vi noterade i inledningen kommer vi att använda oss av allegorin den tredje statsmakten för att mer rättvist förhålla oss till en svensk politisk diskurs. I det ovan nämnda fallet frångår vi denna princip eftersom vi berör det anglosaxiska ursprunget.

Carlyle 1905: 349-350). Den fjärde statsmakten var, till skillnad från i dag, ursprungligen inte en metafor för att pressen blivit en ny gren på makt-delningsprincipens formella politiska struktur (med en lagstiftande, en dömande och en verkställande makt). I stället var det pressens relation till de tre ständerna (adelsmän, borgare och bönder)⁸² i kammaren som gav upphov till uttrycket.

Bentham verkar ha varit den som hyste störst optimism rörande pressens sanerande effekt på politiken medan Burke i stället syntes ha varit försiktigt skeptisk. Inte desto mindre var de alla uppmärksamma på den centrala roll som pressen i växande grad kom att spela inom det politiska livet.

I Sverige fick den socialt-ansvarsideologin och synen på nyhetsjournalistikens demokratiska uppgift ett principiellt försvar genom Lars Furhoffs bok *Samhällsuppdraget* från 1973. Precis som sina föregångare ville Furhoff förknippa pressens uppgifter med en demokratisk funktion som både upplyste medborgare, granskade makthavare och kanaliserade den allmänna opinionen till förmån för den representativa demokratin. Det ömsesidiga beroendet mellan medier, politiker och medborgare lyftes fram av Furhoff. Politiker måste få ut sitt budskap i den konkurrens som råder om utrymmet i mediernas olika kanaler. Samtidigt måste medborgare kunna få ta del av väsentlig information och de är därmed beroende av medierna. Medierna, som i ena stunden är beroende av politiker för att fylla sitt nyhetsutrymme, är samtidigt beroende av att det finns nyhetskonsumenter som vill köpa deras budskap (Nord 2000: 12-13; Möller 2000: 104-106). Men bedömningen av huruvida pressen skötte sin uppgift skulle med Furhoffs analys snarare tolkas utifrån de demokratiska nyttoaspekter som pressen uppfyllde. Pressens egna vinstvillkor var av underordnad betydelse.

På ett sätt kan drevjournalistikens avskedandemakt ses som en utlöpare av idén om medierna, främst dagspressen, som den fjärde statsmakten vid sidan av den lagstiftande, den verkställande och den dömande statsmakten (Holmström 1998). Föreställningen om en tredje/fjärde statsmakt innebär att pressen är en oberoende institution som har förmåga att utveckla den allmänna opinionens myndighet bakom sina ord och har ett faktiskt inflytande på statlig och samhällelig nivå (Leth 1991: 97-99). En kärnpunkt i utövandet av den tredje statsmakten är pressens granskningsfunktion – en uppgift som också framhålls i den officiella svenska synen på pressens roll i demokratin såväl som i internationella studier (SOU 1975: 79: 127-128; Esaiasson och Håkansson 2002: 27-31; Gurevitch

82 Prästståndet ingick inte som en enhet i de parlamentariska församlingar Burke åsyftar. Pressläktaren utgjorde däremot en avskild del av kammaren vilket Burke ville poängtera genom sin metafor.

och Blumler 1990: 269-289; Norris 2000: 22-35). Pressens granskning av politiker, myndigheter, företag och internationella organ behövs därför att risken annars är att makthavare gör sådant som inte tål offentlighetens ljus. Men granskningen av samhällsföreteelser behövs också därför att makthavarna är beroende av mediernas information som beslutsunderlag (SOU 1975: 78: 19, 22; Strömbäck 2000: 269).

Idealtypen om tredje statsmaktens institutionaliserade uppgift som samhällsupplysare leder till en rad oförenliga storheter. Det är orimligt att tillskriva privata aktörer, som medier, en sådan form av altruism som går emot deras grundläggande förutsättningar för att existera.

Ur ett mer pluralistiskt ekonomiskt perspektiv är givetvis en idealtyp av detta slag svår att ta som intäkt för att pressens roll stannar vid dess samhällsbildande potential. Dels eftersom en sådan syn så radikalt bryter mot de grundläggande ekonomiska förutsättningarna för hur nyhetsjournalistik produceras, dels eftersom den försvarar den tredje statsmakten utifrån en demokratiteoretisk paradox – medier ska oberoende granska makthavare till gagn för medborgares deltagande i den demokratiska processen och bedömningen av mediernas oberoende granskning ska underställas det demokratiska systemets representanter som lagstiftningsvägen kan beskära mediernas möjligheter till granskning.

I ekonomisk teori kan vi inte tillåta att mediernas roll utsätts för skenbar sublimering. Att begränsa yttrandefriheten med hänsyn till demokratiska målsättningar om hur en offentlig debatt bör yttra sig bortser från grundläggande ekonomiska principer. Ett välkänt försvar för begränsning av yttrandefriheten exemplifieras med en man som utan anledning skriker ”det brinner” i en biografialong. Slutsatsen som anförs är att ett samhälle inte kan tolerera denna form av allmänfarliga yttranden. Men egentligen är beteendet inget problem ur ett yttrandefrihetsperspektiv, vilket en ekonomisk teori kan visa: Antingen är den som har skrikit en betalande besökare på biografen, och i detta fall har han överträtt äganderätten för biografägaren genom att sabotera föreställningen, eller så är den skrikande mannen biografägaren själv som då har brutit ett ingånget avtal med de betalande biobesökarna (Rothbard 1996: 42-44, 94-96). Äganderätten och ekonomisk kontraktsteori ger oss en lösning på problemet – en inskränkning av yttrandefriheten gör det inte.

För att ge en mer rättvisande bakgrund till det journalistiska uppdraget kan vi rent voluntaristiskt anta principen om konsekvensneutralitet. Journalister har ett uppdrag att ge sina läsare nyheter: oavsett vilka konsekvenser avslöjandet får. Vems förtroende förvaltar då mediernas journalister inom ramen för den tredje statsmakten? Hur

rättfärdigar enskilda journalister sitt uppdrag som granskare av förtroendevalda? Svaret är att de mycket enkelt kan rättfärdiga sin uppgift enligt fundamentala ekonomiska kriterier – de har läsarnas eller tittarnas eller lyssnarnas uppdrag.

Däremot följer det inte logiskt av denna analys att mediernas granskning måste leda till fördjupad debatt eller ett mer omfattande demokratiskt deltagande. Principal-agent-relationen mellan nyhetsmedier och deras nyhetskonsumenter medger endast att medierna, givet sina ekonomiska förutsättningar, måste kunna lansera nyheter till medborgare på ett framgångsrikt sätt. Enkelt uttryckt: nyhetsmedier existerar eftersom det går att göra en ekonomisk vinst på att sälja nyheter.⁸³ Utan den ekonomiska vinsten produceras inte nyheter.

En sådan tolkning av pressens roll i relation till allmänheten implicerar att nyhetskonsumenter såsom medborgare är deltagare i det demokratiska samspelet där de inte bara fordras att vara kritiska mot makthavare, utan även mot nyhetsförmedlare.

Myten om det offentliga rummet och allmänintresset

Precis som myten om den tredje statsmakten har myten om det offentliga rummet tvingat många fall av demokratiteori att stanna vid idealtyper. Det offentliga rummet, underställt politiska beslut, bör i stället betraktas som en marknad för politik, där politiker är styrda av egenintresset att maximera det egna inflytandet. Att beskriva politik som ett spel för att värna ”det allmännas bästa” blir därför missvisande. Detta kallas även för *Vox populi*-myten – att det går att förutsätta att en majoritets åsikt är detsamma som ”folkets röst”. En variant på denna myt är synen att det sker åsiktsmässiga framsteg inom den allmänna opinionen (Popper 2000: 348). I samtliga fall bortser dock denna konstellation från de egenintressen som präglar aktörer på en marknad för politik. En rent ekonomiskt inriktad teoribildning för demokratiteori måste av dessa anledningar våga utmana den dikotoma bilden av det privata mot det offentliga.

Benämningen ”det offentliga rummet” ingår ofta i en idealbild av den politiska processen och bildar grundfundament för en stipulation där samhället delas in i en privat sfär (som styrs av privatägda ekonomiska organisationer) och en offentlig sfär (som domineras av statliga och kommunala organisationer) (Thompson 2001: 152-

83 Även i ett public service-system finns ekonomiska vinstvariabler som viktiga faktorer. Utan ekonomisk belöning och ekonomisk ersättning skulle inte nyhetsmediet kunna anställa några journalister.

156).⁸⁴ Detta förhållningssätt tenderar att skapa gränsdragningsproblem rörande vad som anses vara en rimlig nyhetsvärdering från mediernas perspektiv.

När ett lokalt företag investerar i en simhall, helt utifrån förutsättningen att vilja göra en vinst på investeringen betraktas nyhetsartiklar som uppmärksammar byggnationen som ren reklam. Om simhallen å andra sidan var finansierad med offentliga medel efter beslut i kommunfullmäktige anses i stället nyheten vara av allmänintresse utan några kommersiella aspekter knutna till sig. Den offentliga simhallen eller biblioteket är offentliga nyttigheter (public goods) medan den privata simhallen inte är det. För att få klarhet i den nyhetsvärdering som sker måste vi i stället, med James Buchanans ord, våga se politik utan romantiska förtecken. Det finns en prismekanism och en ekonomisk axiologi som är applicerbar även på offentliga investeringar.

Nyhetsjournalistiken har i ökad utsträckning börjat återgå till en nyhetshantering där man inkluderar egna omdömen om offentliga makthavare och deras förslag. Detta cyniska betraktelsesätt av politikens roll, när journalister försöker att avslöja bakomliggande strategiska motiv till ett politiskt utspel, kan antingen vara styrt av journalistens egna övertygelser eller vara effekten av en institutionaliserad inramning av en politisk fråga. Däremot verkar nyhetsjournalister undvika att anlägga samma bedömningskriterier för privata intressen som man gör för offentliga investeringsprojekt. Samma tendens präglar rapporteringar från vissa etablerade politiska intressegrupper, exempelvis fackföreningsrörelsen (Stenholm, intervju, 2003) och hyresgästföreningen eller organisationer med hög legitimitet såsom Förenta Nationerna (Rudbeck, intervju, 2003).⁸⁵

För vår analys måste vi dock notera att egenintresset alltjämt är närvarande, även när offentliga investeringar äger rum, eller när en debatt sker i det som kallas det offentliga rummet. Ett företag som sätter upp reklamskyltar utmed motorvägar och vid busshållplatser (där en stor mängd människor kan uppmärksamma

84 Samma slags distinktion kan användas för att beteckna en "publik" kontra en "privat" sfär i form av öppenhet/offentlighet i samhället, men denna gränsdragning är i detta fall mindre intressant för vår analys.

85 Pressombudsmannen Olle Stenholm konstaterar att det sätt på vilket medierna spelade med i fackföreningen Kommunals lönekrav under strejken 2003 visar på en ovilja att konfrontera vissa organisationer med kritiska frågor. Carl Rudbeck påpekar å sin sida att vissa organisationer, såsom FN, tenderar att bli sakrosankta när politiska stridsfrågor behandlas i medier – såsom USA:s intervention i Irak. Att hänvisa till FN:s inställning rörande USA:s agerande blir då ett argument som anses vara omöjligt att bemöta. USA har per definition fel, eftersom FN:s Säkerhetsråd inte har godkänt interventionen. Att Säkerhetsrådet består av medlemmar som har egenintressen av att bevara Saddam Husseins regim diskuteras däremot inte.

budskapet) gör detta utifrån ekonomiska bedömningar – de vill göra allmänheten uppmärksam på den vara eller tjänst som företaget tillhandahåller. Men en liknande kalkyl styr även den aktivist som river ner exempelvis reklamaffischer för Hennes & Mauritz underklädesreklam. Även om det officiella argumentet för aktionen är att reklamen skapar en ”förorening” av det offentliga rummet genom att porträttera sexistisk reklam så är incitamentet för aktionen – uppmärksamhet och bestraffning (om aktivisten blir arresterad) – en del av ett direkt egenintresse. Motivet med aktionen kan vara att exempelvis skapa debatt. Samtidigt kan aktivisten nå uppskattning och rykte inom en krets av likasinnade. I vissa fall kan det till och med gynna aktivistens politiska karriär. Flera aktiva politiker har ett förflutet som politiska aktivister med så kallad civil olydnad som en del av sin meritlista. Några exempel är: Anja Karlsson (partistyrelseledamot i vänsterpartiet), Tysklands utrikesminister Joschka Fischer, Daniel Cohn-Bendit (viceordförande för De Gröna/Free European Alliance i Europaparlamentet). Att säga att kommersiella intressen tar över politiken och det offentliga rummet när privata aktörer agerar är att göra betraktelsen av det offentliga samtalet alltför ensidig. Det är förvisso sant att rent kommersiella intressen är verksamma inom den politiska arenan. Ett av de mest framgångsrika intressena under 1900-talet har haft som sin grundläggande affärsidé att vinna politisk makt genom att marknadsföra offentligt designade lösningar på människors problem och att därigenom göra fler samhällsområden styrda av offentliga makthavare.

Drevedemokratis drivkrafter

It has entered a meta-discursive phase, in which coverage of the process of political affairs (affairs governmental, sexual or financial) is inseparable from that of policy-substance.

(McNair 2000: 171)

Demokratis dilemma

Vi ska nu slutligen återgå till de frågor som ställdes i inledningskapitlet av den här uppsatsen. För det första – vilka effekter har drevjournalistiken på demokratin?

Drevjournalistiken medför genuina *collective action*-problem för ett samhälle där mediernas budskap homogeniseras. Den politiska processen kan riskera att gå miste om vital information om en alltför stor del av nyhetsmedierna inriktar

sig på att följa varandra. Men som den här studien har visat finns det också tecken på att marknaden för nyhetsjournalistik genomgående utsätts för självreglering vilket motverkar flera av det demokratiska dilemmat.

Kritiken av drevjournalistikens effekter kan förvisso äga sin riktighet, men det är tvärtom avsaknaden av drevprocesser som kan skada det demokratiska systemet. Grunden för den granskande maktens funktion återfinns i figur 8. Medier som konsekvent spelar (A) kan minska trovärdigheten för det demokratiska systemet. Men om medier i stället skulle välja att endast rapportera nyheter från politiska företrädare, och därmed spela (S), skulle detta äventyra själva fundamentet för ett öppet, demokratiskt samhälle.

Ett tydligt exempel på denna riskfaktor har lyfts fram i empiriavsnittet. I Motala-affären valde *Östgöta Correspondenten* att inte följa upp *Motala Tidnings* bevakning. ÖC spelade (S)-strategin med kommunledningen i Motala som svarade med att också spela (S), medan *Motala Tidning* konsekvent fortsatte att gräva efter oegentligheter (A).

I fallet med Per Anders Örtendahl valde Thomas Michélsen på *Dagens Nyheter* att genomgående fortsätta att gräva – även efter att Örtendahl hade avgått som generaldirektör. Vi kan möjligen tycka synd om den bryska behandling som drabbade Mona Sahlin och Per Anders Örtendahl när pressen granskade dem. Men frågan vi då bör ställa oss är vilken demokratisk vinst vi gör av att ha medier som inte kritiskt granskar makthavare.

Många av de problem som förknippas med journalistiska drev verkar snarare bero på drevobjekten än på den massmediala granskningen som sådan. I vissa fall är det förstäeligt, om än inte ursäktande, att en del makthavare inte ser sig som offentliga företrädare och därför inte anser sig behöva kunna hantera intensiv granskning från nyhetsjournalister. Icke desto mindre är förståelsen för mediernas sätt att arbeta – även i en krissituation – en förutsättning för att klara av ett offentligt uppdrag i dagens samhälle. Medier låter sig inte utnyttjas på vilket sätt som helst och en offentlig person kan inte välja att undvika medier när den själv önskar.

Ett bra exempel är den där Diana-affären. Hon menade ju uppenbarligen att när hon ville ha uppmärksamhet, när hon besökte spetälska barn och aids-patienter, då skulle pressen finnas där och Gud nåde om de inte kom. Men när hon skulle ut och träffa Dodi, då skulle de hålla sig borta. Så fungerar inte media i dag och det skulle hon ha insett på ett tidigt stadium.

(Rudbeck, intervju, 2003)

Spelet om drev

De övriga tre frågorna i problemställningen från det inledande kapitlet hänger intimt ihop och kommer därför att förklaras under samma rubrik: Hur kan vi förklara drevjournalistikens dynamik? Hur utvecklas journalistiska drev och vad påverkar deras inriktning? Vilka avgörande handlingsalternativ har drevens olika aktörer?

Synergieffekter på en nyhetsmarknad är resultatet av mer eller mindre varaktiga koalitioner. De journalister eller mediekanaler som ingår i drevet gynnas av att inte ensamma behöva ställas till svars för en hårdförgranskning. Aktörernas riskbedömning och alternativkostnader (för förlorade alternativa nyheter) ger en hänvisning om koalitionen styrka. Drevkoalitionens aktörer ingår i vad som kan betecknas som ett koordineringsspel (se figur 7) där en kritisk massa av deltagarna måste kunna samordna sina resurser till ett gemensamt ämnesval. Detta är också anledningen till att journalistiska drev så fort kan byta fokus och inriktning.

Om fler aktörer tillförs koalitionen blir risken mindre för varje aktör att utsättas för repressalier från drevobjektet, samtidigt som marginalnyttan för att stanna i koalitionen avtar. Eftersom nyhetsförmedlarna inte bara vill få fram nyheter till sina respektive konsumenter, utan även konkurrerar inbördes om att hitta nya uppslag, så förblir koalitionen en instabil jämvikt. (Av samma anledning visar det sig att Principal-agent-teorin är för simplistisk för att kunna förklara drevprocesser, eftersom det finns inneboende konkurrensmotsättningar, både i principalkollektivet och i agentkollektivet.)

De drevobjekt som utsätts för kritisk granskning kan välja att samarbeta (figur 8) med nyhetskoalitionen och därmed försöka förmildra effekterna av drevet, alternativt gå till mottattack för att försöka skada drevets medlemmar. Även för drevobjekten gäller vissa former av riskbedömningar för respektive spelstrategi. En intressant aspekt på spelet återfinns i empirin om Örtendahl och Sahlin från 1995. Det verkar etableras en inlåsnings effekt där båda två vägrar att samarbeta med medierna, trots att ett sådant samarbete, åtminstone på kort sikt skulle vara gynnsamt. En rimlig tolkning är att de kände till att fler detaljer kunde komma att avslöjas och därför i stället försökte att minska mediedrevets trovärdighet. Efter att ha gått igenom empirin verkar det emellertid som om drevobjekten inte kan välja att samarbeta med drevet under en längre tid, eftersom den relativa styrkan för drevobjektet hela tiden försämras. Politiker eller offentliga tjänstemän som i upprepade spel drar på sig kritik från journalister (som spelar A) kommer att i längden drabbas av förlorat förtroende. Taktiken att mildra journalisternas

granskning genom att tala ut eller be om ursäkt (S) leder därför inte nödvändigtvis till att granskningen upphör. Det verkar snarare vara tvärtom.

Drevets möjlighet att granska makthavare är förvisso en uppgift som vi kan förklara utifrån riskbedömningskalkyler. Men förmågan att *de facto* avsätta en politiker verkar i stället bero på externa aktörer som drevobjekten och journalisterna bara kan hänvisa till. I samtliga drev som har presenterats i studien har det visat sig att drevobjektet måste åtnjuta stöd från en politisk ledare eller tjänsteman. I alla de fall som har presenteras i studien är det exemplen där det råder osäkra maktförhållanden eller där drevobjektet saknar stöd från en överordnad som drevjournalistiken också leder till att politikern eller tjänstemannen får avgå.

Referenser

Litteratur

- Aftonbladet. 1995. "Mona Sahlins kontokortsaffärer 1994-95", *Aftonbladet*, 1995-10-13: 6-7.
- Aftonbladet. 2002a. "Erik Fichtelius-affären", *Aftonbladet*, 2002-09-02.
- Aftonbladet. 2002b. "Opinionsundersökning: Förtroendet för Sahlin", *Aftonbladet*, 2002-01-10.
- Akerlof, George A. 1970. "The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism", *The Quarterly Journal of Economics* 84 (3): 488-500.
- Albinsson Bruhner, Göran. 1998. *Dagspressens politiska ekonomi*. Stockholm: SNS Förlag.
- Alfredson, Lena. 2002. "Sahlin stannar på sin post", *Dagens Nyheter*, 2002-01-12: A8.
- Altheide, David L; Snow, Robert P. 1979. *Media Logic*. Beverly Hills: Sage.
- Anderson, Gary M; Shughart II, William F; Tollison, Robert D. 2001. "Clubs and club goods", i William F Shughart II och Laura Razzolini (red), (2001), *The Elgar Companion to Public Choice*. Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Anderson Jr, Richard D. 1998. "The Place of the Media in Popular Democracy", *Critical Review*, 12 (4): 481-500.
- Angalia. 2004. [Internet: P O Johansson, Angalia, Datum för åtkomst: 23 april 2004, Från: www.angalia.se/mediedrev.asp].
- Aschberg, Richard. 1995. "Sahlin ljög om inlöpen", *Aftonbladet*, 1995-10-18.
- Asp, Kent. 1986. *Mäktiga massmedier: Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Förlaget Akademitlitteratur AB.
- Asp, Kent; Esaiasson, Peter. 1996. "The Modernization of Swedish Campaigns: Individualization, Professionalization, and Medialization", i David L. Swanson och Paolo Mancini (red)(1996), *Politics, Media and Modern Democracy*. London: Praeger.
- Aumann, Robert J. 1976. "Agreeing to Disagree", *The Annals of Statistics*, 4: 1236-1239.
- Austen-Smith, David. 1997. "Interest groups: Money, information, and influence", i D C Mueller (red)(1997), *Perspectives on Public Choice: A Handbook*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.

- Axelrod, Robert. 1967. "Conflict of Interest: An Axiomatic Approach", *The Journal of Conflict Resolution* 11 (1): 87-99.
- Axelrod, Robert. 1981. "The Emergence of Cooperation among Egoists", *The American Political Science Review* 75 (2): 306-318.
- Axelrod, Robert. 1986. "An Evolutionary Approach to Norms", *The American Political Science Review* 80 (4):1095-1111.
- Axelrod, Robert; Hamilton, William D. 1981. "The Evolution of Cooperation", *Science* 211 (4489):1390-1396.
- Axelrod, Robert; Keohane, Robert O. 1985. "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics* 38 (1):226-254.
- Babcock, Linda; Loewenstein, George. 1997. "Explaining Bargaining Impasse: The Role of Self-Serving Biases", *The Journal of Economic Perspectives* 11 (1):109-126.
- Bacharach, Samuel B; Lawler, Edward J. 1981. *Bargaining, power, tactics, and outcomes*. London: Jossey-Bass Limited.
- Bagdikian, Ben H. 2000 [1983]. *The Media Monopoly. 6th Edition*. Boston: Beacon Press.
- Batra, Rajeev; Myers, John G; Aaker, David A. 1996. *Advertising Management. Fifth Edition*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Becker, Gary S; Murphy, Kevin M. 1993. "A Simple Theory of Advertising as a Good or Bad", *The Quarterly Journal of Economics* 108 (4):941-964.
- Bendor, Jonathan; Swistak, Piotr. 1997. "The Evolutionary Stability of Cooperation", *The American Political Science Review* 91 (2):290-307.
- Bentham, Jeremy. 1989. *First Principles Preparatory to the Constitutional Code*. (redigerad av) Philip Schofield. Oxford: Clarendon.
- Berggren, Niclas. 2000. "Public Choice", i Johan Norberg (red)(2000), *Stat, individ & marknad: sex skolor i samtida samhällsfilosofi*. Stockholm: Timbro.
- Bergius, Harald. 2003. "Fichtelius har haft avtal med flera politiker", *Dagens Nyheter*, 2003-01-14.
- Bergman, Michael; Lane, Jan-Erik. 1990. "Public Policy in a Principal-Agent Framework", *Journal of Theoretical Politics* 2 (3): 339-352.
- Bergström, Göran; Kristina Boréus. 2000. *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bernstein, Carl; Woodward, Bob. 1975. *All the President's Men*. New York: Warner Paperback Library.
- Berry, Steven T; Waldfogel, Joel. 1999. "Public radio in the United States: does it correct market failure or cannibalize commercial stations?", *Journal of Public Economics*, 71: 189-211.
- Bildt, Carl. 2002. "Fd statsminister Carl Bildt om Fichtelius-affären: Aktuellt är Göran Perssons megafon", *Expressen, Debatt*, 2002-12-15.

- Bingham, Paul M. 1999. "Human Uniqueness: A General Theory", *The Quarterly Review of Biology*, 74 (2): 133-169.
- Björklund, Stefan. 1977. *Den uppenbara lösningen: Om möjligheten till en objektiv ståndpunkt i politiska värdefrågor*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Björklöf, Sune. 1998. *Journalistik som sämst. Om kreativt förtal och paperpotjournalistik*. Leksand: Förlag Sune Björklöf.
- Boëthius, Maria-Pia. 2001. *Mediernas svarta bok*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Boettke, Peter J. 1998. "James M. Buchanan and the rebirth of political economy", i Richard P F Holt och Steven Pressman (red)(1998), *Economics and Its Discontents: Twentieth Century Dissenting Economists*. Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Bok, Sissela. 1981. "Blowing the Whistle" i Joel L Fleishman, Lance Liebman och Mark H Moore (red)(1981), *Public Duties: The Moral Obligation of Government Officials*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Boorstin, Daniel J. 1962. *The Image*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Om televisionen*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Brors, Henrik. 2002a. "Sahlin kvar som minister", *Dagens Nyheter*, 2002-01-11: A8.
- Brors, Henrik. 2002b. "Höstens val avgjorde statsministerns val", *Dagens Nyheter*, 2002-01-12: A8.
- Buchanan, James M; Tullock, Gordon. 1987. "Public and Private Interaction Under Reciprocal Externality", i James Buchanan (red)(1987), *Economics - Between Predictive Science and Moral Philosophy*. Texas: Texas A & M University Economics Series.
- Buchanan, James M; Tullock, Gordon. 1999 [1962] . *The Calculus of Consent. The Collected Works of James Buchanan, Volume 3*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Buchanan, James M. 2000. *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. Indianapolis: Liberty Fund, Inc.
- Buchanan, James M; Brennan, Geoffrey. 2000. *The Reason of Rules: Constitutional Political Economy. The Collected Works of James M. Buchanan*. Indianapolis: Liberty Fund, Inc.
- Buchanan, James M. 2001. "Game theory, mathematics, and economics", *Journal of Economic Methodology* 8 (1):27-32.
- Bunn, Ronald F. 1970. "The Spiegel Affair and the West German Press: The Initial Phase", i Jeremy Tunstall, (red)(1970), *Media Sociology: A Reader*. (The Sociology & Social Welfare Series, edited by Paul Halmos) London: Constable and Co Ltd.
- Bøe, Sigrid; Michélsen, Thomas. 1995a. "Örtendahls svarta lägenhet. Vägverket hyrde övernattningsvåning i Stockholm i andra hand utan tillstånd från värden", *Dagens Nyheter*, 1995-05-21: A6.

- Bøe, Sigrid; Michélsen, Thomas. 1995b. "Miljonrullning på vägverket. Konsult med oklara uppgifter tjänade mer än generaldirektören. Fiffel med spritnotor", *Dagens Nyheter*, 1995-05-22.
- Bøe, Sigrid; Michélsen, Thomas. 1995c. "Dotterbolagen dolde mygel. "Gömställen" användes till sådant som inte är tillåtet i statliga verk", *Dagens Nyheter*, 1995-05-23: A6.
- Calhoun, Craig. 1995. *Critical Social Theory*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.
- Caplan, Bryan. 2000. "Rational irrationality: A framework for the neoclassical-behavioral debate", *Eastern Economic Journal* 26 (2): 191.
- Caplan, Bryan. 2001. "Rational irrationality and the microfoundations of political failure", *Public Choice* 107: 311-331.
- Cappella, Joseph N; Jamieson, Kathleen Hall. 1997. *Spiral of Cynicism: The Press and the Public Good*. New York: Oxford University Press.
- Carlbon, Mats; Luthander, Per. 2003. "Persson förnekar uppgifterna", *Dagens Nyheter*, 2002-12-13.
- Carlshamre, Maria. 2002. "Janne Josefssons förlorade heder", *Dagens Nyheter*, 2002-12-20.
- Carlyle Thomas 1905 [1841]. *On Heroes: Hero Worship and the Heroic in History* London: H. R. Allenson.
- Carroll, Lewis. 2004. *Through the Looking Glass*. [Internet: Project Gutenberg and Duncan Research Shareware, Datum för åtkomst: 18 februari 2004. Från: www.cs.indiana.edu/metastuff/looking/looking.txt.gz.]
- Chomsky, Noam. 2004. *What Makes Mainstream Media Mainstream?* [Internet: Z Net, Skapad 2003, Datum för åtkomst: 24 februari 2004. Från: www.zmag.org/chomsky/index.cfm.]
- Chwe, Michael Suk-Young. 2001. *Rational Ritual*. Princeton: Princeton University Press.
- Citron, Britt-Marie. 1999. *Sölve & Co. Korruptionsskandalen i Motala*. Stockholm: Norstedts.
- Coase, Ronald. 1937. "The nature of the firm", *Economica* 4 (NS): 386-405.
- Cobb, Roger; Ross, Jennie-Keith; Ross, Marc Howard. 1976. "Agenda Building as a Comparative Political Process", *American Political Science Review* 70 (1):126-138.
- Coleman, James S. 1984. "Introducing Social Structures into Economic Analysis", *The American Economic Review*, 74 (2): 84-49.
- Coulter, Ann. 1999. *High crimes and misdemeanors: the case against Bill Clinton*. Waterville, ME: Thorndike Press.
- Couvalis, George. 1997. *The Philosophy of Science: Science and Objectivity*. London: Sage Publications.

- Crawford, Sue E S; Ostrom, Elinor. 1995. "A Grammar of Institutions", *The American Political Science Review*, 89 (3): 582-600.
- Cutler, Fred. 1999. "Jeremy Bentham and the Public Opinion Tribunal", *Public Opinion Quarterly*, 63 (3): 321-346.
- Dagens Nyheter. 1995. Ledare, 2002-05-12.
- Dagens Nyheter. 2002a. "Fichtelius hemlig memoarskrivare?", Dagens Nyheter, 2002-12-12.
- Dahlman, Pontus. 2003. "Drevjournalistiken måste saneras", *Dagens Nyheter*, 2003-04-04, B4.
- Dalton, Russell; Beck, Paul Allen; Huckfeldt, Robert; Koetzle, William. 1998. "A Test of Media-Centered Agenda Setting: Newspaper Content and Public Interests in a Presidential Election", *Political Communication*, 15 (4): 463-481.
- Dearing, James W; Rogers, Everett M. 1996. *Agenda-Setting (Communications Concept 6)*. London: Sage Publications.
- Diermeier, Daniel; Krehbiel, Keith. 2003. "Institutionalism as Methodology", *Journal of Theoretical Politics* 15(2):123-144.
- Djerf-Pierre, Monika; Weibull, Lennart. 2001. *Spegla, granska, tolka: Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Dunleavy, Patrick. 1991. *Democracy, Bureaucracy and Public Choice: Economic Explanations in Political Science*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Dunleavy, Patrick; Ward, Hugh. 1991. "Economic Explanations of voting behaviour", i Patrick Dunleavy (red)(1991), *Democracy, Bureaucracy and Public Choice: Economic Explanations in Political Science*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Dunn, John. 1999. "Situating Democratic Political Accountability", i Adam Przeworski, Susan Stokes och Bernard Manin (red.) *Democracy, Accountability and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Easton, David. 1965. *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Edlund, Per-Olov; Högberg, Olle. 1993. *Beslutsmodeller i praktisk tillämpning*. 3:e upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Ekdal, Niklas. 2002. Krönika. *Dagens Nyheter*, 2002-12-17.
- Ekström, Mats; Andersson, Cathrin. 1999. "När väljarna skall mobiliseras. Valrörelsen 1998 i ett jämförande perspektiv", i SOU 1999:132 *Valdeltagande i förändring*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Elfriede, Fürsich. 2002. "How can global journalists represent the 'Other'?", *Journalism* 3 (1):57-84.

- Elliot, Maria. 1997. "Förtroende för medier", i Sören Holmberg och Lennart Weibull (red)(1997), *Opinionsambället: SOM-undersökningen 1997. SOM-rapport nr 20*. Göteborg: SOM Institutet.
- Elster, Jon. 1982. "The Case for Methodological Individualism", *Theory and Society* 11 (4):453-482.
- Elster, Jon. 1990. *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon. 2000. *Ulysses unbound*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erlander, Tage. 1974. *1949-1954*. Stockholm: Tiden.
- Esaiasson, Peter; Håkansson, Nicklas. 2002. *Besked ikväll! Valprogrammen i svensk radio och tv*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Expressen. 1995. Ledare, 1995-11-06.
- Expressen. 2002a. "SVT-chefen: "Kritiken är skadlig", *Expressen*, 2002-12-16.
- Expressen. 2002b. "Mona och de sju skandalerna", *Expressen*, 2002-01-10.
- Fenton, Natalie. 2000. "The problematics of postmodernism for feminist media studies", *Media, Culture & Society* 22 (6):723-742.
- Fichtelius, Erik. 1997. *Nyhetsjournalistik – tio gyllene regler*. Stockholm: UR.
- Fiorina, Morris P. 1995. "Rational Choice, Empirical Contributions, and the Scientific Enterprise", *Critical Review*, 9 (1-2): 85-94.
- Frennstedt, Tina. 2002. "Mona Sahlin i polisförhör i dag", *Expressen*, 2002-01-15.
- Frigyeg, Paul. 2000. "Mona Sahlin bör avgå", *Expressen*, 2000-08-23: 10.
- Funcke, Nils. 2004. "Journalistikens juridiska villkor", i Lars Nord och Jesper Strömbäck (red)(2004), *Medierna och demokratin*. Lund: Studentlitteratur.
- Gamson, William A; Croteau, David; Hoynes, William; Sasson, Theodore. 1992. "Media Images and the Social Construction of Reality", *Annual Review of Sociology*, 18: 373-393.
- Gane, Nicholas. 2003. "Computerized Capitalism: The Media Theory of Jean-Francois Lyotard", *Information, Communication and Society*, 6 (3): 430-450.
- Gaventa, John. 1987. "Makt och deltagande" i Olof Petersson (red), *Maktbegreppet*. Stockholm: Carlssons.
- Gerdner, Gunnar. 1946. *Det svenska regeringsproblemet 1917-1920. Från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism*. Uppsala: Almqvist & Wiksells.
- Gittins, Ross. 1995. "The role of the media in the formulation of economic policy", *The Australian Economic Review*: 5-15.
- Goodin, Robert E; Brennan, Geoffrey. 2001. "Bargaining over Beliefs", *Ethics* 111 (2):256-277.

- Granskningsnämnden för radio och tv. 2001. "Mediemagasinet fällt för reporters partiskhet", Pressmeddelande: SB 214/01, 2001-05-16.
- Granskningsnämnden för radio och TV. 2003a. "Uppdrag granskning", SVT 1, 2003-03-25 (repris 03-28), inslag om omhändertagande av barn; fråga om saktlighet." Beslut SB 570/03, 2003-10-01.
- Granskningsnämnden för radio och TV. 2003b. "Uppdrag granskning fällt för osaktlighet", Pressmeddelande: SB 788/03, 2003-12-17
- Gurevitch, Michael; Blumler, Jay G. 1990. "Political communication systems and democratic values", i Judith Lichtenberg (red) (1990), *Democracy and the Mass Media: A collection of essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gustafsson, Karl Erik; Rydén, Per. 2001. *Den svenska pressens historia II: Åren då allting hände (1830-1897)*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Gustafsson, Lars. 1989. *Problemformuleringsprivilegiet*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Habermans, Jürgen. 1988. *On the Logic of the Social Sciences*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Hadenius, Stig; Weibull, Lennart. 1993. *Massmedier. En bok om press, radio och TV*. 5:e upplagan. Stockholm: Bonnier Alba.
- Hadenius, Stig; Weibull, Lennart. 1999. *Massmedier: Press, radio och TV i förvandling*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Hadenius, Stig. 2002. *Dagens Nyheters historia: Tidningen och makten 1864-2000*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Hardin, Garrett. "The tragedy of the commons", *Science* 162: 1243-1248.
- Harsanyi, John C. 1978. "A Solution Theory For Noncooperative Games And Its Implications For Cooperative Games", i Peter C Ordeshook (red) (1978), *Game Theory and Political Science*. New York: New York University Press.
- Hartman, Jonathan. 2004. *Relativism*. [Internet: Relativism, Datum för åtkomst: 24 februari 2004. Från: www.friesian.com/relative.htm.]
- Hansson, Wolfgang. 2002. "Nej, Sverige har det inte alls fattigare", *Aftonbladet*, 2002-05-05.
- Hayek, Friedrich August. 2003. *Kunskap, konkurrens och rättvisa: Hayek om marknadsekonomins processer. I urval och med en introduktion av Nils Karlson*. Stockholm: Ratio.
- Hechter, Michael; Kiser, Edgar. 1995. *A Proposal for Conducting Theory-Driven Historical Research*. Working Paper No. 31. Stockholms universitet: Department of Sociology.
- Heister, Per. 2001. "Varför ska staten ha egna ledarskribenter?", *Svensk Tidskrift* (4): 29-30.
- Hernes, Gudmund. 1978. "Det mediavridde samfunn", i Gudmund Hernes, *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Hernes, Gudmund. 1984. "Media: Struktur, vridning, drama", *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1.
- Herman, Edward S; Noam Chomsky. 1988. *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. New York: Pantheon Books.
- Hermansson, Jörgen. 1990. *Spelteorins nytta: Om rationalitet i vetenskap och politik*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Hersch, Seymour M. 1998. *The Dark Side of Camelot*. New York: Back Bay Books.
- Hinich, Melvin J; Michael C Munger. 1997. *Analytical Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmberg, Erik; Stjernquist, Nils. 1998. *Vår författning*. 11:e uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Holmberg, Håkan. 2002. "Inledning", i Håkan Holmberg (red) (2002), *Liberala pionjärer*. Uppsala: Uppsala Publishing House.
- Holmberg, Sören; Weibull, Lennart. 1997. "Förskingrat förtroende", i Sören Holmberg och Lennart Weibull (red)(1997), *Opinionssambället: SOM-undersökningen 1997. SOM-rapport nr 20*. Göteborg: SOM Institutet.
- Holmkvist, Leif; Sundling Janne. 2002. "Erik Fichtelius på dubbla stolar. Dokumenterar Perssons statsministertid i hemligt projekt", *Resumé*, 2002-12-12.
- Holmström, Barry. 1998. *Domstolar och demokrati*. Uppsala: Statsvetenskapliga föreningen.
- Holtzhausen, Derina R. 2002. "Towards a postmodern research agenda for public relations", *Public Relations Review*, 28: 251-264.
- Hooley, Graham J; Saunders, John. 1993. *Competitive Positioning – The key to market success*. New York: Prentice-Hall.
- Hulthén, Lars J. 1999. *Orden och pengarna: Om kamp och kapitulation inom journalistiken*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hvitfelt, Håkan. 1989. *Nyheter och verkligheten*. Göteborg: Journalisthögskolan.
- Hvitfelt, Håkan. 1996. "Skurkar, kapplöpningar och sensationer. Om marknadsstyrd journalistik och politisk populism", i Ulla Carlsson (red.), *Medierna i sambället. Igår idag imorgon*. Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Iyengar, Shanto. 1990. "Shortcuts to Political Knowledge: The Role of Selective Attention and Accessibility", i J A Ferejohn och J H Kuklinski (red)(1990), *Information and Democratic Processes*. Chicago: University of Illinois Press.
- Iyengar, Shanto. 1994. *Is Anyone Responsible? How television frames political issues*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jamieson, Kathleen Hall. 1992. *Dirty Politics: Deceptions, Distractions and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Jamieson, Kathleen Hall; Kohrs Campbell, Karlyn. 2001. *The interplay of influence: news, advertising, politics, and the mass media*. Stamford, Connecticut: Wadsworth.

- Jarlbro, Gunilla. 2004. *Manliga snillen och tokiga feminister - en analys av mediernas rapportering kring tillsättningen av professuren i historia vid Lunds universitet våren 2002* [Internet: Lunds universitet, Institutionen för humaniora och teologi, 2003, Datum för åtkomst: 28 februari 2004. Från: www.ht.lu.se/aktuellt/remisser/index.php.]
- Jekander, Anita. 2002. *Kartan och verkligheten. Om Alcalá-affären, dess påståenden, lögner, svek och följder*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Jigenius, Pär-Arne. 2002. "Fichtelius kan inte komma tillbaka", *Dagens Nyheter*, Debatt, 2002-12-19.
- Jodal, Ola. 2003. "Fem frågetecken för den deliberativa teorin", i Mikael Gilljam och Jörgen Hermansson (red) (2003), *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.
- Jones, Brian D. 2001. *Politics and the architecture of choice: bounded rationality and governance*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Josefsson, Dan. 2001a. "Den stora myten om journalisten", i Dan Josefsson (red)(2001), *Välkommen till Dramafabriken: En avslöjande granskning av medieindustrin*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Josefsson, Dan. 2001b. "Välkommen till Dramafabriken - Berättelsen om en dokumentär", i Dan Josefsson (red)(2001), *Välkommen till Dramafabriken: En avslöjande granskning av medieindustrin*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Jönsson, Martin. 2003a. "Jag har inte gjort fel", *Journalisten* (1): 14-19.
- Jönsson, Martin. 2003b. "Oskarshamns-reportage frias av GRN", *Journalisten*, 2003-10-01.
- Kaid, L L; Gerstle, J; Sanders, K R (red). 1991. *Mediated Politics in Two Cultures: Presidential Campaigning in the United States and France*. New York: Praeger.
- Kahneman, Daniel; Tversky, Amos. 1979. "Prospect theory: An analysis of decision under risk", *Econometrica: Journal of the Econometric Society* 47: 263-91.
- Kerney, Richard. 1997. "The Crisis of Narrative in Contemporary Culture" *Metaphilosophy*, 28, 3: 183-195.
- Kimming, Anna. 2003. "Sju timmars intervjuer blev tio minuter", *SSR Tidningen*, 2003-11-26.
- Kinder, Donald R. 1998. "Communication and opinion", *Annual Review of Political Science* (1):167-197.
- King, Gary; Keohane, Robert O; Verba, Sidney. 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Kirzner, Israel M. 1990. "Self-Interest and the New Bashing of Economics", *Critical Review* 4 (1-2): 27-40.
- Kjöllér, Hanne. 2001. "Uppdrag förvanskning", *Dagens Nyheter*, 2001-11-06, A2.
- Kjöllér, Hanne. 2004. "När avslöjarna avslöjades", *Dagens Nyheter*, 2004-04-21: A2.

- Klein, Peter G. 18/12 2002. *New Institutional Economics* [Internet: Encyclopedia of Law and Economics, University of Gent, 1999, Datum för åtkomst: 18 december 2002. Från: allserv.rug.ac.be/~gdegeest/0530book.pdf.]
- Kotler, Philip; Armstrong, Gary. 1994. *Principles of Marketing. Sixth Edition*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Krueger, Anne O. 1974. "The political economy of the rent-seeking society", *American Economic Review*, 64: 291-303.
- Kuran, Timor. 1995. *Private Truths, Public Lies. The Social Consequences of Preference Falsification*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Kuypers, Jim A. 2002. *Press Bias and Politics. How The Media Frame Controversial Issues*. Westport, Connecticut: Praeger series in political communication.
- Kärrman, Jens. 2002a. "Pagrotsky hos kronofogden för skatteskuld", *Aftonbladet*, 2002-01-08.
- Kärrman, Jens. 2002b. "Mona Sahlin gjorde det igen", *Aftonbladet*, 2002-01-09.
- Lasswell, Harold. 1936. *Politics: Who gets What, When, How?* New York: McGraw Hill.
- Laver, Michael. 1998. *Private Desires, Political Action: An Invitation to the Politics of Rational Choice*. London: Sage Publications.
- Leth, Göran. 1991. "Den tredje statsmakten", i *Presshistorisk Årsbok*, 92-104.
- Lindström, Fredrik. 2000. *Världens dåligaste språk: tankar om språket och människan idag*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Lindström, Hans. 2002. [Illustration, Internet: Lindström, Datum för åtkomst: 20 september 2002. Från: www.bonton.se]
- Lippmann, Walter. 1922. *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Lohmann, Susanne. 1995. "The Poverty of Green and Shapiro", *Critical Review*, 9 (1-2): 127-154.
- Lundin, Nils Ingvar; Nohrstedt, Stig Arne. 1995. "Risk-, katastrof-, och kriskommunikation", i Inger Larsson och Karl Erik Rosengren (red)(1995), *Kommunikationens villkor*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart. 1988. *Byråkratisk etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart. 1991. *Förvaltning och demokrati*. Stockholm: Norstedts.
- Lundquist, Lennart. 2001. *Medborgardemokratin och eliterna*. Lund: Studentlitteratur.
- Lönnaeus, Olle. 2002a. "Sahlin i blåsväder efter obetald bilskatt", *Sydsvenska Dagbladet*, 2002-01-11: A5.
- Lönnaeus, Olle. 2002b. "Vad är Sahlin egentligen duktig på?", *Sydsvenska Dagbladet*, 2002-01-12, A5.

- Madison, James. 1987 [1789]. "Address to the Chamber of Representatives, 15 August 1789, *Annals of Congress. The Debates and Proceedings in the Congress of the United States*, vol. I", i Philip B Kurland och Ralph Lerner (red) (1987), *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Manin, Bernard. 2002. *Den representativa demokratins principer*. Stockholm: SNS Förlag.
- Mann, Doug. 1999. "The Limits of Instrumental Rationality in Social Explanation", *Critical Review*, 13 (1-2): 165-190.
- March, James G; Olsen, Johan P. 1984. "The New Institutionalism; Organizational Factors in Political Life", *The American Political Science Review* 78 (4):734-749.
- McChesney, Robert W. 2001a. *All makt åt medierna eller Ge folk vad folk vill ha?* Stockholm: DN Förlag.
- McChesney, Robert W. 2001b. "Global Media, Neoliberalism, and Imperialism", *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine* 52 (10):1-20.
- McCombs, Maxwell E; Shaw, Donald L. 1972. "The Agenda-Setting Function of Mass Media", *Public Opinion Quarterly*, 36: 176-187.
- McLean, Iain. 1987. *Public choice: an introduction*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- McManus, John H. 1994. *Market-Driven Journalism. Let the Citizen Beware?* London: Sage Publications.
- McNair, Brian. 1999. *An Introduction to Political Communication. 2nd edition*. London: Routledge.
- McNair, Brian. 2000. *Journalism and Democracy: An evaluation of the political public sphere*. London: Routledge.
- Mellin, Lena. 2002. "Frågan är – hur slarvig får en minister vara?", *Aftonbladet*, 2002-01-10.
- Michélsen, Thomas. 1995a. "Bokföringen manipulerades. "Jag är tacksam för att det uppdagades", *Dagens Nyheter*, 1995-04-09: A4.
- Michélsen, Thomas. 1995b. "Minister besviken på Örtendahl. Vägverkschefen har förbrukat sitt förtroende, säger Ines Uusmann", *Dagens Nyheter* 1995-04-11: A5.
- Michélsen, Thomas. 1995c. "'Jag skäms inte för någonting'. Fifflet med villan fällde Örtendahl", *Dagens Nyheter*, 1995-04-12: A5.
- Mitchell, William C. 1984. "Schumpeter and Public Choice, Part I: Precursor to Public Choice?", *Public Choice*, 42 (1).
- Mitchell, Williams C. 1990. "Interest Groups: Economic Perspectives and Contributions", *Journal of Theoretical Politics* 2 (1):85-108.
- Morgenstern, Oskar; von Neuman, John. 1980 [1944]. *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.

- Mueller, Dennis C. 2003. *Public Choice III*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mullainathan, Sendhil; Schleifer, Andrei. 2003. *The Market for News*, [Internet: Harvard University, Datum för åtkomst: 15 april, 2004. Från: post.economics.harvard.edu/faculty/shleifer/papers/marketnews.pdf]
- Myerson, Roger B. 1992. "On the Value of Game Theory in Social Science", *Rationality and Society*, 4 (1): 62-73.
- Myerson, Roger B. 1996. "John Nash's Contribution to Economics", *Games and Economic Behavior*, 14: 287-295.
- Möller, Tommy. 1998. *Politikerförakt eller mogen misstro?* Stockholm: Kommentus Förlag.
- Möller, Tommy. 2000. *Politikens meningslöshet - om misstro, cynism och utanförskap*. Malmö: Liber.
- Nilsson, Joakim; Rennerfelt, Jacob. 2000. "Turn off the lights! The Party's over!", *Svensk Linje*, 5-6: 30-40.
- Nilsson, Joakim; Rennerfelt, Jacob. 2002. "Ljuset från Lund – Svensk Linje har träffat Sven Rydenfelt", *Svensk Linje*, 61 (2-3): 34-39.
- Nilsson, Malin. 2001. "Politikens medialisering. Massmedier som aktör och arena för politisk kommunikation", i Bengt Hansson (red)(2001), *Politisk kommunikation och demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Naurin, Daniel. 2003. "Offentlighet – renar, försenar och väcker känslor", i Mikael Gilljam och Jörgen Hermansson (red)(2003), *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1974. "The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion", *Journal of Communication*, 24: 43-51.
- Norberg, Johan. 1998. *Den svenska liberalismens historia*. Stockholm: Timbro.
- Nord, Lars. 1997. *Spelet om opinionen: Möten mellan maktbavare, medier och medborgare*. Lund: Studentlitteratur.
- Nord, Lars. (red) 2000. *Mediernas roll i demokratin*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för Mediestudier.
- Nord, Lars; Norling, Anna; Ohlsson, Jonas; Strömbäck, Jesper. 2001. *Statsråden och dreven – en jämförelse av mediernas bevakning av Rainer-affären 1983 och Freivalds-affären 2000*. Sundsvall: Demokratiinstitutet & Institutet för Mediestudier.
- Nord, Lars; Nygren, Gunnar. 2002. *Medieskugga*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Norris, Pippa. 2000. *A Virtuous Circle: Political Communication in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglass C. 1990. "A Transaction Cost Theory of Politics", *Journal of Theoretical Politics* 2 (4):355-367.

- North, Douglass C. 1993. *Institutionerna, tillväxten och välbefindandet*. Stockholm: SNS Förlag.
- Nozick, Robert. 1995. *The Nature of Rationality*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Olson, Mancur. 1965. *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Olson, Mancur. 1986. "The Evolution of Cooperation (Review of Robert Axelrod)", *The American Journal of Sociology* 91 (6):1464-1466.
- Olsson, Anders R. 2002. *Yttrandefrihet & tryckfrihet: Handbok för journalister. Tredje upplagan*. Stockholm: Prisma.
- Olsson, Peter J. 2003. "Universitetsmaffian slår tillbaka". *Kvällsposten*, 15 mars, sid 2.
- O'Rourke, P. J. 1998. *Eat the Rich: A treatise on economics*. London: Picador.
- Ordeshook, Peter C. 1986. *Game theory and political theory: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ordeshook, Peter C. 1995. "Engineering or Science: What Is the Study of Politics?", *Critical Review*, 9 (1-2): 175 – 188.
- Oscarsson, Ingemar; Rydén, Per (red). 1991. *Pressens profiler: Ett urval journalistiska texter med inledning och kommentarer*. Lund: Studentlitteratur.
- Ostrom, Elinor. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, Elinor; Walker, James; Gardner, Roy. 1992. "Covenants With and Without a Sword: Self-Governance is Possible", *The American Political Science Review*, 86 (2): 404-417.
- Pecznic, Alexander. 1999. "Lagstiftningen, domstolarna, rättsmedvetandet och rättsvetenskapen", i SOU 1999: 58, *Löser juridiken demokratins problem?* Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Patterson, Thomas E. 1994. *Out of Order*. New York: Vintage Books.
- Patterson, Thomas E. 2000. "The United States: News in a Free-Market Society", i A Mughan (red)(2000), *Democracy and the Media: A Comparative Perspective*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Pers, Anders Yngve. 1981. "Att skriva samtidshistoria – inte riskfritt", *Historisk Tidskrift*, 274 – 277.
- Petersson, Bo. 2003. "Intervjubaserade studier av kollektiva identiteter", i Bo Petersson och Alexa Robertson (red)(2003), *Identitetsstudier i praktiken*. Malmö: Liber.
- Petersson, Olof. 1987. "Introduktion" i Olof Petersson (red)(1987), *Maktbegreppet*. Stockholm: Carlssons.
- Petersson, Olof; Carlberg, Ingrid. 1990. *Makten över tanken. En bok om det svenska massmediesamhället*. Stockholm: Carlssons

- Petersson, Olof; Söderlind, Donald. 1993. *Svensk förvaltningspolitik. 2:a uppl.* Stockholm: SNS Förlag.
- Picard, Robert G. 1995. "Declining asset base of newspaper companies", *Editor & Publisher*, 128 (4): 14-17.
- Picard, Robert G. 1997. "Modeling the problem", *Newspaper Research Journal*, 18 (3-4): 94-109.
- Popkin, Samuel L. 1994. *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago: University of Chicago Press.
- Posner, Richard A. 1997. "Social Norms and the Law: An Economic Approach", *The American Economic Review* 87 (2):365-369.
- Rapoport, Anatol. 1961. *Fights, Games and Debates*. Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan Press.
- Rapoport, Anatol. 2001. *N-Person Game Theory: Concepts and Applications*. Mineola, New York: Dover Publications, Inc.
- Rawls, John. 1999 [1971]. *A Theory of Justice. Revised Edition*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rand, Ayn. 1993 [1943]. *The Fountainhead*. New York: New American Library.
- Rothstein, Bo (red.). 1995. *Demokrati som dialog. Demokratirådets rapport 1995*. Stockholm: SNS Förlag.
- Riker, William H. 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Riker, William H. 1986. *The Art of Political Manipulation*. Binghamton, NY: Yale University.
- Rosenthal, Robert W. 1978. "A Model Of Cooperative Games With Binding Commitments", i Peter C Ordeshook (red)(1978), *Game Theory and Political Science*. New York: New York University Press.
- Rothbard, Murray N. 1996. *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*. San Francisco: Fox & Wilkes.
- Rothstein, Bo. 2003. *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rubin, Paul H. 2002. *Darwinian Politics: The Evolutionary Origin of Freedom*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Ruin, Olof. 1991. "Etik i politiken förr och nu", i Erik Bylund (red)(1991), *Politik – Etik*. Bjästa: CEWE-förlaget.
- Rydergren, Tobias. 2002. "Egna pressekreteraren skapade maximalt genomslag för nya Sahlin-affären", *Resumé*, 2002-01-11.
- Rydergren, Tobias. 2003. "Jutterström körde över Eva Hamilton", *Resumé*, 2003-01-16: 4.
- Santesson-Wilson, Peter. 2003. *Studier i symbolpolitik*. Lund: Lund Political Studies.

- Scharpf, Fritz W. 1997. *Games Real Actors Play: Actor-Centered Institutionalism in Policy Research*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Schattschneider, E E. 1957. "Intensity, Visibility, Direction and Scope", *The American Political Science Review*, 51 (4):933-942.
- Schattschneider, E E. 1975. *The Semisovereign People*. New York: The Dryden Press.
- Schelling, Thomas C. 1960. *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Schelling, Thomas C. 1978. *Micromotives and Macrobehaviour*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Schelling, Thomas C. 1984. *Choice and Consequence*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Schumpeter, Joseph. 1976 [1942]. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper and Row.
- Silberstein, Willy. 1995. "Mona(s) makt växer", *Expressen*, 1995-09-04: 16.
- Simon, Herbert A. 1985. "Human Nature in Politics: The Dialogue with Political Science", *The American Political Science Review* 79 (2):293-304.
- Simon, Herbert A. 1986. "Rationality in Psychology and Economics", *The Journal of Business*, 59, 4, del 2: 209-224.
- Simon, Herbert A. 1993. "Altruism and economics", *American Economic Review*, 83, 2, 156-162.
- Sjö, Björn. 2003. "Lövkrona deltog i beslut om Gernerrapport", *Sydsvenska Dagbladet*, 19 mars.
- Sjöblom, Anita; Hellberg, Anders. 2002. "Jan O Karlsson-affären: "En lysande föreställning""", *Dagens Nyheter*, 2002-11-12, A5.
- Sjölin, Mats. 1985. *Kommunalpolitiken i massmediernas spegel*. Lund: Daidalos.
- Sjölin, Mats. 1993. *Parlamentarikerrollen – ett omöjligt uppdrag?* Papper till Nordisk Statsviterkongress i Oslo 19-21 augusti 1993.
- Sjölin, Mats. 1994. "Massmedier och opinionsbildning", i Anders Sannerstedt och Magnus Jerneck (red) *Den moderna demokratins problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Smith, Eric R A N. 1996. "What is Public Opinion?", *Critical Review*, 10 (1): 95-106.
- Snyder, Glenn H; Diesing, Paul. 1977. *Conflict among Nations: Bargaining, Decision Making, and System Structure in International Crises*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- SOU 1975: 78. *Svensk press. Pressens funktioner i samhället*. Stockholm: Liber.
- SOU 1975: 79. *Svensk press. Statlig presspolitik*. Stockholm: Liber.
- SOU 1997: 49. *Grundlagsskydd för nya medier*. Stockholm: Fritzes.

- SOU 1998: 63 *En god affär i Motala: Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2003: 389. *Lag om elektronisk kommunikation*. Stockholm: Fritzes.
- Sohlander, Annika. 2002. "Mona Sahlin fortsätter som statsråd", *Aftonbladet*, 2002-01-14.
- Stigler, J. 1961. "The Economics of information", *Journal of Political Economy*, 69: 213-225.
- Stigler, George J. 1972. "Economic competition and political competition", *Public Choice* 13:91-106.
- Stiglitz, Joseph E. 1988. *Economics of the public sector*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Stockholms läns landsting, SLL. 2003. *Sammanträde med landstingsfullmäktige*. [Internet: Stockholms läns landsting, Skapad 2003, Datum för åtkomst: 9 september 2003. Från: www.sll.se/w_lkk/91331.cs]
- Ståhl, Pernilla. 2003. "Förnuft och känsla". *Sydsvenska Dagbladet*, 13 mars.
- Strömberg, Håkan. 1992. *Handlingsoffentlighet och sekretess. Sjätte upplagan*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömberg, Håkan. 1992. *Tryckfrihetsrätt och annan yttrandefrihetsrätt. Tionde upplagan*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömbäck, Jesper. 1998. *Medielogik och medialiserad politik. DMI-rapport 7*. Sundsvall: Demokratiinstitutet.
- Strömbäck, Jesper. 2000. *Makt och medier. En bok om samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska makthavarna*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömbäck, Jesper. 2001. *Gäster hos verkligheten – en studie av journalistik, demokrati och politisk mistro*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Strömbäck, Jesper. 2003. "Medierna som fjärde statsmakt – en studie av innebörden av begreppet granskande journalistik.", *Studier i Politisk Kommunikation*, 1. Sundsvall: Demokratiinstitutet.
- Sundberg, Per. 1961. *Ministärerna Bildt och Åkerhielm*. Stockholm: Christofers bokförlag.
- Sutter, Daniel. 2001. "Can the media be so liberal? The economics of media bias", *Cato Journal*, 20, 3: 431-531.
- Svensson, Alf. 2002. "Kläm åt journalisterna!", *Svenska Dagbladet/Brännpunkt*, 2002-12-16.
- Sveriges radio, P1. 2003. *P1 Morgon*, [Radio: Sveriges radio, Datum för åtkomst: 25 september 2003].
- Sveriges radio, P1. 2004. *Vår grundade mening* [Radio: Sveriges radio, Datum för åtkomst: 4 mars 2004].
- Sveriges television, Rapport. 1996. *Intervju med Harald Ullman om spionuppdrag mot Bim Enström*. [TV: Sveriges television, Reporter: Sune Lindgren, 1996-01-10, 16.00].

- Sveriges television, Mediemagasinet. 2004a. "Det kostar att bli kränkt", 2004-01-29, [Internet: Sveriges television, Datum för åtkomst, 23 mars 2004. Från: svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=11267&a=164329].
- Sveriges television, Mediemagasinet. 2004b. "Att vässa en story", [TV: Sveriges television, Reporter: Viktoria Nilsson, 2004-02-26].
- Sörbring, Gunnar. 2003. "Fichteliusaffären. Carl Bildt angrep cheferna på SVT", *Dagens Nyheter*, 4 februari, B5.
- Tallberg, Jonas. 1999. *Making States Comply: The European Commission, the European Court of Justice & the Enforcement of the Internal Market*. Lund: Lund Political Studies, Lund University.
- Taylor, Michael. 1987. *The Possibility of Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tiberg, Ann. 1995. "Nu tar Mona semester. "Jag har gått igenom en mycket, mycket värre kris. Jag har förlorat ett barn", *Expressen*, 1995-11-11: 8.
- Tingsten, Herbert. 1964 [1944]. *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Thompson, Dennis F. 1998. *Political Ethics and Public Office*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Thompson, John F. 2001. *Medierna och moderniteten*. Göteborg: Daidalos.
- Tullock, Gordon. 1967a. "The General Irrelevance of the General Impossibility Theorem", *Quarterly Journal of Economics* 81: 256-270.
- Tullock, Gordon. 1967b. "The welfare costs of tariffs, monopolies and theft", *Western Economic Journal*, 5: 224-232.
- Tullock, Gordon. 1972. *Toward A Mathematics of Politics*. Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan Press.
- Tullock, Gordon. 2001. "The Cost of Rent-Seeking: A Metaphysical Problem" i Alan Lockard och Gordon Tullock (red)(2001), *Efficient Rent-Seeking: Chronicle of an Intellectual Quagmire*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Tullock, Gordon. 2002. "The Theory of Public Choice" i Gordon Tullock, Arthur Seldon och Gordon L Brady (red)(2002), *Government failure: a primer in public choice*. Washington D.C.: Cato Institute.
- Tversky, Amos; Kahneman, Daniel. 1986. "Rational Choice and the Framing of Decisions", *The Journal of Business*, 59 (4): 251-278.
- Vallinder, Torbjörn. 1968. *Press och politik*. Lund: Gleerups
- Vallinder, Torbjörn. 2000. *Nio edsvurna män: Jury och tryckfrihet i Sverige 1815-2000*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Vaughan, Geoffrey M. 1999. "Hobbes contempt for opinions: Manipulation and the challenge for mass democracies", *Critical Review*, 13 (1-2): 55-72.

- Van Raaij, Fred W. 1989. "Economic News, Expectations and Macro-Economic Behaviour", *Journal of Economic Psychology*, 10 (4): 473-494.
- Vision. 2002. "Expressens dråpslag mot Jan Emanuel värre än att kungen går i klänning", *Vision*, 2002-01-17.
- Weber, Max. 1947. *The Theory of Social and Economic Organization. Edited with an Introduction by Talcott Parsons*. New York: The Free Press.
- Wennerberg, Tor. 2001. "Så blev LO:s kampanjbidrag en mutskandal", i Dan Josefsson (red)(2001), *Välkommen till Dramafabriken: En avslöjande granskning av medieindustrin*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Wilson, Edward O. 1998. *Consilience: The Unity of Knowledge*. London: Abacus.
- Wolton, Dominique. 1990. "Political Communication: The Construction of a Model", *European Journal of Communication*, 5: 9-28.
- Wood, Allen. 2004. *Relativism*. [Internet: Cornell University, Datum för åtkomst: 27 februari 2004. Från: www.people.cornell.edu/pages/rcc2/relativism.html.]
- Woodward, Bob; Bernstein, Carl. 1976. *The Final Days*. London: Secker & Warburg.
- Zaller, John. 2001. "Monica Lewinsky and the Mainsprings of American Politics", i W Lance Bennett och Robert M Entman (red) (2001), *Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Intervjuer

- A1, Anonym källa. Mediekonsult, tidigare politisk journalist, Stockholm. Information inhämtad via e-mail-korrespondens och telefonsamtal.
- A2, Anonym källa. Journalist på en rikstäckande morgontidning, Stockholm. Information via e-mail-korrespondens.
- A3, Anonym källa. Medie- och affärskonsult, tidigare anställd vid riksdagen. Information inhämtad via e-mail-korrespondens.
- Michélsen, Thomas. Plats: Michélsens bostad, Bromma. Tisdag 6 maj 2003.
- Rehnqvist, Pia. Plats: Sydsvenskans Malmöredaktion, Malmö. Tisdag 20 maj 2003.
- Rudbeck, Carl. Plats: Timbro, Stockholm. Torsdag 15 maj 2003.
- Silbersky, Leif. Plats: Silberskys advokatbyrå, Stockholm. Torsdag 22 maj 2003.
- Stenholm, Olle. Plats: Pressens hus, Stockholm. Fredag 23 maj 2003.
- Svanberg, Mats. Plats: Svanbergs bostad, Malmö. Onsdag 5 mars 2003.
- Svensson, Per. E-mail-korrespondens. 2003.

Svegfors, Mats. Plats: Länsstyrelsen, Västerås. Onsdag 21 maj 2003.

Westerberg, Olof; Plats: Sydsvenskans Malmöredaktion, Malmö. Tisdag 20 maj 2003.

Örtendahl, Per-Anders. Plats: Örtendahls bostad. Göteborg. Söndag 23 mars 2003.

Grundlagar

Regeringsformen, RF 1809.

Tryckfrihetsförordningen, TF 1810.

Tryckfrihetsförordningen, TF 1812.

Tryckfrihetsförordningen, TF 1949.

Yttrandefrihetsgrundlagen, YGL 1991.

